

NÉPSZERŰ
MAGYAR NYELVTAN

É S
ÍRÁSMÓD.

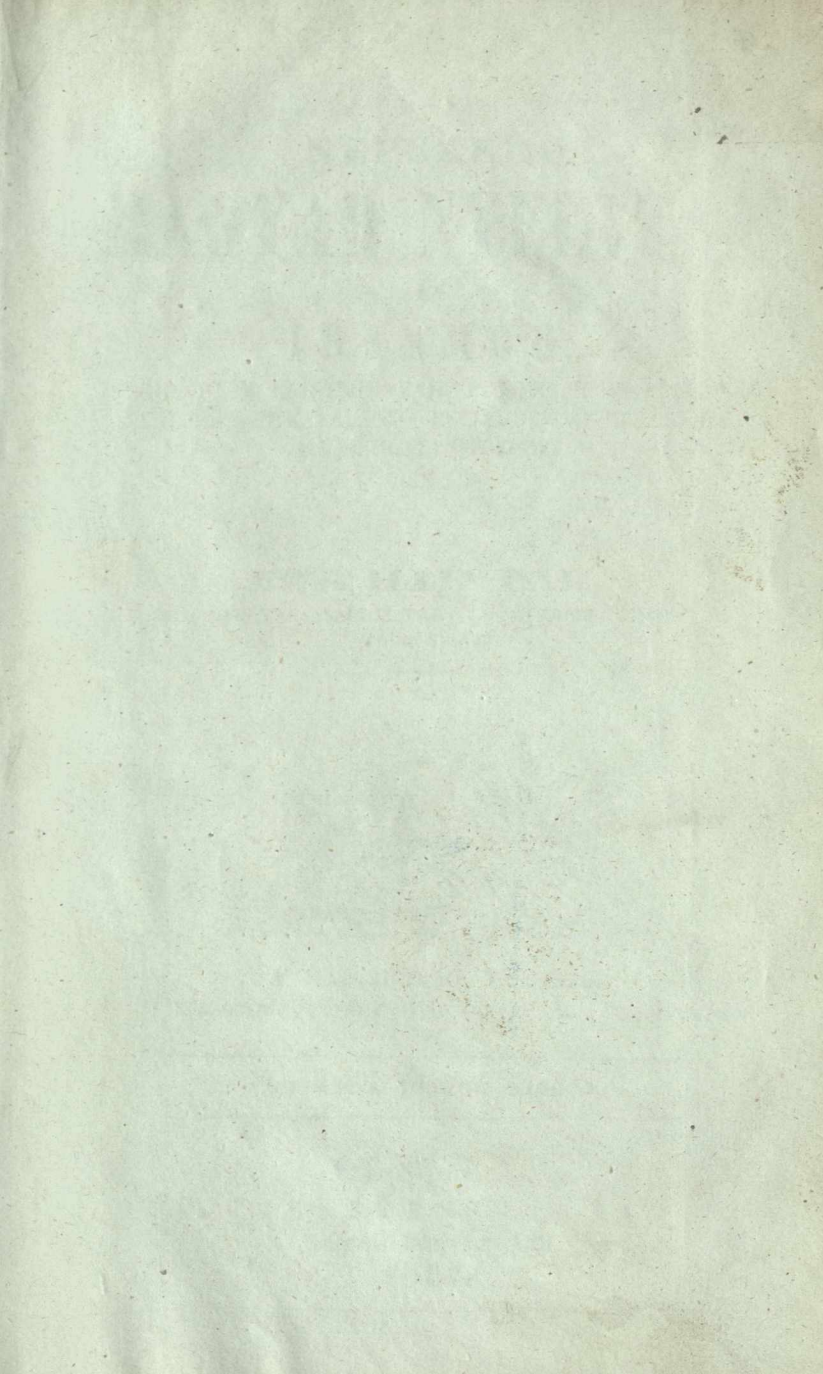
IRTA
EDVI ILLÉS PÁL.

Harmadik javított kiadás.

Ara 24 kr. p. p.

Isk. O.

294.

NÉPSZERŰ
MAGYAR NYELVTAN
 ÉS
IRÁSMÓD,

IDEGEN SZÓK LAJSTROMÁVAL, EGY SZÉPIRÁSI PÉLDÁNY-
 NYAL ÉS KÉT KALAUZOLÓ BESZÉDDEL A BIRÁLÓKHOZ
 ÉS ISKOLATANITÓKHOZ.

IRTA

EDVI ILLÉS PÁL,

M. TUDÓS TÁRSASÁGI L. TAG, VAS ÉS SOPRON MEGYE
 TÁBLABIRÁJA.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG
 ÁLTAL KOSZORÚZOTT NÉPTANÍTÓ KÖNYV MÁSODIK KÖTETÉBŐL

Harmadik javított kiadás.

PESTEN,
 EGGENBERGER ÉS FIA
 Academiai könyvvarusoknál.

1844.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

XIII.

MAGYAR NYELVTAN és IRÁSMÓD.

Előismeretek.

Én másoknak is ki tudom magyarázni és beszélni mind-
azt, a' mit magamban gondolok, érzek; a' mit láttam
vagy hallottam; és általában, a' mit észrevettem és ta-
pasztaltam. Az eszközök, a' mellyek által én ezt végbe-
vihetem, a' szók, érthető szók; és azoknak összesége,
az emberi nyelv. Sokféle nyelv vagyon pedig a' föld'
kerekségén; annyi majdnem, a' hány a' nemzet. Ha-
zánkban fő nyelv a' magyar nyelv. Nekem tehát, mint
tanulónak, abban is kell magamat gyakorolnom, hogy az
én anyai nyelvemen tisztán, helyesen és szépen beszél-
hessek és írhassek. Arra immár, hogy miképen szólhas-
sak és írhassek tulajdon nyelvemen helyesen: a' nyelv-
tudomány (grammatika) tanít engem.

Felosztatnak a' nyelvek anya- és lyány-nyelvekre,
keleti, nyugati, élő és holt nyelvekre. Kihalt nyelvek
azok, mellyeken ma már egy nemzet sem beszél, de a'
mellyek élnek a' könyvekben, p. o. zsidó, ó görög, latin
vagyis a' római, diák stb.

Az én kedves hazai nyelvemről általában megjegy-
zem azt, hogy az napkeleti nyelv*), és egészen
más tulajdonságokkal bír, mint a' nyugati vagy euró-
pai nyelvek, p. o. a' német, francia stb. Találatnak
ugyan ebben is — mint más akármely nyelvben — be-
leelegyedett idegen szók; de ellenben magyar szók is

*) Lásd a' XI. résznek szerzélékét.

találtnak elegendő más nyelvekben. Idegen nyelvből miénkbe csuszott szók, p. o. a' törökből: kalpag, dolmány, findzsa, kalauz, csikar, vezér, árpa, *) stb; a' tótból: paraszt, szolga, vacsora, káposzta, ablak, kulcs stb; németből: ház, eke, istálló, istráng, czérna stb; diákból: torony, pásztor, mód, vers; francziából: czi-mer, cséza stb. Magyar szók idegen nyelvben: huszár; — németben: szablya, kocsi stb.

Ha valamely nyelvet meg akarok tanulni, szükség, hogy elsöben annak betüit ismerjem, és azokat összefoglalni 's a' szokás szerint kimondani tudjam. Azután szükség, hogy a' szók' öszvegét tudjam osztályozni, és osztályai szerint változtatni. Ekkor meg kell tanulnom a' különféle szókat összerakni és értelmes beszéddé illeszteni. Végre kell tudnom a' kimondott és összeillesztett szókat és beszédek helyesen írásba is tennem. Ha valamely nyelvben már ennyire haladtam, akkor már minél több új meg új szókat, szólásmódokat és egész beszédeket kell betanulnom, azon nyelven írt könyveket olvasnom, és azon tisztán beszélö emberekkel társalkodnom. Ugyanazt a' módszert szükség követni más ajkuaknak a' magyar nyelv megtanulása végett is, az erre útmutatást szolgáltató magyar nyelvtani könyvek szerint, minemük az újabb időben többfélék találtnak. Söt nekem magamnak is, bár született magyar vagyok, illik ismernem hazám' nyelvét tudományosan.

A' nyelvben tehát legelsöbben megismerendök a' betük.

A' betük pedig nem minden nyelvben ugyanannyi számuak. Igy p. o. az olasz nyelvben csak 20 betü van, a' németben 25, törökben 33, a' szerezsenben 202. A' magyar nyelvben pedig van 38 betü, — ide értvén az ösztetett betüket is, mellyek azonban csak egy hangot adnak. A' magyar nyelvnek betüi (mellyek eredetüképen latin betük) immár így következnek: a, á, b, cs, cz, d, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ő, v, z, zs, és még egy közép-hangu e, de a' mellyet írásban nem szoktunk megkülönböztetve leírni. A' c, ch, q, w, x, y csak ide-

*) Lásd mindnyáját öszszeszedve: Tudom. Gyűjtem. 1833. VI.

gen szókban fordulnak elő. Mégis a' ch, w és y régi magyar familia-nevekben maig is használtak, p. o. Chernel (Csernel), Káldy (Káldi), Tewrewk (Török) stb. Sőt a' magyar nyelvnek kiválólag sajátos betűi csak ezek: gy, ly, ny, ty, zs, cs, cz, á, é, í, ó, ú. A' többi más nyelvekkel is közös betű.

A' betűk vagy magán-hangzók, mint az a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű; — vagy mássalhangzók, p. o. b (bé), k (ká), és mind a' többiek a' felhozottakon kívül. A' magánhangzókat ismét vastag és vékony hangokra szokás felosztani. Mély hangu magánhangzó betűk: az a, á; o, ó; u, ú; magasan hangzók az e, é; i, í; ö, ő; ü, ű. Még felosztatnak rövid és hosszú magánhangzókra: a és á, o és ó.

A' betűk' összefoglalásából lesznek a' szók. A' valamely nyelvben előforduló minden szókat összeséggel együtt találhatni a' szótárban. Hogy pedig a' szókat annál könnyebben föl lehessen venni és megtanulni, tehát azokat a' tudósok elosztották bizonyos osztályokra és nemekre. P. o. a' nyelvben találtató minden szók: vagy nevek, vagy igék, vagy részecskék. De rendszerint nyolcz részre osztják azokat, mellyeket a' beszéd' részeinek nevezünk. Ezek im e' következők: névmutató, név, névmás, ige, ige-határozó, névhatározó, foglaló (vagy kötszó), és indulat-szó *). Például, mindezen részekből fordulnak elő szók im e' mértékes verstrófában: „Jaj teneked nevető! mert majd az örömszírás jő.“

A' szók vagy eredetiek vagy származottak. Az eredeti szókat — vagy azokat, mellyektől más szók származásukat veszik — gyökereknek mondjuk. Így p. o. ez a' szó: ver, gyökér; ettől származnak: verés, verekedés stb. Ez a' szó: padlás pedig származott szó, mellynek gyökere a' pad, és ettől lett aztán: a' padol, padolás, padlás stb. Továbbá a' szók vagy egyszerűek, vagy mással összetettek. Így egyszerű szók: könyv, toll, tinta; de összetettek: könyvtár, tollkés, tintatartó. Mondjatok ti is eredeti és származott szókat akár fejetekből, akár e' Kézi-könyvetekbe nézve! — Azu-

*) Ezek ha másként rendeztetnek is, mindegy.

tán egyszerűeket és összetetteket! — Ez a kétféle tulajdonsága a szóknak szolgál tárgyal a grammatika azon részének, melyet szónyomozásnak (étymologianak) szokás hívni.

Némely nyelvekben a szók, különösen a névszók, felosztatnak him-, nő- és semleges nemű névszókra. A magyar nyelvben a névszók, illy felosztásának nincsen helye, és a magyarban minden névszó csak egynemű, vagy semmi nemű sem.

Végre a szókról előjárójában azt is meg kell tudni, hogy azok közül némelyeket lehet változtatni ejtegetés, hajlítás és általában hozzájuk ragasztás, azaz: ragozás által; némelyek viszont változhatatlanok. Változhatók a név, névmás és az ige, mint alább meg fogjuk érteni világosabban. Változhatatlanok a többi beszédrészek mindnyájan. A szónak azt az állását immár, melyben még semmi változás sem történt avval, törzsöknek vagy diákosan témának szokás mondani. Így p. o. ezt a névszót: asztal, így változtathatom: asztalnak, asztalról stb. Ennek a szónak: asztalról, tehát a törzsöke asztal. Vagy pedig ezt az igeszót: olvas, így változtathatom: olvastam, olvastál, olvasott stb; mindezen változtatásoknak törzsöke így van: olvas. — A szók ezen változtatása szolgál tárgyal a tulajdonképeni nyelvtannak.

Most már következik, hogy a szóknak minden neméről, vagy a beszédnek mind a főn megnevezett nyolcz részeiről renddel tanuljunk egy-egy keveset.

I. A beszéd nyolcz részének változtatásáról, vagy a tulajdonképeni nyelvtanról.

1) A névmutatóról.

Majdnem minden nyelvekben vagon a névszónak u. n. névmutatójuk is, melyeket elejökbe szokás tenni. Ezek névmutatók vagy him-, vagy nő-, vagy közép-neműek; és olyanok a szók is, melyek eleibe tétetnek. A magyar nyelvben is van ugyan névmutató, de csak

egyféle: mely sem him, sem nő, hanem általános névmutató. És ez az *a'* vagy *ax* szócska, p. o. az iskola, a' kosár. Mikor t. i. ez a' névmutató olly szó előtt áll, mely mássalhangzó betűn kezdődik: akkor a' \approx elmarad, és csak *a'* lesz a' névmutató; p. o. a' kés, e' helyett: az kés. 'S ez a' határozott névmutató.

Ezen névmutatón kívül még az egy szócska is néha névmutatóképen áll a' szók előtt, és nem számképen; p. o. egy embert láttam, kit nem ismerek. Ez aztán a' határozatlan névmutató.

A' névmutató nincs alája vetve semmi változásnak, és azért a' változhatatlan beszéd-részek közé tartozik

2) *A' névről.*

A' nevek olly szók, mellyek személyt, dolgot, tulajdonságot, vagy mennyiséget jelentenek. Innét leginkább kétfélek: magánérthetők vagyis főnevek, és másalérthetők vagyis melléknevek. A' főnevek azok, mellyek személyt vagy dolgot jelentenek, mellyeket tehát más szónak hozzátevése nélkül is megérthetünk; p. o. ember, asztal. (Mondj különféle főneveket! — Mellékneveket!)

A' főnevek ismét kétfélek: 1) Köznevek, mellyek több személylyel vagy dologgal közösek, p. o. ember, állat, város, tartomány, gyümölcs stb. 2) Tulajdonnevek, mellyek csak valamely egy dologra vagy személyre illenek, p. o. János, Buda, Tisza, Bodrog stb.

A' név a' változást szenvedő beszéd-részeknek egyike. Történik pedig vele változás az által, hogy végső szótagjaihoz bizonyos ragasztékok vagyis ragok járulnak. A' névnek illetően változását ejtegetésnek (diákul deklináczióznak) hívjuk; az ez által származott különféle négy végzeteket ejtésekknek. Az ejtegetésnek végzetei imigy következnek az egyes és többes számok szerint:

Mély hangú végzetek:	Magas hangú végzetek:
Egyesben. 1-ső ejtés: a' törzsök.	1-ső ejtés: a' törzsök.
2-dik: nak vagy é.	2-dik: nek vagy é.
3-dik: nak.	3-dik: nek.
4-dik: t.	4-dik: t.
Többesben. 1-ső ejtés: -k.	1-ső ejtés: -k.
2-dik: -knak v. éi.	2-dik: -knek v. éi.
3-dik: -knak.	3-dik: -knek.
4-dik: -kat.	4-dik: -ket.
E' szerint ejtegethetni p. o. im e' szókat: asztal, ruha, atya, fiú, bor, bogár, lúd, ház, kard, hal stb.	E' szerint ejtegethetni p. o. im e' szókat: kés, mese, tű, fősü, étel, ember, kérdés, viz, kert, füst, gyermek stb.

Melly jelzetből látnivaló, hogy magyar nyelvben tulajdonképen nincs is ejtegetés, hanem csak ragozás.

Miként különbözik egymástól a' 2- és 3-dik ejtés, alább a' szókötésben fogjuk megérteni.

És így a' magyar nyelvben csak kétféle ejtegetése van a' név-szóknak.

A' főnevek azáltal is szenvednek változást, hogy kicsinyítő értelemben mondatnak ki, mi végett szolgálnak e' ragasztékok: acs, ecs, acska, ecske, p. o. ur, uracs, uracska; meny, menyecske; rövid, rövidke stb *).

Melléknevek azok, mellyek tulajdonságot vagy mennyiséget jelentenek; mellyeket tehát csak úgy érthetünk, ha főnév járul hozzájuk, p. o. jó ember, szép asztal, hat ökör stb. (Mondj-te is mellékneveket!)

A' melléknevek is változnak ejtegetés által; és pedig, ha egyedül magán állnak, szintén úgy ejtegettetnek mint a' főnevek; ellenben ha a' főnév előtt állnak, akkor változatlanul maradnak. P. o. városokat szépeket láttam. Jámbor ember, jámbor embernek, jámbor embert, jámbor emberek stb.

*) A' kereszt-nevek' kicsinyítését lásd a' II-dik résznek 35-d. száma alatt.

A' legfőbb változás mégis a' melléknévvel az összehasonlítás vagyis lépcsőzés, fokozás (diakul komparáció) által történik. Az összehasonlítással a' főnevek' tulajdonságának, minemiségének és néha mennyiségének viszonyát határozzuk meg; p. o. Péter jobb erkölcsű Jánosnál; Imre lova legszebb; a' szőlő édes, a' cukor édeesebb, a' méz legédesebb. Három grádusa vagy foka van pedig a' magyar melléknévek' összehasonlításának is. Az első grádus a' melléknévnek törzsöke. Ebből a' második grádus úgy lesz, hogy végül -bb vagy abb, ebb ragasztékok járulnak hozzá; a' harmadik grádusban pedig a' legszócska tétetik eleibe a' második grádusú melléknévnek. P. o. sima, simább, leg-simább; gyöngye, gyöngébb, leg-gyöngébb; csinos, csinosabb, leg-csinosabb. — Még okoz némi változást a' talan, telen tagadó ragaszték is; p. o. illő, illetlen; becses, becstelen; bátor, bátortalan stb.

A' számszók is a' melléknévekhez tartozandók. Elosztatnak sarkalatos számszókra (egy, keftő vagy két, három stb); rend-számszókra (első, második, harmadik stb); sokszorozókra (p. o. hatos, hetes) stb. Lehet ejtegetni a' számszókat is.

Most már mondd meg, öszvesen hányféle a' névszó?

3) A' névmásról.

A' névmással főnevek helyett élünk; p. o. Péter Kassán volt, de én nem beszéltem vele (azaz: Péterrel).

A' névmások is változó szók. Változnak ejtegetés által, vagy rendszeren mint a' névszók magok, vagy rendetlenül. Rendszeren ejtegettetnek a' kérdő névmások (p. o. ki, kicsoda, mi, micsoda, mellyik, hány?), a' visszamutatók (p. o. a' melly, a' ki, stb), és a' mutató névmások (p. o. ez, az, emez, amaz, ennek annak, emennek amannak stb). Ellenben rendetlenül ejtegettetnek a' személyes és bírást-jelentő vagyis birtokos névmások. Amazokféle e' három szócska: én, te, ő. Emezekféle az: cnyém, tied, övé.

A' személyes névmásoknak rendetlen ejtegetése imigy megy végbe:

1.	2.	3.
Egyesben: én	te	ő
enyém	tied	övé
nekem vagy én- nekem	neked v. teneked	neki v. őneki
engem vagy en- gemet	téged v. tégedet	őt v. ötöt.
Többesb.: mink v. mi v. mik	tik v. ti	ők
mienk	tietek	övék
nekünk v. mi- nekünk	nektek v. tinek- tek	nekik v. őnekih
minket v. ben- nünket	titeket v. benne- teket	öket

Jegyzés. Az *ő* névmást hallani néha köz-beszéd-
ben, megszólítás és czim gyanánt is használtatni; —
úgy nem-különben e' szócskát: maga, magok. P. o.
kedves ur, én magát (őt) arra kérem. De így csak
ollyakkal szólhatunk, kik nálunknál kisebbek; másokkal
szólván, a' czímet mindenkor ismételni kell így: kedves
ur, én az urat arra kérem. Az efféle ismételés helyett
élnek az újabb időben már sokan e' szócskákkal: kegyed
(kegyelmed), és ön; például: kérem önt vagy kegyedet,
ne sajnáljon hozzám jöni.

A' birtokos névmásoknak: enyém, tied, övé, ren-
detlen ejtegetésök imigy következik:

1.	2.	3.
Egyesben: az enyém	a' tied	az övé
az enyémnek	a' tiednek	az-övének
az enyémnek	a' tiednek	az övének
az enyémet	a' tiedet	az övét
Többesben: az enyéim	a' tieid	az övéi
az enyéimnek	a' tieidnek	az övéinek
az enyéimnek	a' tieidnek	az övéinek
az enyéimet	a' tieidet	az övéit.

Ezek a' birtokos névmások ön-magokban és egé-
szben is használtatnak ugyan, de többször fordulnak elő
megrövidítve, csak vég-betűikben, ragasztékképen. Mi-
vel tudniillik e' névmások a' főnevek előtt magyar nyelv-
ben nincsenek szokásban, és nem mondjuk: enyém

könyv. tied kalap; tehát vég-betűikből formáltatnak birtokos végzetek, mellyek a' nevekkal összeolvadnak és ragasztékoknak neveztetnek. P. o. könyv-em, kalapom. Miképen járulnak a' birtokos névmások a' nevekhez: azt néhány példa mutatandja meg legvilágosabban, ugymint:

Mély hangu ragasztékokkal:

Egyes szám: kaszám, kaszád, kaszája;
kaszánk, kaszátok, kaszájok.

Többes szám: kaszáim, kaszáid, kaszái;
kaszáink, kaszáitok, kaszáik.

Magas hangu ragasztékokkal:

Egyesben: kefém, keféd, keféje;
kefénk, kefétek, keféjek v. jök.

Többesben: keféim, keféid, keféi;
keféink, keféitek, keféik.

4) Az ígéről.

Az ige szó, különböző értelemben, a' gazdaság-, és hit-tudományban is előfordul; de itten a' nyelvtudományban alatta olly szó értetik, melly lételt, cselekvést, szenvedést vagy állapotot jelent, és pedig úgy, hogy a' lételnek, cselekvésnek, szenvedésnek és állapotnak módját, idejét, személyét, és ennek számát is meghatározza; p. o. vagyok, olvasok, veretem, betegeskedem. E' szerint az igék négyféle lehetnek: lételesek, cselekvők, szenvedők, és közép-igék. Az ige változás alá vettett része a' beszédnek.

Mi illeti a' lételnek, cselekvésnek, szenvedésnek és állapotnak módját; mi ezt leginkább négyféleképen gondolhatjuk, tudniillik: jelentve, parancsolva, foglalva és határozatlanul. Innét az ige-szót már a' mód négyféleképen változtatja, négy levén a' mód: jelentő, foglaló (vagy óhajtó), parancsoló és határozatlan.

Más változást okoz az igében az idő, mellyben a' létel vagy állapot helyeztetik, vagy a' cselekvés és szenvedés történik. Az idő pedig háromféle, legkivált:

jelen, mult és jövő. Azonban az igék' változásaik körül a' mult-ido még háromféleképp osztatik fel: fél-mult-ra, multa, rég-multa. És így ötféle ido vétetik fel.

Még azután előfordulnak a' személyek is, kik vannak, cselekesznek vagy szenvednek. Személy pedig a' grammatikában vagyon három: első, második, harmadik.

Végre szerez változást az igékben a' személyek' száma is, melly az igéknél sem több, mint a' neveknél tanultuk, t. i. egyes, és (általában) többes szám.

Mindezen sokféle változtatását az ige' végzeteinek immár hajtogatásnak nevezzük, diákul konjugáció-nak. Van pedig a' magyar nyelvben rendes hajtogatás négy; t. i. a' mély és magas hangú igékben két-két forma: határozatlan és határozott.

Az igében a' törzsök mindenkor a' jelentő mód' jelen-idejének egyes-számu és határozatlan formájú harmadik személye; p. o. ez igéknek: kértünk, láttam, várnék, kopik — törzsökeik: kér, lát, vár, kop stb.

Következnek immár a' különféle igéknek hajtogatás-formáik, és pedig elsőben is a' lételt jelentő igékéi, mellyek csak im e' ketten találhatnak a' nyelvben: vagyok és leszek, és rendetlenül hajtogattanak.

A' vagyok igének rendetlen hajtogatása.

Jelentő mód.

Jelen-ido.

- E. Vagyok, vagy, vagyon v. van,
T. Vagyunk, vagytok, vagynak v. vannak.

Félmult-ido.

- E. Valék, valál, vala,
T. Valánk, valátok, valának.

Mult-ido.

- E. Voltam, voltál, volt,
T. Voltunk, voltatok, voltak v. voltauk.

Régmult-ido.

- E. Voltam vala stb.
T. Voltunk vala stb.

Jövendő-ido.

- E. Leszek, leszesz v. léssz, lesz v. leszén,
T. Leszünk, lesztek, lesznek.

Parancsoló mód.

- E. Légy, legyen,
T. Legyünk, legyenek.

Foglaló mód.

Jelen-ido.

- E. Legyek, légy, legyen,
T. Legyünk, legyetek, legyenek.

Fél-mult.

- E. Volnék, volnál, volna,
T. Volnánk, volnátok, volnának.

Mult.

- E. Voltam légyen, voltál légyen st.
T. Voltunk légyen st.

Rég-mult.

- E. Voltam volna, voltál volna, volt volna,
T. Voltunk volna, voltatok volna, voltak v. -anak volna.

Jövendő.

- E. Leendek, leendesz, leend,
T. Leendünk, leendetek, leendenek.

Határozatlan mód: lenni; és lennem, lenned, lennie stb.

Viselő mód; jelen: léve. Mult: levén.

Jelen részesülő: való.

Mult részesülő: volt.

Jövendő részesülő: leendő.

A' lesznek ige így hajtogattatik :*Jelentő mód.**Jelen-idő.*

- E. Leszek, leszesz v. léssz, lesz v. leszén,
T. Leszünk, lesztek, lesznek.

Félmult.

- E. Levék, levél, leve v. lőn,
T. Levénk, levétek, levének v. lőnek.

Mult.

- E. Lettem, lettél, lett,
T. Lettünk, lettetek, lettek v. lettenek.

Régmult.

- E. Lettem vala, lettél vala, lett vala,
T. Lettünk vala stb.

Jövendő.

- E. Fogok lenni, fogsz - lenni, fog lenni,
T. Fogunk lenni, fogtok lenni, fognak lenni.

Parancsoló mód.

- E. Légy, legyen,
T. Legyetek, legyenek.

*Foglaló mód.**Jelen-idő.*

- E. Legyek, légy, legyen,
T. Legyünk, legyetek, legyenek.

Fel-mult.

- E. Lennék, lennél, lenne,
T. Lennénk, lennétek, lennének.

Mult.

- E. Lettem légyen, lettél légyen, lett légyen,
T. Lettünk légyen stb.

Régmult.

- E. Lettem volna, lettél volna, lett volna,
T. Lettünk volna, lettetek volna, lettek v. -enek
volna.

Jövendő.

- E. Leendek, leendesz, leend,
T. Leendünk, leendetek, leendenek.

Határozatlan mód:	lenni.
Viselő mód; jelen:	léve.
Viselő mód; mult:	levén.
Jelen részesülő:	levő.
Mult részesülő:	lett.
Jövendő részesülő:	leendő.

A' cselekvő igék más személyre vagy dologra kiható cselekvést jelentenek; p. o. látom Jánost, irok levelet. A' hajtogatásnak formája itt kétféle: határozott és határozatlan. Mindenik bizonyos esetekben használatik a' magyar nyelvnek sajátságos módja szerint. Az ige t. i. határozott formában vétetik, ha a' tárgy, mellyre hat, egyedileg meg van határozva; ha ellenkezőleg, úgy határozatlanban. Még különös sajátságuk a' magyar igéknek az a' hajtogatás-forma is, melly csak az egyesnek első személyére terjed ki minden időben, ha t. i. az igenek tárgya im e' névmások' valamelyike: téged, titeket, benneteket. P. o. szeretlek téged, láttalak titeket, keresnélek téged stb. Lássunk már példát mind a' mély mind a' vékony hangon végződő cselekvő igék' hajtogatására.

**Ezen vastag hangu igének rendes
hajtogatása: talál;**

vagyis: az első és második hajtogatás.

Jelentő mód.

Jelen-idő

	Határozott forma:	Határozatlan forma:
E.	1. találom 2. találod 3. találja	találok találsz talál
T.	1. találjuk 2. találjátok 3. találják	találunk találtok találnak

Fél-mult.

E.	1. találám 2. találád 3. találá	találék találál talála
T.	1. találók 2. találátok 3. találák	találánk találátok találának

Mult.

E.	1. találtam 2. találtad 3. találta	találtam találtál talált
T.	1. találtuk 2. találtátok 3. találták	találtunk találtatok találtak v. -tanak

Rég-mult.

E.	1. találtam 2. találtad 3. találta	találtam találtál talált
T.	1. találtuk 2. találtátok 3. találták	találtunk találtatok találtak v. -tanak

Jöendő.

E.	1. fogom	 találni	fogok	 -találni
	2. fogod		fogsz	
	3. fogja		fog	
T.	1. fogjuk		fogunk	
	2. fogjátok		fogtok	
	3. fogják		fognak	

Parancsoló mód.

E.	2. találd		találj
	3. találja		találjon
T.	2. találjátok		találjatok
	3. találják	találjanak	

Foglaló mód.

Jelen-idej.

E.	1. találjam		találjak
	2. találjad		találj
	3. találja		találjon
T.	1. találjuk		találjunk
	2. találjátok		találjatok
	3. találják		találjanak

Fél-mult.

E.	1. találnám		találnék
	2. találnád		találnál
	3. találná		találna
T.	1. találnók		találnánk
	2. találnátok		találnátok
	3. találnák		találnának

Mult.

E.	1. találtam	 légyen	találtam	 légyen
	2. találtad		találtál	
	3. találta		talált	
T.	1. találtuk		találtunk	
	2. találtátok		találtátok	
	3. találták		találtak v. -tanak	

Rég-mult

E.	1. találtam	V O L T	találtam	V O L T
	2. találtad		találtál	
	3. találta		talált	
T.	1. találtuk		találtunk	
	2. találtátok		találtatok	
	3. találták		találtak v. -tanak.	

Jövendő.

E.	1. találandom	V O L T	találandok
	2. találandod		találandasz
	3. találandja		találand
T.	1. találandjuk	V O L T	találandunk
	2. találandjátok		találandatok
	3. találandják		találandanak

Határozatlan mód: találni, és: találnom, találand, találnia stb.

Viselő mód, jelen: találva.

Viselő mód, mult: találván.

Jelen részesülő: találó.

Mult részesülő: talált.

Jövendő részesülő: találandó.

E' vékony hangú igének rendes hajtogatása: ver;

vagyis: a' harmadik és negyedik hajtogatás.

*Jelentő mód.**Jelen-ido.*

	Határozott forma:	V O L T	Határozatlan forma:
E.	1. verem		verek
	2. vered		versz
	3. veri		ver
T.	1. verjük		verünk
	2. veritek		vertek
	3. verik	vernek	

Félmult-ido.

E.	1. verém		verék
	2. veréd		verél
	3. veré		vere
T.	1. verők		verénk
	2. verétek		verétek
	3. verék		verének

Mult.

E.	1. vertem		vertem
	2. verted		vertél
	3. verte		vert
T.	1. vertük		vertünk
	2. vertétek		vertetek
	3. verték		verték v. -tenek

Rég-mult.

E.	1. vertem		vertem
	2. verted		vertél
	3. verte		vert
T.	1. vertük		vertünk
	2. vertétek		vertetek
	3. verték		verték v. -tenek

Jövendő.

E.	1. fogom		fogok
	2. fogod		fogsz
	3. fogja		fog
T.	1. fogjuk		fogunk
	2. fogjátok		fogtok
	3. fogják		fognak

Parancsoló mód.

E.	2. verd		verj
	3. verje		verjen
T.	2. verjétek		verjétek
	3. verjék		verjenek

*Foglaló mód.**Jelen-idő.*

E.	1. verjem		verjek
	2. verjed		verj
	3. verje		verjen
T.	1. verjük		verjünk
	2. verjétek		verjétek
	3. verjék		verjenek

Fél-mult.

E.	1. verném		vernék
	2. vernéd		vernél
	3. verné		verne
T.	1. vernők		vernénk
	2. vernétek		vernétek
	3. vernék		vernének

Mult.

E.	1. vertem		vertem
	2. verted		vertél
	3. verte		vert
T.	1. vertük		vertünk
	2. vertétek		vertétek
	3. verték		verték v. -tenek

Régmult.

E.	1. vertem		vertem
	2. verted		vertél
	3. verte		vert
T.	1. vertük		vertünk
	2. vertétek		vertétek
	3. verték		verték v. -tenek

Jövendő.

E.	1. verendem		verendek
	2. verended		verendesz
	3. verendi		verend

T. 1. verendjük	verendünk
2. verenditek	verendetek
3. verendik	verendenek

Határozatlan mód: verni, és: vernem, ver-
ned, vernie stb.

Viselő mód, jelen: verve.

Viselő mód, mult: vervén.

Jelen részesülő: verő.

Mult részesülő: vert.

Jövendő részesülő: verendő.

A' szenvedő igék azt jelentik, hogy valamely személy vagy dolog más személynek vagy dolognak cselekvését szenvedti vagy állja; p. o. hajtatom, vezettetem. A' szenvedő igék immár miképen hajtogattassanak, lásuk egy példában, ugymint a' felvett mély hangu cselekvő igének: talál, szenvedőjében.

Jelentő mód.

Jelen.

Egyes:	Többes:
1. találtatom	találtatunk
2. találatol	találtattok
3. találatik	találatnak.

Fél-mult.

1. találtatám	találtatánk
2. találtatál	találtatátok
3. találtaték	találtatának

Mult.

1. találtattam	találtattunk
2. találtattál	találtattatok
3. találtattott	találtattak v. -tanak

Régmult.

1. találtattam	volt	találtattunk	volt
2. találtattál		találtattatok	
3. taláztatott		találtattak v. -tanak	

Jövendő.

1. fogok	találhatni	fogunk	találhatni
2. fogsz		fogtok	
3. fog		fognak	

Parancsoló mód.

2. találtassál		találtassatok
3. találtassék		találtassanak

*Foglaló mód.**Jelen.*

1. találtassam		találtassunk
2. találtassál		találtassatok
3. találtassék		találtassanak.

Félmult.

1. taláztatnám		taláztatnánk
2. taláztatnál		taláztatnátok
3. taláztatnék		taláztatnának

Mult.

1. találtattam	légyen	találtattunk	légyen
2. találtattál		találtattatok	
3. taláztatott		találtattak v. -tanak	

Régmult.

1. taláztatam	volna	taláztatunk	volna
2. taláztatnál		taláztatatok	
3. taláztatott		taláztatnak v. -tanak	

Jövendő.

1. taláztatandom		taláztatandunk
2. taláztatandol		taláztatandatok
3. taláztatandik		taláztatandanak

Határozatlan mód:	találatni.
Viselő, jelen:	találatva.
Viselő, mult:	találatván.
Jelen részesülő:	találató.
Mult részesülő:	találatott.
Jövendő részesülő:	találatandó.

Közép-igéknek mondatnak azok, mellyek vagy olyan cselekvést jelentenek, melly a' cselekvőben marad; vagy olyan változást, melly a' személyben vagy dologban marad; p. o. feküszöm, pirulok, úszom, esküszöm, hányódom, vetődöm stb. Ezek, kevés különbözéssel, úgy hajtogattatnak mint a' rendes cselekvő igék. Névszerint az ik-es (azaz: ik végzetes) igék a' találatik, az iktelenek a' talál szerint mennek.

Még vannak aztán meghagyó igék; p. o. vere-
tek, csináltak; — tehető igék; p. o. irhat, verhet,
irathat, verethet; — gyakorló igék; p. o. lát, láto-
gat, mér, méreget stb.

Rendetlen hajtogatásu igék végre imezek: nekem
van, nekem lehet, eszik, tesz, alszik, fekszik, jő, nő,
fű, bú, ri stb.

5) Az ige-határozókról.

A' határozók vagy az igét, vagy a' mellékne-
vet határozzák meg; p. o. jól aludt, igen csöndes az
idő. —

Jelentésökre nézve többféleképpen osztatnak fel. Közölök:

Helyjelentők: ott, itt, amott, valahol, se-
hol, arra, amarra stb.

Időjelentők: ma, holnap, egykor, majd,
hajdan stb.

Tulajdonságjelentők: jól, szépen st.

Hasonlatjelentők: így, amúgy, hasonlóké-
pen stb.

Rendjelenzők: hetenként, szakonként stb.

Kérdezők: miért, mikor, hol, merre stb?

Állítóké: valóban, bizony stb.

Tagadóké és tiltóké: koránsem, nem, ne stb.

Kétkelőké: talán stb.

Összeségjelenzőké: egyszersmind, összesen.

Az igehatározó-szók nem szenvednek változást, kivéve a' melléknév-szókból származottakat, melyek némi változásnak kitételvék, részint az összehasonlítás, részint a' telenül, talanul ragasztékok által; p. o. helyes, helyesen, helyesebben; helyesen, helytelenül; tisztán, tisztátalanul.

Itten tanuljuk meg az eddig előadott szó-nemekről, ezeknek kölcsönös elváltozását. Elváltozhatik t. i. a' névszó igére, az ige névszóra; a' fő-névszó mellék-névszóra és megfordítva; a' mellék-névszó igehatározóra. P. o. hal-ból jó halászni, vad-ból vadászni, tanul-ból tanulás, ver-ból verés, hatalom-ból hatalmas, hely-ből helyes, szép-ből lesz szépen, helyes-ből helyesen stb. — Próbáljátok a' szokat így változtatni ti is! Származtatatok névszókat ez igékből: játszani, telelni, búsulni; igéket e' névszókból: ház, bús, irás, sok! Mellékneveket im e' főnevekből: szín, világ, haszon, szárazság, kincs; viszont főneveket im e' melléknevekből: okos, szorgalmas, vasas, meleg, rezes.

6) A' névhatározókról.

A' névhatározók a' szók között levő viszonyt, gyakran pedig a' dolgok' helyét fejezik ki; p. o. János a' templom-ba ment; én a' Duna mellett voltam. — Változást nem szenvednek. Felosztatnak háromféleké: a' nevekkal egybe-olvadókra, a' nevektől külön-választottakra, és kettősekre.

A' nevekkal egybe-olvadó névhatározók im ezek: ba, be, ban, ben, *); ből,ből, hoz, höz, hez, ig, nál,

*) Hogy e' négy névhatározó nem mindegy beszédben és írásban: arra figyelmeztetni kell a' tanulókat példákkal; p. o. templomba megyek, templomban vagyok. Lásd alább: II. 9., 10.

nél, ra, re, ról,ről, tól,tól, val, vel. A' nevekkal hátul, a' név-másokkal elül olvadnak össze. P. o. val, vel; gyertya, gyertyával; velem, veled; ba, be: iskolába, kertbe; belém, beléd, beléje.

A' szókkal össze nem olvadó, és elvált névhatározók ezek: alatt, alá, alul, előtt, eleibe (vagy elejbe, elejébe), fölött, iránt, körül, miatt, nélkül, után, szerint stb.

Kettős névhatározók fölül: rajtam, hozzám képest, rám nézve stb.

7) A' foglalóról vagy köt-szóról.

A' foglalókkal a' szókat és egész mondasokat vagy összekötjük, vagy külön választjuk; p. o. János és Tamás; János vagy Tamás. Többfélék pedig ezen beszéd-részekké is:

Összekötők, mint: és, is, meg, mind — mind, nemcsak — hanem stb.

Különválasztók: vagy — vagy, sem — sem stb.

Föltevéők: ha, hogyha, a' mennyiben stb.

Ellenvetők: de, hanem, mindazáltal stb.

Okjelentők: mert, mivel, mivelhogy stb.

Megengedők: bár, noha stb.

Kizárók: sem — sem, sohasem stb.

Magyarázók: ugymint, tudniillik.

Kérdezők: miként, vajjon, hátha stb.

Változást nem szenvednek.

8) Az indulat-szóról.

Az indulat-szók (vagy közbe-vetők) olly apró szócskák, mellyekkel indulatinkat jelentjük ki. Ezen hangok és szócskák is többfélék; p. o. csodálkozó: im, ni! beh szép! ejnye!; bátorító: noszsa, nono, rajta! panaszló: jaj, óh jaj, kár; óhajtó: óh, bárcsak, vajha, haj!; örömjelentők: utszu, ujjah, ijhuj; mutatók: lám, ni stb. Változást nem szenvednek.

Most immár tegyetek próbát, és mondjátok meg: a' leírott szók a' beszédnek nyolcz része közül mellyikhez tartozandók, fölvevén például Kézi-könyveteknek legelső kezdő rendeit. „Hála Istennek! ez indulat-szó; hogy: foglaló-szó; már annyira, ige-határozók; jutottam: ige, e' törzsöktől: jut; tanulásomban: név, pedig főnév, az om raggal, melly az enyém birtokos névmást fejezi ki, és egy névhatározóval ban; törzsöke: tanulás. Folytassátok most ti odább. — Most keressetek és mondjatok e' könyvben másutt p. o. névmást, melléknevet, igét stb; ejtegetési példát: mély hangut, magas hangut, második ejtést! — Összehasonlításnak második grádusát! harmadikát! — Igét: mély hangut, magas hangut! Jelenidőben, másodík személyt stb.

II. A' beszéd' nyolcz részének összerakásáról, vagy:

A' szókötésről és mondatról.

A' nyelvtudományhoz tartozik még, hogy az ember a' szókat összerakni és kötni tudja, a' mit szókötésnek hívunk.

A' magyar nyelvben is megáll ugyan általános szabályképen: hogy a' mondat' elejére mindenkor azt a' szót szokjuk tenni, melly legnyomósabb, és a' mellyet a' többi szók nyomósságuk' lépcsői szerint követnek; azonban a' mondatot csaknem annyiszor lehet változtatni, a' hány szó van benne, — meg annyi változó értelemmel. P. o. ezt a' mondatot: „Az atyám a' házát eladta“, 16-szor változtathatom, így: az atyám a' házát adta el; az atyám eladta a' házát; az atyám adta el a' házát; a' házát eladta az atyám; a' házát az atyám adta el stb. — Néhány szókötési szabályok a' következők:

1) Magyar nyelvben a' tulajdonnevek közül a' kereszt-név mindig utána áll a' vezeték-névnek; p. o. Rákóczi György, Hunyadi János, Bolla Örzsike.

2) Mikor két név fordul elő, és az egyik birtokot jelentve, következőleg a' 2-dik ejtésben: akkor a' 2-dik ejtésnek végzete na k, nek az utána következő ragasztékos névnek névmutatójával együtt elhagyathatik; p. o. a

virág' illatja, e' helyett: a' virágnak illatja. Mikor pedig összejő három név is, és a' második ejtés után még egy 2-dik ejtés következik: akkor épen elhagyandó az egyik névben a' nak, nek, és pedig a' legelőször fordulóban; p. o. a' lányok' ruhájának színe, e' helyett: a' lányoknak ruhájának színe.

És ugyanez által különbözik a' 2-dik ejtés a' 3-diktól: hogy t. i. amaz mindig másik névszóval, emez ellenben igével köttetik össze; p. o. atyámnak írása = 2-dik ejtés; atyámnak irok, köszönök = 3-dik ejtés.

3) A' negyedik ejtésben is kihagyatik a' t végzet, mikor a' név birtokos-ragasztékkal jár; p. o. add ide a' kalapom', e' helyett: kalapomat.

4) Habár a' ragasztékos szó előtt a' bíró név többesben áll is: a' birt dolog mégis csak egyes számban tétetik; p. o. az emberek' gyarlósága, o' helyett: az emberek' gyarlóságuk.

5) Mellék-névben a' második lépcsőt kétféleképen lehet összekötni az utána következő névvel; p. o. János' háza nagyobb a' Péterénél, és: János' háza nagyobb, mint a' Péteré.

6) Különös sajátága az a' magyar nyelvnek, hogy a' dolgok' minemiségének kifejezése végett a' nevekhez u vagy ü járul, és eleikbe egy mellék-név tétetik, melly a' minemiséget meghatározza; p. o. szép természetű, azaz: olly ember, kinek szép termete van; aranyos szélű könyv; széles talpu kerék.

7) A' számnevekkel összeillesztett főnévszók egyesben tétetnek ki, nem pedig többesben, mint más nyelveken szokás. Így tehát nincs jól magyarul: tíz forintok, három gyermekek, száz diók; — hanem kell mondani és írni: tíz forint, három gyermek, száz dió.

8) A' tagadó részecskék nem és sem az m-et mindenkor megkivánják; de a' tiltó ne és se sohasem. P. o. a' ki nem dolgozik, az ne is egyék.

9) Az olly mondásokban, mellyek valamelly dolog vagy hely felé czélzó mozgást jelentenek, és e' kérdésre hová? szolgálnak feleletül: a' ba, be, ra, re névhatározókkal élünk; p. o. Pestre, Budára; a' kertbe ment; Sopronyba utazott.

10) Ellenben az olly mondatokban, mellyekkel valami helyen vagy dologban lételt fejezünk ki, és a' melylyek e' kérdésre: hol? szolgálnak feleletül: a' ban, ben, n, on, en névhatározókat használjuk; p. o. Pesten, Budán, Pozsonyban, mezőn, kertben. — Némelly r-végzésű városok' és faluk' nevei az n helyett tt-ét vesznek föl; p. o. Győr, Győrött, Lyányvárott.

Hogy pedig megértsük, mi a' nyelv-tudományban

A' mondat:

Erről a' következendőket szükség megtanulni. Mondat az, midőn több szó ugy illesztetik össze, hogy azokból értelmes összefüggő beszéd jő ki. Háromfélélt kell pedig megkülönböztetni minden mondatban, ugymint: a' fő tárgyat, az állitmányt és a' kötést. P. o. Révay nyelvtudós volt; ez egy rövid mondat, mellyben a' fő tárgy Révay; az állitmány (vagyis, a' mi róla állittatik) az, hogy nyelvtudós; a' kötő szó: volt.

Magyar mondatokban ezek a' részek sokszor nincsenek kifejezve világosan, hanem lappanganak; a' kötés pedig gyakorta egészen kihagyatik. P. o. „Mit csinál?” E' mondatban hiányzik a' fő tárgy, és lappang az állitmányban csinál, t. i. ő; 's annyit tesz, mintha mondanám: ő mit csinál? — „Én írok”. E' mondatban viszont a' kötés hiányzik, és lappang az állitmányban: írok; mintha mondanám: én író vagyok. — E' mondatokban pedig: a' nyár meleg; a' fák zöldek; korán fölkelni egészséges: épen kimaradt a' kötés; legfőlebb ha a' van és vannak szókat oda értjük így: a' nyár van meleg stb; de így szólani magyar nyelven nem szokás.

A' fő tárgynak mindenkor meg kell egyezni az állitmánynyal és kötéssel, mind számban mind személyben. P. o. Ez a' posztó drága, ezek a' posztók drágák; fiunk jó diák lesz, fiaink jó diákok lesznek.

A' mondatban sokszor jő ugy a' dolog, hogy több is a' fő tárgy, de az állitmány csak egy. P. o. a' tehén, a' juh és a' sertés hasznos házi állatok.

Máskor viszont ugy esik ki a' mondat, hogy a' fő tárgy egy, de állitmány többféle; p. o. a' gazda ko-

rán kel, jő, megy, fárad, és maga is dolgozik észszel, kézzel.

Mindaz, valami a' mondatban — a' fő tárgyon, állitmányon és kötésen kívül — van, meg annyi mellékes része a' mondatnak. Illyenek:

a) Az ejtések, mellyek az igékhez illenek; p. o. a' 4-dik ejtés: a' gyakorlás sokat használ; József magyar könyvet olvas. A' 3-dik ejtés: Öcsém levelet irt az atyáknak.

b) A' fő tárgyhoz tartozó mellékszó vagy világosító névszók; p. o. a' figyelmező, szorgalmatos és engedelmes fiú gyönyörködteti tanítóját; a' gyakorlás, ez a' nagy mester, sokat tesz a' nyelvtanulásban.

c) A' kettős igék és az ige-határozók; p. o. némelly fiú a' leczkáját könnyen megtanulja, — meg tudja tanulni.

d) Gyakran pedig mind a' fő tárgy mind az állitmány sok mellékes részekkel van ellátva, úgy hogy alig találhatni ki hamarjában: mi tulajdonképen a' fő tárgy és állitmány. P. o. a' tanítékony büszke és nemes-vérű ló, szép és az embereknek nagyon használatos állat.

Hogy pedig a' tanuló akármelly mondatban kitalálhassa, mellyik a' fő-tárgy, mellyik az állitmány és mellyek a' mellékes részek: tartsa meg a' következőket. E' kérdések: ki, kicsoda? mi, micsoda? rávezetnek a' fő tárgyra; — valamint többnyire az is, ha azt keresem: mellyik névszó van az első ejtésben E' kérdések: millyen? mit csinált? mi történt vele? elvezetnek az állitmányra. E' kérdések pedig: hogyan? miképen? hány? mikor? meddig? hol? mivel? miért? hová? honnét? — eltaláltatják velünk mellékes részeit a' mondatnak.

De mindezek az eddig magyarázott mondatok még csak egyszerű mondatok. Vannak pedig több egybeillesztett összetett mondatok is, mellyeket aztán kerekmondatoknak (periodusoknak) szokás hívni. Ezek viszont vagy egyszerű vagy összetett kerekmondatok. Egyszerű kerekmondat képeztetik, ha a' feladott mondat még egy más mondattal illesztetik össze; midőn a' hozzáillesztett mondatot beléje-rovottnak szokás hívni.

P. o. feladott mondat: magyarul helyesen beszélni tudni, szép dicséret; hozzáillesztendő mondat: magyarnak is dicséret helyesen beszélni, de kivált németajkunak. Melly két mondat, összeillesztve im ez egyszerű kerekmondatot adandja: „Magyarul helyesen beszélni tudni, — született magyarnak is, de főleg idegen ajkunak, — szép dicséret.“ Mellyben a' berovott mondat, a' vonalok között álló. Más példák egyszerű kerekmondatra. A' napóra, melly csak verőfénynél mutat, éjjel nem haszonvehető. Itt ez a' két egyszerű mondás van egybeillesztve: 1) a' napóra éjjel nem haszonvehető; 2) a' napóra csak verőfénynél mutat. Vagy: A' mit az ember ifju korában vet, azt fogja aratni vénségében. Házat földni, tüzi veszély' tekintetéből is, jobb a' zsupp, mint a' nád. Mindazok, kik magas vénséget értek, korán kelő emberek voltak. A' méhek, egy gyöngé nép, sok gazdát megszégyeníthetnek.

Sokszor pedig még az ilyen egyszerű kerekmondattal is más illesztetik egybe, és akkor származik a' kettős periodus, mellynek első felét előljárónak szokás nevezni a' nyelv-tudományban, a' hátulsó részét utóljárónak; és mindenkor kettős pont választja el őket egymástól mind írásban, mind könyvekben. Annyiféle pedig a' kettős periodus, a' hányfélék az összefoglaló szócskák, mellyekkel azokban élünk; p. o. mivel, azért (okadó); ha, akkor (föltételes); valamint, ugy (összehasonlító); nem, hanem (ellenkező); noha, mégis (megengedő); mihelyt, azonnal, a' ki, az, miután, tehát stb. Példa az ok-adó kettős kerek-mondásra: „Mivel a' föld, mellyen mi is lakunk, gömbölyü formájú (előljáró): azért, ugyan azon időben, fölületének csak fele-része világosíthatatik meg a' nap által (utóljáró).

Az egyszerű kerekmondatot tehát az összetett-től arról ismerhetni meg, hogy az nem kezdődik kötszókkal és nincsen névhatározója. Egyébiránt széles értelemben véve, kerekmondatot nevet visel a' beszédszövegben mindaz a' czikk, melly egyik ponttól a' másikig terjed.

Hosszu, rövid, egyszerű, összetett, egyes és kettős kerek-mondatokból áll minden beszéd, minden iromány, minden könyv, és így ez a' Kézi-könyv is. A' kerek-mondatokra szolgáló példákul ki vannak jelölve né-

mellyek e' könyvnek első részében a' szélekre rakott csillagocskák által. Ti tehát, jó fiúk majd azokat keressétek fel, és mondjátok meg: mellyik millyen nemű kerek-mondat. Ezekhez aztán még több példákat kereshettek otthon, akár ebben, akár más könyvben, timagatok. Oldozzátok is pedig föl egyszersmind. P. o. a' Bibliában egyszerü periodusok: Zsolt. 135, 6. Rom. 12, 18. Luk. 18, 9. stb; kettős periodusok: Zsolt. 8, 6. Péld. 30, 33. 26, 20. I. Pét. 1, 15. Máth. 10, 28. Efez. 5, 18. 3, 20. 21, Zsid. 1, 1. I. Mózs. 49 33. 50, 2—4 stb.

De végre próbáljatok csinálni is kerek-mondatokat e' következő tárgy-adatokra: 1) A' füzfa leghamarabb megindul tavasszal. 2) A' viz-ital még eh' gyomorra is egészséges. 3) Legszebb játék fiú-gyermekeknek a' labdázás. 4) A' szappan minden háznál szükséges szer. Példa az első tárgy-adatra: „Az az én kedves fám, a' füzfa — mellynek ágaiból én sipokat szoktam csinálni — talán minden előfák között legelőször indul meg tavasszal a' levességre.“

III. Az elválasztó jelekről, vagy az olvasás' és pontolás' jelei és használása.

Az elválasztó jelek im e' következők:

1) A' vessző, diákosan komma (,). Helye van a' kisebb tételek és mondatok vagy egyes szók között. P. o. te, én és ő, mind a' hárman jelen voltunk. Mátyás, a' magyar király, hires uralkodó volt. — Névszerint a' hogy, melly és mint szócskák előtt mindenkor kommát kell tenni.

2) A' pont-vessző, szemikólon (;). Helye van részint az ellenkező mondatok között, részint akkor, midőn hosszú mondatok' tagjait el akarjuk egymástól választani. P. o. Tavaszon zöldül és virágzik a' fa, és minden megifjudik; de télen elenyészik minden zöld szín, és a' természet kihalva látszik. — A' játékoknak sokféle nemei vannak: némelleyek az értelmet foglalatoskodtatják; mások a' nyerekedési vágyat ébresztik és táplálják; és még mások a' testnek gyakorlására és mozgásá-

ra szolgálnak; de nekünk, gyermekeknek, legjobb játékot nyújt a' labda.

3) Két pont, kólon (:), tétetik olyankor, midőn az egy pontnyi hosszab beszédet, periodust, ketté választjuk; továbbá, midőn valakinek szavait idézzük fel, és végre, midőn valamit előszámlálunk. P. o. Jóllehet a' tanulás, minden könnyítő módja mellett is iskola-tanítónknak, sokszor nehezemre esik: mindazáltal abban, ha hasznos tagja akarok lenni az emberi társaságnak, serénynek kell lennem későn-korán. — Szépen mondja egyik nemzeti versköltőnk, Berzsenyi: „Míg szólunk, az idő hirtelen elröpül, mint a' nyíl 's zuhogó patak.“ — A' természet-história három országra osztatik, mellyek ezek: ásvány-, növény- és állat-ország.

4) A' pont, punktum (.), tétetni szokott vagy teljes értelmű beszéd' végén; vagy olyankor, midőn valamely szót nem irunk ki egészen. P. o. A' viola rejtek-helyeken virágozik; hasonlits ahhoz te is, és légy kegyes, habár senki nem lát is. Most az 1844-dik eszt. foly K. u., azaz: most az 1844-dik esztendő foly Krisztus után.

5) A' kérdő jel (?), állani szokott a' valóságos kérdés után; p. o. Hol voltál? Mint van kegyed? Hány érzékei vannak az embernek? — Mikor pedig a' kérdés nem egyenes és nem világos, akkor nem kell tenni kérdő jelet; p. o. A' tanító azt tudakozta egyik gyermektársamtól, hány érzéke legyen az embernek.

6) A' kiáltó jel (!) tétetik megszólítás után, különösen pedig az indulat-szók és indulatban mondott beszéd után; p. o. kedves barátom! — óh! milly szomorúság ért engem! — jaj! — az Istenért! — lódulj innét!

7) A' hiány-jel, aposztróf ('), a' betűk mellé szokott tétetni, és jelenti valamely betűnek vagy szótagnak kihagyását; p. o. 's, e' helyett: és; — a' ház, e' helyett: az ház; — a' toll' hegye, e' helyett: a' tollnak hegye. — A' hiány-jel különbözik az éktől, akcentustól (´), melly a' magánhangzó betűk fölött szokott állani, és azokat hosszú-hanguakká teszi, p. o. a, á; e, é.

8) Az összekötő-jel vagy kötjel (-) olyankor tétetik, midőn az összetett szót megszakasztjuk, vagy midőn a' sor betelvéen, valamely félbenmaradt szónak többi tagjait a' következő sorra átviszszük. P. o. nem en-gedi, lá-tod; a-tyám stb. Ez utóbbik esetre példákat e' Kézi-könyvben is majdnem minden sornak jobb-kéz felőli végén láthatni.

9) A' zár-jel, parentézis [] vagy (). Ezzel szoktuk bekeríteni a' beszéd-folyamnak közepén az olyan szót és mondatokat, mellyek a' beszéddel szoros összefüggésben nincsenek, és csak némi megvilágosítás végett iktattatnak közbe. P. o. Mindenütt találni jó emberekre, de (fájdalom!) roszakra is.

10) Az idéző-jel, vagy citáció' jele („,“). Ezzel másnak szavait jelöljük meg, midőn azokat felhozuk. Így a' 3-dik szám alatti példában, Berzsenyi' szavait e' jellel különböztettük.

11) A' nyugvó-jel vagy gondolat-jel, pauza (—). Tétetik, mikor valamely váratlan mondás következik; vagy mikor indulatban és töredezve szólunk: a' mikor aztán a' jel is megtöredezve iratik (--- vagy ...). P. o. Mit hallok! Félre verik a' harangokat? Tűz? Jaj! oda vagyok! gyermekeim! — házam! ---

12) A' szak-jel, v. paragraf (§) ujdön-kezdő cikkelynek jele. — Elül kezdeni az írást annyit tesz, mint egy újjnyival belebb, mint a' többi sorok.

13) A' csilag (* vagy †) a' lapon alatt álló jegyzésnek jele, melly jegyzést tehát az illy csillagra következő legközelebbi pont után kell olvasni.

14) Az egyenlőség jele (=) így olvastatik: annyit mint. P. o. Pannónia = Magyarország, azaz: Pannónia annyit tesz, mint Magyarország.

15) Ismételés-jel |: v. :. A' hol ez áll, p. o. énekes könyvekben, ott az előtte álló szót vagy verset még egyszer kell olvasni vagy énekelni, azaz: ismételni.

Mindezekre az elválasztó jelekre legközelebb e' Kézi-könyvben taláztatik elég példa szerte-széllal. A' régiek ezeket nem ismerték. Azért az igen régi könyvekben és irományokban ezek a' jelek nincsenek meg: a' miért olvasásuk és értésök szerfölött nehezítetik.

IV. *A' helyes-írásról* (ortográfia).

A' ki a' beszédet és a' szókat helyesen leírni akarja, az vigyázzon főképen im e' következő általános szabályokra, ugymint:

1) Ird a' szókat a' szerint, a' mint tisztán kimondatnak, — hagyván mindenegy szó után egy akkora üres tért, mekkorán egy betűnek helye volna. Mire nézve figyelmezz az értelmesen beszélő okos emberekre; a' mint azok a' szót szájokból ejtik, ugy ird le azt, — szótagolván a' szókat írásközben.

2) Szabd magadat a' legjobb könyvirókhöz; a' hogyan azok írják a' szókat, te is ugy ird.

3) Vigyázz a' szók' származására. A' szókat ugy kell írni, a' mint származásuk kívánja; p. o. egészség, származik az egész szótól; tehát így is kell írni: egészség, nem pedig egésség; barátság, nem: barátság. Nevezet szerint figyelmet érdemlenek e' következő betűk: gy és dj, ly és lj, ny és nj, ty és tj. Ha a' származott vagy változtatott szónak gyökerében és törzsökében gy, ly, ny, ty találtatik: akkor az megmarad a' származott és változtatott szóban is; p. o. hagyja, nem hadja; mivel a' ha gy gyökérben a' gy feltaláltatik. — Ellenben ha a' gy, ly, ny, ty hangot a' származás vagy változtatás szülte: akkor a' d, l, n, t betűkhöz (mellyeket ezen esetben — ha csak a' gyökérben kettőztetve nincsenek — kettőztetni nem kell) j tétetik; p. o. teljes, nem telyes, vagy tellyes, telljes, mert a' gyökér tel; halljuk, nem haljuk, mert a' gyökér hall; kívánjuk, nem kívánnyuk, mert a' kíván gyökérben ny nem találtatik.

4) Az összetett szók' ugy szaggattassanak meg, mint az összetétel engedi; p. o. hal-ikra, betű-rend, ház-sor.

5) Az egyes szók' a' sor' végén következőképen szaggattatnak meg. Ha két magánhangzó között más-salhangzó egy van: akkor ez az utóbbi szótaghoz tartozik; p. o. kalap, ka-lap. Ha két magánhangzó között két más-salhangzó áll: akkor a' más-salhangzók a' két

szótag között feloszolnak, és mindenikhez egy juttatik; p. o. kérni, kér-ni; hallok, hal-lok. Ha pedig két magánhangzó között három mássalhangzó foglaltatik: akkor ketteje az első, harmadika a' második szótaghoz ragasztatik; p. o. körtvély, kört-vély.

6) A' szóknak kezdő betűit hol kelljen nagy, hol kicsiny betűkkel írni: az iránt a' következőket szükség megtanulni.

Nagy betűket írunk: a' beszéd' vagy vers' kezdetén; a' végpont után; kettős pont után, de csak olyankor, midőn idegennek mondását idézzük fel; a' kérdő- és felkiáltó-jel után, ha az t. i. teljes értelmű mondást rekeszt be; továbbá, a' tulajdon nevek' kezdetén; a' címet (titulust) és a' méltóságot, tisztséget, hivatalt, rokonságot jelentő szók' kezdetén, midőn azokon szólítunk valakit. P. o. Nagyvárad, Duna, Zemplén, Lajos; Felséges Ur! Érdemes Férfiu! Tekintetes Táblabíró Ur! stb.

Egyebütt mindenhol kis betűket kell írni magyar nyelvben; következésképen a' tulajdonnevekből származott melléknevek' kezdetén is; p. o. kassai, budai; úgy nem-különben a' nemzet-nevek' kezdetén is, ha t. i. mellék-nevek gyanánt használatnak, p. o. magyar káposzta, olasz stb.

7) A' magánhangzó hosszú betűk' fölébe az éket oda tenni el ne feledd, mert egyébként a' zavaros értelmet el nem kerülheted. A' szóknak t. i. egy ákczen-tus egészen más értelmet ad. P. o. nem mindegy csep vagy csép; kar vagy kár; kor (életidő) vagy kór (betegség).

8) Mikor valamely szót nem írunk ki egészen, abban nem a' magánhangzó, hanem a' mássalhangzó betűnél kell mindig megállapodni és pontot tenni P. o. jul. 10.; nem pedig juli. 10.

Mivel pedig a' helyes-írásban sokszor nehézséget okoznak az egymáshoz hasonló kimondásu szók; azért itt már következnek — helyesen leírás végett toll alá vagy tollba mondandó (diktálandó) — gyakorlások az afféle szókból ábécze-rend szerint.

„Nem mindegy, akár vizsla menjen a' vadászszal, akár agár. Templomban a' kar éneklésnél egyebet

nem akar. A' ki atya, vigyázzon; hogy legyen mindig józan az agya. Ki volt a' legelső anyja? Hát annak volt-e anyja? Az agyag, hacsak nem száraz, elmocskolja a' kezedet; de sokszor ereszt ki mocskos beszédet az ajak is. A' bab nehéz étket ad testednek; de a' pap könnyü eledelt nyujt lelkednek. A' hol sok parlag van, ott a' juhnyáj kártevés nélkül ballag. E' könyv nekem arany-bánya; ki nem kap rajt', majd meg-bánja. Eger' városában is van egér. Az élet ereje a' fris levegőn nagyon éled. Mire való itten e' per? Annál jobb egy kosár eper. Hová befér a' kis féreg, oda én nagy be nem férek. Ha van jó helyed, ne keress más helyet; mert nem lelsz jobbat a' helyett. A' szent vallás és hit, más világra átvivő hid. Mikor nagy a' köd, a' messze-látásban mintegy meg-köt. Szapu-sajtárban arra való a' lyuk, hogy kifolyhasson rajta a' lug. Ha kertbe mégysz, ott van a' méhkasokban méz, mellyben nincsen keverve mész, — mint nádmézben. Kedves évszak az ősz; helyes kis állat az őz. Örült, örült. Mikor mészárosoknál készül a' remek, a' szegény vágó-marha fél és remeg. Sáron által még a' kocsi-rúd is mocskos és rút. Szében hangzik Szében' városának neve, mint a' török Bujukdere. Tudsz-e a' szekrényfiókban egy tuczet gombot? Kérdésedre ha adtak többféle választ, köztök te aztán a' legjobbit választod. Láttam egy csapat katonát; volt kezökben egy zászló; százan voltak, és alattok pajkosan tánczolt száz ló. Itt van egy foltozni való lyukas üst; neh! te cigány; kalapácsold, verd és üsd.“

Még több hasonló gyakorlásokra adnak tárgyat im ezen szók: „Bécs, becs, Pécs. Buda, buta. Bár, pár. Bor, por. Bárd, párt. Begy, pety. Ég, ég, ék. Ege, eke. Elég, el-ég. Éhség. Eltévedsz. Fáradsz. Fertő, ferdő. Fog, fok, fogság. Füzni, füzfa. Gerezd, kereszt. Gyapju. Hab, happ. Haj, háj. Husz, huz. Harmat, harmad-nap. Holt, hold. Hal, hall. Játszani. Kápa, kapa. Kérek, kéreg, kerék. Kész, kéz. Kötsz. Kérés, keres. Követ, köved, kövedet, követedet, követedtől. Lélekzeni. Makk, magv. Mász, máz. Mig, még, meg. Méreg, mérek, merek. Meny, menny, menj. Megtetszem, metszem. Meg-óvd. Nemed, nemet, német, nemét. Ötöt,

ötet. Rák, rág, rak, rag. Réf, rév. Rész, réz. Rozs, rosz. Szak, szag. Szék, szeg Szoba, szóba. Szózat, század. Szúnyog, szúnyok. Tél, dél. Tönköly, tengely. Dér, tér. Tök, dög. Török, török, törek. Viz, visz, veszzs, vesz. Vél, fél. Válok, vályog. Zseb, seb.“

Kiigazítás végett diktálendő ortográfiai hibás példa imez ilyen lehet. „Etszer arrokat szörnyen megijesz tette nyocz agar meljekell nem vot se vadasz se puskás iftyu Ur ölöget Rimankodot a' szegen roka de ak kisebig agar aszonta neki rigen pusztitod már aszonjom tyukait meg fogtalak el sem is eresz telek gazdam majt me görül atte szip bürödnek es csak megfujtotta most már joh fiuh ha tutz ety kevés hejes irast ezt a' rövidke gyakor lást igazítst ki.“

V. *Az olvasási hanglejtésről.*

Az értelmes olvasó nem olvas mindig ugyanazon egyféle hangon folyvást; hanem szavát majd fölemeli, majd aláereszti; hol halkabban, hol szaporábban olvas; hol erősebben, hol gyöngébben. A' ki úgy olvas, a' mint az ember beszélni szokott, az természetien olvas; és az olyan hamar is fog tudni szépen olvasni. Gyakorold azért magadat kedves kis olvasóm p. o. a' következő czikkelyek' elmondásában.

„Légy olly szives, kérlek szépen; kölcsönözd nekem toll-késedet. — Ne! neked, szegény világtalan ember! vedd el ezt a' esekély ajándékot. Sajnálom, hogy ennél többet nem adhatok. — Oh! beh örülök; ma édes atyám megérkezik utazásából; majd hoz nekem egy szép képes könyvet. — Ej! beh gyönyörű ez a' virág. Milly szép színek ezek! — SegéljeteK, segéljeteK! itt egy gyermek a' vízbe esett; mentséteK meg e' gyermekeK! — Pszt, csöndesen legyetek; a' beteg épen most aludt el. Menjünk ki a' szobából; ne háborgassuk altában. — Megállj, mit keressz itt, gazember? Ki engedte meg neked, hogy az én kertembe hágj. Hogy merészled az én szép virágaimat összetiporni! Szólj, mert máskülönbén — Köszönöm az urnak fáradságát; vajha nekem is minél hamarább esnék alkalmatosságom, az urnak ezt a' szolgálatot visszafizetni.

Kicsoda ajándékozta nekem ezt az almát?
Én ajándékoztam neked ezt az almát.

Kinek ajándékoztad azt?
 Én azt az almát *neked* ajándékoztam.

Mellyik almát ajándékoztad énnekem?
 Én teneked im *ezt* az almát ajándékoztam.

Mit ajándékoztál nekem?
 Én neked ezt az *almát* ajándékoztam.

Adjak-e neked azért valamit?
 Nem! én neked azt az almát *oda-ajándékoztam*.

Jegyzés. Az illendő hang-lejtéssel való felmondást vagy olvasást szaválás-nak hívjuk, diákosan deklamálásnak, perorálásnak. Ez különös tudomány, és a' szépmesterségek' egyike; mellyben tökéleteseknek lenni, leginkább a' szónokoknak és színjátszóknak (orátoroknak és komédiásoknak) tisztje.

VI. Olvasási gyakorlatok selypek' és pöszék' számára.

Az r-nek kimondására: Répa, retek; mogyoró, ritkán rikít korán reggel a' sárga rigó. Turi korsó, veres bor, mindjárt rám kerül a' sor. Ritka szeret éh gyomorra nyers bort inni. A' kerekese kerekét kerekben kerekíti kerékre.

Az s-nek kimondására: Susánna most sem mosta meg a' mocskos findzsát. András! fuss el a' lámpással, és hozz egy árkus papirost. Csak két zsák zsiszikes rozsunk van, és egy kevés sertés-husunk. Vigye a' sátán a' tintás diákjait: hogy csak hust esznek mindig, mint a' sas; és nekem szükség miattok gázolni a' süppedő sárt. Sibbolet. Messiás. Sámuel. Salamon.

Az sz' és cz' kimondására: Nézd! beh szép hosszú gatyá-madzagot hozott ez a' cigány asszony. Ugy edzik meg az aczélt, hogy tüzesen a' hideg vízbe teszik. Fél messzely megmézezett vagy megczukrozott bodza-theát megiszom a' szép porcellán-csészéből.

Sziszegő és süvöltő hangokra egyvelegesen: Te, fecsegő hazug, csalárd hízkelő! sok más becsületes személyeket megcsalsz sima szájaddal és mézes-mázos szép szavaiddal. Sohasem hallottam szebben szóló szép sip-szót, mint a' szász-szepesi szépen szóló szép sip-szó. Kilencz pusztá pincze' picziny kulcsa. Lud-nyak jobb tik-nyaknál; tikryak jobb ludnyaknál. Ló rug, lud csip, farkas vág. Szücsné, mit sütsz? Rózs-lisztből laskát. Szili zsidó, Szacski szücs.

Még más betűkre, különösen német gyermekeknek: Mihály bátyám a' tanyára megy. A' nagyanyám' kutyája eltévelyedett. A' magyar gulyás' gatyája szennyes. Megedzett aczélből csinálnak dsidát a' kovácsok. Magyar sváb vagyok. Felvágom a' fát. Fut a' vad-állat. Fáj a' fogam. Susánna sok zsákot adott a' sánta zsidónak. Másé a' sárga rózsá. Szép szemü, de zsiszikes buza. Igen meleg még a' sült burgonya, nem kell nekem; megégetné a' gégémet. Dobozi híres magyar vitéz. Czigány versek Szent-Márton' napjáról:

Az a' fehér lovu Szent-Márton' eljött már:
 Hideg szelével az, nem bännök, veszne bár.
 Lelkinket bélinket az ugy általjárja,
 Mezitelen purgyé hogy halálát várja.

Érik a' bab, tanul a' pap. Felszáll a' por, kábit a' bor. Most van a' tél, nincs messze dél. Tengeren tul sok szélvész dul. Ott röpül gém! itt fut egy kém (spion). Vizben a' rák férgemet rág. Seben nő var; hátul a' far; a' szabó varr. Alatt a' szár; pajtán a' zár. Kevés egy rész; sárga a' réz. Fáj a' sebem; van nyolcz zsebem. A' gyermek sir; drága a' zsir. Te rossz fattyu, hol a' faggyu? Alma, elme. Sovány, sövény. Ugat, üget. Szálas, széles. Való, velő, válu. Gyujtom, gyűjtöm. Burok, bürök. Szokom, szököm.

VII. Az írásmód, különösen a' levelek.

A' nyelv-tudománynak gyümölcse, bevégzése és koronája az: hogy tudja az ember gondolatait és érzeményeit írásban foglalni és kifejezni. És ezt nevezzük

írásmódnak, diákul stilusnak. A' stilusnak általános és fő megkívántatásai: hogy legyen helyes (t. i. grammatika és ortográfia szerint); aztán, hogy legyen érthető, eléggé meghatározott, tiszta, rövid, és kellemesen hangzó. Mindezekhez nagy tudomány, sok jó könyvnek olvasása és sok gyakorlás kívántatik; és az írásmód, az u. n. széptudományok' egyike.

Gondolatjait és érzeményeit az ember vagy kötött beszédben (azaz: versbe foglalva) írhatja le, vagy kötetlen, szabad, azaz: folyó-beszédben. Innét az írásmód két fő részre oszlik el, ugymint: versre (költészetre) és folyó-beszédre, — diákul: poézisre és prózára.

1) A' vers-költői stilusnak viszont sok nemei vannak; p. o. dal, ének, elbeszélés, mese, fölírás, pásztori költemény, gúny-vers, oktatóvers, vitézi (hős) költemény; játékszini darabok: vigak (komódiák), szomorúak (tragódiák). Közölök találatnak példák e' Kézi-könyvben is, a' IV-dik részben. Külső formájára nézve a' vers-költemény vagy rimes (kadencziás), vagy mértékes*): mindenik-nemü versnek megint többféle formái is levén. — A' vers-nemü stilusban jártas férfiakat versköltőknek, diákosan poéták-nak hívjuk. — Az összetartozó verssorokat vers-szagnak (strófának) szokás hívni: ennek pedig egy-egy sorát versnek vagy verssornak.

2) A' kötetlen vagyis folyó prózai írásmóddal készült elme-szülemények lehetnek: levelek, beszélgetések, tanító munkák, értekezések, históriai irományok, egyházi és világi beszédek. Prózai írásmódnak példája előttünk ez az egész Kézi-könyv. A' melly nemében pedig a' prózai stilusnak magatoknak szinte szükséges valamennyire jártasoknak lennetek: az a' különféle levelek' írása és föltevése. Mellyre immár mindjárt itten következik némi utmutatás leginkább példákban és mintákban.

Írást tudni már csak azértis drága dolog, mivel azáltal távulról is beszélhetünk a' mi szüleinkkel, rokoninkkal, vagy a' kikkel közünk vagyon; azaz: írha-

*) Példákat láss az I. részben a' találós-mesék között: 11. 14.; és IV-dik rész: 10.

tunk hozzájuk leveleket. A' ki levelet akar írni, csak azt gondolja el fejében, mit mondana élő szóval azoknak, kikhez írni akar: és ugyanazt tegye papirosra írásban szépen és világosan. Nem kell ide semmi czifrázás. Minél egyszerüebben van írva, annál jobb. Lehet pedig írni akármiféle tárgyakról. De vallásról, országos ügyekről, királyról, nagy urakról, előjárókról írni sohasem kell; annál kevésbbé rólok való vélekedésünket kifejezni, mert ez már sok ifjakat szerencsétlenné tett. A' felséghez közvetlen küldeni levelet nem is szabad. A' ki a' királyljal beszélni akar (audienciát akar nála nyerni), annak folyamodó-levéllel kell hozzá járulnia. — Hanem írja meg p. o. a' katonának ment ifju azt, hogy mostanság hol tartózkodik; mint van sorsa; mi szüksége vagy öröme; melly vidéken millyen szokásaik vannak az embereknek; miket látott utjában; ott helyben kik a' jó barátjai; miben foglalja magát stb. A' vándorló mesterlegények hasonlóképen írják meg: hol, mellyik városban vannak, kinél, mióta; meddig szándékoznak ott maradni, hová czéloznak azután; miként foly mesterségök, mit tanultak, kikkel társalkodnak; a' városnak mi nevezetességei vannak; mi új hírek, események stb. Ha a' levél meg van írva, el kell olvasni, ha nincs-e benne valami tetemes hiba, mellyet aztán meg kell igazítani. Az írás ne poroztassék, és csak önmagában száradjon meg. El nem kell feledni bele írni alul: a' helyet, a' hol irtuk, és napot, és esztendő, mellyen irtuk. A' levél' iratásának napját keletnek szokás mondani, diákosan: dátum.

A' levélnek külső formája iránt jegyezd meg a' következőket. A' levélhez veendő papirost körül kell nyírni. Vigyázz, hogy a' levélben vagy czimén tintafoltot ne csinálj, se vakarást ne tégy. Összehajtogatásában legalkalmasabb a' tizenhat rétü. A' mesterséges összehajtogatáson ne kapj. Legjobb, minden leveledet külön boríték alá venni: kivált ha náladnál fölebbvalóhoz irsz. A' helyet, a' honnét a' levél küldetik, csak a' postára adandóra szükséges felírni, kívül a' borítékra, legfölül balra; ellenben a' helyet, hová a' levél menendő, elmulthatatlanul fel kell írni minden levél' borítékára, a' czim alá, legalul jobbra. — A' levelek vagy fogadott

ember által, vagy alkalommal, vagy postán szoktak küldetni. Ha a' fogadott embernek a' vitel' bérét megfizetjük, azt a' borítékra följegyezni el ne mulasztjuk, nehogy a' bért kétszer vegye meg. Ha postán saját dolgunkban irunk valakinek: illő, hogy a' postabért mi fizessük le, a' mit a' borítékon ez olasz szóval szokás megjegyezni: franco, azaz bérmentes. — Ha a' levélbe pénzt, váltó-levelet stb zárunk; vagy ahhoz valamely csomót (pakétot) mellékelünk: azt a' borítékra szinte bal-felől fölteni szükséges; így p. o. benne 20 for. v. cz. — Vagy: Ide mellékelve egy ládácská stb. Legtanácsosabb pedig mind az efféle külső formákat hozzá-értő emberre bízni; kivált a' kívül irandó czimet és a' posta-helyeket, mellyek' pontos fölírásától nagyon sok függ, hogy a' levél el ne tévedjen. — Másnak levelét, melly t. i. nem nekünk szól, elfogni és feltörni tilalmas.

1) *Egy vándorló mesterlegény' levele szüleihez.*

Kedves szüleim!

Minekutána szerencsésen helyre érkeztem, fiúi kötelességemnek tartom kegyelmeteket hogy-mint-létem felől tudósítani. Csak hamarjában olly jó helyem akadt, hogy jobbat sem kívánhatok. Mind az uram mind az asszonyom és a' gyermekek jó cselédek, velünk legényekkel is emberségesen bánnak. Heti bérem négy forint. Lehet itt tanulni sokat, és látok itt ollyan munkákat, mellyeket még másutt nem láttam. Olly becsületes legények dolgoznak itten, hogy a' korhely-hétfőt soha sem tartják meg. Most örülök igazán, hogy mesterséget tanultam; és nem győzöm eléggé hálálni kegyelmeteknek, hogy engem arra tanítottak. Az Isten tartsa meg kegyelmeteket hosszú és szerencsés életben. Köszöntem a' kedves testvéreimet és atyámfiait. Édes szüleimet pedig sorsom felől ezután is tudósítani el nem mulasztom. De kérem, irjanak néha

nekem is onnét hazulról. Éljenek boldogul és sokáig: ezt kívánom tiszta szívem szerint

kedves szüleimnek

Pesten, január 25-dikén, 1844.

*holtig tisztelő fajok
Uti Ferencz m. k.*

2) *E' levélre küldött válaszuk a' szüleiknek.*

Kedves fiam!

Hozzánk küldött leveleddel nagyon megörvendeztettél bennünket, és rajtad aggódó szülei szívünket mindenképen megnyugtattad. Csak légy állhatatos azokban, melyekre itthon intettünk: úgy meg fog áldani az Isten ezután is. A' rossz társalkodástól megóvd magadat; mesterségedet örvendjed, és abban minél tökéletesebbé lenni iparkodjál. Uradhoz mutass hűséget. Legény-társaidal élj békeségben, és (ha jók) barátságban is. Mi úgy vagyunk, a' mint hagytál benünket. Imádkozunk értted Isten előtt minden napon:

*hogy őrizzen meg minden dolgaidban; és megemlé-
kezzél rólunk gyakorta. Ezeket írja teneked*

Izsákfán, febr. 15-dikén, 1844.

*Szerető atyád
Uti Mihály m. k.*

3) *Szerződő - levél.*

*Én hozsám, alább megnevezetthez, Czakó-
házáról származott becsületes Farkas János ifju
legény e' mai alul-irt napon beszegődött béres-
szolgának, és a' foglalót Lőrincz Adám' jelenlé-
tében tőlem fel is vette. Esztendeje kezdődik az
1844-dik új-esztendő napján, és végződik de-
cember' 31-dik napján, 1844. Melly idő alatt
nálam teendő szolgálatjáért ajánlottam neki:
kész pénzben 28 ftot v. cz., egy öreg szűrt, egy
kalapot, egy pár új csizmát, két pár fehér-ru-
hát házi vászomból, egy tehén-tartást, és hét
mérő rozsot. Mellyeknek annak idején leendő*

megadására magamat ezennel kötelezem. Költ Derecskén. Oktober' 3-dikán, 1843.

Én előttem: Turi János m. k.

Lőrincz Ádám m. k.

*Nemes Márton István m. k.
derecskei köz-birtokos.*

Jegyzés. Mikor a' gazda az ajánlott bérből a' cselédnek valamit megfizet, azt a' szerződő-levélre is följegyezni szükség.

4) Árjegyzék, vagyis: kontó (conto).

a) Mesteremberé.

Az 1843-dik esztendő' folytában Tekintetes N. N. Úr) nálam dolgoztatni méltóztatott következőképen:*

		for. kr.
Febr. 9.	Egy mellényt készítettem, annak varrási ára - - -	— 30
	Alája való gyolcsot vettem, 2 rőfet 30 krjával - - -	1 —
Máj. 1.	Egy nadrágot posztóból varram, annak varrása - -	1 45
	Bélésnek vásároltam alája vásznat 3 rőfet, 24 krjával	1 12
Okt. 7.	Egy köpönyeget készítettem, annak varrása - -	5 30
	Gombok hozzája - - - - -	— 18
	Szurkos vászon a' nyakához	20

Summa: 10 for. 35 kr. vlt.

Kis-Czelben, jan. 4. 1844.

*N. N. m. k.
Szabó - mester.*

**) Így, két nagy N-nel szokás jegyezni a' nevet, mikor azt vagy nem tudjuk, vagy kiírni nem akarjuk. Olvasni csak úgy kell, mint írva áll, t. i. N. N. ur.*

Jegyzés. Az illy levélre legalul írja fel aztán a' mesterember, ha a' kontó kifizettetett, ilyenformán: Ekkor-ekkor p. o. jan. 4. 1843. kifizettetett, és köszönettel felvettem én N. N. szabó-mester. — Vagy csak ez egy olasz szót aláírván: Sald o (saldirt), melly hasonlóképen kifizettetést jelent.

b) Kalmáré.

Az 1844-dik esztendő' folytatában a' minemü portékákat N. N. úr tőlem vásárolni méltóztatott, imigyen következnek:

		for. kr.
Jan. 12.	Két font czukrot, 27 gara-	
	sával, tészen - - - - -	2 42
Febr. 7.	Négy marok-yasat, 20 lb.	
	12 krjával - - - - -	4 —
Márt. 1.	Egy selyem kézkendőt - -	3 36
Jun. 9.	Magyar borsot 1 lb. - - -	1 30

Summa: 11 for. 48 kr. v. cz.

N. N. m. k.

Kis-Czeli boltos kalmár.

1844. febr. 10-dikén köszönettel felvettem

N. N. m. k.

5) Adósság-level.

(Más szóval: kötelezvény, diákul *obligatio*, olaszul *charta bianca*.)

1000, mondom: ezer forintról váltó czédulában, vagy pengő pénzben, mellyeket mi alább megnevezett házas-társak a' mai napon N. N. uramtól kölcsön föl-vettünk hat pro-cento interesre; — olly föltétellel, hogy mi azon tőkepénznek interesseit esztendőről esztendőre a' mai napon fizetni; magát a' tőkét is pedig, mikor kíván-tatni fog, két hónapi előre-fölmondás mellett, lefizetni tartozunk. Ezen summának bátorságosításául pedig lekö-töttük minden ingó és ingatlan jószágunkat olly formán: hogy, ha mi akár a' kamatokat fizetni elmulasztanók, akár a' tőkét, midőn az tőlünk visszakívántatik, letenni nem akarnók: azon esetre N. N. hitelező ur, a' leg-

ujabb törvények értelme szerint, a' szóbiróság útján, szabad tetszésére választandó akármellyik jószágunkból magának elégtételt szolgáltatthasson. Mellyről adtuk jelen adósság-levelünket, egyikünk a' másikkért jót állva, nevünk' aláírásával 's pecsétünkkel megerősítve. Költ Ré-tiben, Szent-György' napján. 1843.

Én-elöttem mint kezes előtt

Kozár Ferencz m. k.

Horvát Mihály m. k. P. H. *)
Kozár Juliána m. k.

Jegyzés. A' kötelezvényt szükséges, hogy az adós maga írja egészen, saját kezével; ha pedig csak nevét írja alá, vagy csak megkeresztezi a' kötelezvényt, akkor két bizonyoságnak aláírása kívántatik.

6) Nyugtatvány (qvietáncia).

60, azaz: hatvan forintról v. cz., mellyeket Horvát Mihály uramtól, mint a' nála levő ezer forint tőke-pénzémnek 1836-diki Szent-György-naptól fogva mai napig járó kamatját, hiány nélkül felvettem. Költ Enesén, april. 25. 1843.

Azaz: 60 for. v. cz.

N. N. m. k.

7) Ellen-nyugtatvány (contra - qvietáncia).

12, azaz: tizenkét forintról v. cz., mellyeket — és sem löbbet, sem kevesebbet — a' nádasdi leégett gyülekezet' számára alamizsnát kéregető követeknek kezök-re adtam. Magasiban, febr. 5. 1843.

N. N. m. k.
Helység' birája.

*) Azaz: itt van a' Pecsétnek Helye; diákul L. S.

8) *Térítvény v. recipisse, reverszális.*

Hogy N. N. urtól egy levelet, melly szemem' látára száz v. cz. forinttal megterheltetve pecsételtetett le, és Veszprimbe N. N. úrnak szól, — olly végből kezemhez vettem, hogy azt az illető úrnak átadjam: ezen írásomnál fogva megismerem. Költ Szombathelyen. Ekkor-ekkor. (Ít nevezd meg a' dátumot.)

N. N. m. k.

9) *Engedvény (diákul cessio).*

Alábbirt bizonyítom, hogy azon 400, azaz: négy-száz v. cz. ftból álló tőke-pénzemet, melly N. N. úrnak, 1829. márcz. 4-d. kelt és részemre kiadott adósság-leveleiben foglaltatik, — annak hátralevő kamatjaival együtt N. N. úrnak átengedtem, szinte azon joggal, mellyel azon pénzt magam birtam; neki egyszersmind a' mai alulirt napon az eredeti adósság-levelet által is adván. Miről kiadtam ezen engedvény-levelemet, pecsétemmel és nevem' aláírásával megerősítve. Költ Szeliben, april. 6-dikán, 1844.

N. N. m. k.

10) *Haszon-bérlési kötés (árendai kontraktus).*

a) Ház-kibérlési egyezés.

Mi alábbirtak ezen levelünk' rendében bizonyítjuk, hogy közöttünk a' mai alul följegyzett napon következő egyezés történt, ugymint:

1. Én N. N., mint ház-birtokos, az én házamat (melly itt-itt fekszik) a' hozzá-tartozó gyümölcskerttel együtt N. úrnak mint bérbé-vevőnek, a' mai alul megirt naptól számlálván az 1831-d. esztendő N. hava' 30-dik napjáig 200 v. cz. forint esztendei fizetésért bérbé kiadtam.

2. Én viszont N. N. mint bérbe-vevő, a' föntebb ki-tett 200 v. cz. ft. esztendőnként fizetendő házbér' egyik felének az egyik fél esztendő' kezdetével, másik felének pedig a' második fél esztendő' végével hiány nélkül leen-dő lefizetésére kötelezem magamat. Ellenkező esetre, ha a' fizetést csak egy nappal halasztanám is, az egyes-ség ollyvá vétetik, mint semmivé lett.

3. A' bérbe-vevő úr tartozni fog a' lak-házat tisztán és jó állapotban tartani; a' netalán szükséges igazí-tásokat (ablakokét, závárokét stb), mihelyt a' bérbe-vevő úr a' tulajdonosnak hirt ad, a' tulajdonos a' maga költségén haladék nélkül fogja megtéetni; de a' bérbe-vevő úrnak cselédei' vigyázatlansága vagy gondatlansága miatt történt kárért a' bérbe-vevő úr tartozik felelni.

4. A' tüzre legnagyobb vigyázattal köteleztetik lenni a' bérbe-vevő úr; és ha cselédeinek 's akármely hozzá-tartozandóinak gondatlansága vagy vigyázatlan-sága miatt tűz támadna: az így okozandó kárnak haladék nélkül való megtérítése köteleességében fog állani a' bér-be-vevő úrnak.

5. A' lak-házon semmi változtatásokat (p. o. falak' áttörését vagy más effélét) nem szabad tenni, a' tulaj-donos házi gazdának hire, tudta és megegyezése nélkül.

6. A' gyümölcskertnek jó rendben-tartása hasonló-képen kötelességül tétetik a' bérbe-vevő úrnak. Semmi gyümölcsfát (a' kár' megtérítésének terhe alatt) kivágni vagy kivágnai szabad nem lészen.

7. A' bérlés' idejének megszüntetése végett, egy negyed esztendei előre-fölmondás köttetik ki mind a' két részről.

Mind a' mellyek hogy közöttünk így történtek, an-nak nagyobb erejére és állandó voltára írásban kiadtuk e' jelen kötés-levelünket, egymással mindenben megegyező két példányban, és pecsétünkkel 's nevünk' aláírásával megerősítve. Kelt Egerszegen, auguszt. 15-dikén, 1843.

Én előttem N. N. m. k.

N. N. m. k. (P. H.)
mint ház-birtokos.

N. N. m. k. (P. H.)
mint bérbe-vevő.

b) Jószág-kibérlési szerződés.

Mi alább megnevezettek, az alulirt napon és esztendőben léptünk egymással a' következő egyezésre, ugymint:

I. Én N. N. azon 12 hold szántó-földet, mellyek N. N. helység' határában birásomban vannak (mint azokat az egyes vessző alatt ide mellékelt jegyzés egyenként előszámlálva mutatja); ugy nem különben azon 9 nyilas rétemet, melly ugyanazon helység' határának petendi vidékén vagyon: mától számlálandó három esztendőre fele haszon-fejében N. N. úrnak átadom az itten következő föltételek alatt:

1. Hogy N. N. kibérlő úr, földeimet jól megmunkálja, tulajdon jó magvával annak idejében elvesse, és a' termést (akár őszi akár tavaszi légyen az) letakarítván, annak hason felét annak idejében házamhoz behordassa.

2. Tartozik földeimet tulajdon trágyájával meghordani; azonban az én istállóimból kerülendő trágyát is kihordhatja, de mindenkor csak az én földeimre használándót.

3. Hogy a' gaz-hordás földeimről ezután is szabad legyen.

4. Hogy a' földek' kiterjedtségére vigyázzon; és azokat épségben, csorbulás nélkül megtartani ügyekezék.

II. Én viszont N. N. az itten előszámlált föltételeket elfogadom; és mind magamat mind feleimet azoknak teljesítésére az egyezés' semmivé-levésének terhe alatt kötelezem. Sőt

III. Mind a' két fél 10 aranynyi kötés (vinculum), mint világos adósság' terhe alatt kötelezi magát arra, hogy megállandja ezen egyezésnek czikkelyeit.

Mellyekről adjuk ezen, mindenben egymással meg egyező két példányban leirt levelünket, nevünk' alái-

rásával megerősítve. Költ Geresden, július' 29 - di-
kén, 1843.

Én előttem N. N. m. k. mint jószág-tulajdonos
N. N. m. k.
mint kibérlő.

11) *Hirdető-czédula házasulandók felől*

(az illető lelki-atyákhoz küldendő).

Ságon lakozó becsületes Somogyi Ferencznek Kin-
cses Juliána társától született fia, Dániel, ifju legény,
eljegyztette magának jövendő házas-társául, ugyan-
ottan lakozó b. Antal Istvánnak Pöcze Éva társától
született hajadon lányát, Juliánát.

Más. Magasiban, Tek. Ns. Vas vármegyében lako-
zó nemes Kemény György, czéhbéli csizmadia - mes-
ter, ifju legény, néhai ns. Kemény Jánosnak Kámán Susa
társától született fia, eljegyzette magának jövendő
házas-társul, sömjéni filialis gyülekezetünkben lako-
zott néhai b. Ösze Mihálynak még életben levő tár-
sától Szabó Judkától született hajadon lányát, Örszé-
betet, ki mostanság ugyan Sömjénben Tek. N. N. tábla-
bíró urnál vagy on szolgálásban.

Kelt itt-itt, ekkor-ekkor.

Följegyzette N. N. m. k.

12) *Házassági szerződés, vagy: möring-level.*

A' teljes szent Háromság': Atya, Fiú, és Szent Lé-
lek Istennek nevében!

E' mai alábbirt napon és esztendőben, egy rész-
ről Kapin lakozó becs. Kovács György mint vőlegény,
más részről Börcsen lakozó Kozma Juliána mint
mennasszony között a' következő házassági szerző-
dés történt, a' meghívott bizonyságok' jelenlétében,
ugymint:

1. A' most megnevezett házasulandó felek egymáshoz viseltető önkéntes szives szeretetökből meg-egyeztek abban, hogy egymással házasságra lépnek; a' minthogy a' szokásban levő kéz - fogás, jegy-adás, és gyűrű-váltás által egymást ma el is jegy-zették.

2. A' völegény, igaz hajlandóságának jeléül mór-
ringul negyven ftot pengő ezüst pénzben köt az ő je-
gyesének, mellyet neki, azon esetre, ha férje előbb
meghalna mint ő és pedig gyermektelenül, férje' hozzá-
tartozandói kifizetni tartoznak minden ellenmondás nél-
kül, — ha t. i. az özvegy ismét férjhezmenne és férje'
házából kiköltöznék. Egyébiránt, valamig az özvegy az
ő férjének nevét viselendi, mindaddig annak házában
szabad lakása legyen neki.

3. A' menyasszony viszont mór-
ringol az ő jövődő férjének egy fél ágyat, mellyet a' menyasszony' halá-
lának esetében a' völegény akkoron magának megtart-
hat, a' mostan házához vitt ágyi-ruhákból azt szabadon
kiválasztván.

4. A' mit e' házasulandó felek együtt-laktukban sze-
rezni fognak, az közös jószág legyen; és se egyik se
másik fél ne tehessen rendelést többről, mint feléről a'
közös szerzeménynek.

Melly házassági szerződés, annak nagyobb erejére,
két egyenlő példányban írásba foglaltatott, és mind az
összeházasulandó felek és szüléik, mind az e' végre meg-
hívott bizonyságok által részint aláíratott, részint ke-
zők' kereszt-vonásával megerősítetett. Költ Bőrcsen,
T. Ns Győr vármegyében. Febr. 2. 1844.

Kozma Juliána † *)	Kovács György m. k.
menyasszony.	völegény.
Kozma Pál m. k.	Kovács Lázár †
Őri Rebeka †	Jóh Anna †
a' menyasszony' szüléi.	a' völegény' szüléi.
Szekeres János m. k.	
mint kérő.	
Markos Ferencz m. k.	
mint kiadó.	

*) Ilyen keresztvonást tesznek nevékhöz (de saját kézzel),
kik, magok nem tudván, más által iratják alá nevöket.

13) *Gyász-czédula*

(az atyafiakhoz és ismerősekhez szélküldendő).

Alább irt, szomorú szívvvel jelentem, hogy a' mindenható nagy Úr Isten, szeretelt férjemet, nemes nemzetes Noszlopi Mihály urat, három hónapig tartó súlyos nyavalyája után, tegnap, ugymint július' 7-dikén estvéli 10 órakor e' mulandóságból magához szólította. Hídeg tetemei, a' szokott egyházi szertartással, július' 10-dikén d. u. 3 órakor fognak eltakarítani.

Noszlopon, jul. 8. 1843.

Fejér Magdolna m. k.
néhai n. Noszlopi Mihály'
bús özvegye.

14) *Kérelem- (vagy könyörgő) levelek, diákosan:*
*Instántiák.*a) *Jobbágýé uraságához.*

Méltóságos Gróf Úr,

Kegyelmes Uraságom!

Az alábbirt, mély alázatossággal esedezik Nagyságod előtt, méltóztassék ötet azon jobbágý-helybe behelyeztetni, melly N. N.-nek kihaltával üresen maradott, e' következő okokra nézve:

1. Mint annak idejében meg fogja mutatni, elegendő tehetsége vagon a' szükségés marhák' és eszközök' megszerzésére.

2. A' maga-viselete, emberséges és szorgalmas voltára nézve, mindedig olyan volt, hogy az egész helység bizonyítványt adott róla, ide az :/ alatt csatolt levélben.

3. Az édes atyja és öreg atyja is Nagyságod' hiv és munkás jobbágýai voltak, és azoknak helyéből őt az özvegy anyá és a' fiatalabb testvérek zárták ki.

4. Maga a' könyörgő, a' Méltóságos Uraság' részéről, a' legközelebb elmúlt inszurrekcióval mint gyalog-inszurgens önként és csupán; uraságához vonzó hűségéből elment; és fogadja, hogy ezután kegyelmes uraságához megkettőztetett hűséggel fog viseltetni.

Mikre nézve fönt kinyilatkoztatott könyörgését megújítván, mély tisztelettel írja magát alá

Méltóságos Gróf Úr,

Kegyelmes Uraságom

Méltóságodnak

legalázatosabb jobbágya
N. N. rátóti zsellér.

Rátóton, sept. 8. 1843.

Kivül az instánziára így tétetik a' czim: „Méltóságos Gróf N. N. Urnak, Ő Nagyságának, — N. N. rátóti zsellér könyörög azon jobbágy-helyért, melly most üres.“

A' hol megkivántatik, hogy a' kérelem-levél' írója is följegyezze nevét: ott kitehetni, a' levél' czimére, legalul.

b) Egy nemes emberé az alispánhoz.

Tekintetes Alispán Úr,

Kegyes Jóakaró Uram!

Koltában, ezen T. N. Vas vármegyében egy nemesi lak-helyet valamint néhai atyám, ember' emlékezetétől fogva háborgatás nélkül birt: ugy én is annak holta után már két esztendeig békeségben birtam. Hanem ma, e' folyó esztendei október' 16-dik napján Nemes Nzetes N. N. ur, számos jobbágyaival hatalmasan rám ütven, megirt lakó-helyemből minden cselédimmal 's ingó jószágaimmal együtt az utczára kiszórt, 's azt törvénytelenül elfoglalta. Mivel pedig a' legújabb törvény azt parancsolja, hogy a' békeséges birtoktól hatalmasan megfosztottak abba az illető Alispán Úr által haladék nélkül visszahelyeztessenek; azért én — ki számos gyermekeimmel lakó-hely nélkül csak egy na-

pig sem lehetek el — megszorodott szívvvel folyamodom a' Tekintetes Úrhoz, és alázatosan könyörgök: méltóztassék, a' törvény' értelme szerint, engem minél előbb azon törvénytelenül elfoglalt jószágomnak birtokába visszahelyeztetni.

Ki is teljes tisztelettel vagyok

Tekintetes Alispán Úr',
Kegyess Jóakaró Uramnak

Koltában, okt. 16. 1843.

alázatos szolgálja
Nemes Szalay János.

Kivülről a' felírás így tétetik: „Tekintetes, Nemes, N. N. Úrhoz, Nemes Vas vármegye' első Alispánjához, Koltában lakozó nemes Szalay Jánosnak könyörgő-levele: hogy N. N. Ur által hatalmasan elfoglalt lakhelyének birtokába visszahelyeztessék.“

Jegyzés. A' ki levél-írásra bővebb utmutatást kíván, vagy akár még más esetekre is, akár csak az itt előadottakra több példányokat látni akar: szerezzon magának u. n. Levelezőkönyvet, minemű könyvek Pesten többfélék is találhatók. Ára egy illy levelező könyvnek körülbelül egy forint pengő p.

VIII. A' rövidítés-jelekről.

A' ki valamelly könyvben vagy írásban minden elakadás nélkül akar olvasni, annak szükséges, hogy értesse és tudja magyarázni az olly jeleket is, mellyekkel élni szoktunk akkor, midőn a' szókat egészen nem írjuk le, hanem csak azoknak kezdő betűiket teszszük ki. Illyen rövidítés-jelek immár számosan vannak. Közölök a' gyakrabban előfordulók im ezek:

p. o. annyit tesz, mint: példának okáért.

t. i. annyit tesz, mint: tudni illik.

u. m. olvasd: ugymint; vagy néhutt: ugymond.

u. o. olvasd: ugyan ottan.

v. olvasd: vagy, való.

u. n. olvasd: ugynevezett.

eszt. olvasd: esztendő; f. e. — folyó esztendő; m. e. — mult esztendő.

- K. u. sz. u. olv: Krisztus urunk' születése után.
 K. u. sz. e. olv: Krisztus urunk' születése előtt.
 d. e. olvasd: dél előtt; d. u. — dél után.
 titt. olv: titulált; t. cz. olv: teljes czimzetü.
 Ns. olv: nemes.
 Ns. Nzetes Vzlő. olv: Nemes Nemzetes Vitézlő.
 T. T. olv: Tisztelendő Tudós; vagy: Tekintetes Tudós.
 UU. olv: Urak.
 b. e. olv: boldog emlékezetü.
 b. sz. olv: becsülettel szólván.
 ste. olv: 's több efféle; 's a't. vagy stb; 's a' többi.
 sme. olv: 's más efféle.
 d^o. olv: detto, vagy dito; azaz: főntebb megmondattott.
 N^o. olv: numero; azaz: szám.
 I. b. olv: Istenben boldogult.
 :|: ismételés' jele.

Közönséges írásban is akad az olvasó néhutt rövidítésekre, mineműek p. o. \overline{m} vagy \overline{g} ; olv: meg; — \overline{h} . olvasd: hogy; — \overline{k} . olvasd: na k, ne k; — \overline{b} . (a' szó' végén), olvasd: ba n, be n, bó l, ből stb. De írásban, kivált levelekben, rövidítéseket tenni nem illik, nem is tanácsos. Csak a' gyors-íróknak szükséges sok rövidítés-jelekkel élni: mellyeknek összesége különös tudományt tészén, és nagy gyakorlást kíván. Találatnak pedig gyors-írók hazánkban is, névszerint az országgyűléseken.

Van írás titkos is; p. o. a' kalmárok' boltjaiban a' portékák' árának följegyzése; a' zshiványok' nyelve stb, kikhél e' mondás: nem világítasz, annyit tesz: mint meghalsz; vak-pandur, annyit tesz: mint zshiványok' feladója. De mind a' titkos írásra, mind a' titkos társalkodásra nézve legjobb, ha nem is értünk hozzá, és benne soha részt nem veszünk.

Azonban elég immár mind ebből mind a' többi tudományokból az, a' mit eddig tanultatok. Mert lehetne ugyan minden tudományból még sokkal többet is előadni; de akkor szerfölött nagy, és kitanulni nehéz lenne ez a' Kézi-könyv,

Mellynek dicséretes a' megtanulása,
De hasznos egyedül csak a' megtartása.
Boldog, a' ki ennek tanácsit beveszi,
És teljes éltében hiven cselekeszi.
Most tehát e' könyvnek illő kicsinysége
Azt hozza magával, hogy itt legyen — VÉGE.

I.

Uj. v. v. v. v. v. v. v. v. v. A a b b c c e e f f g g h h i i j j k k
l l m m n n o p p q q r r s s t t u u v v w w x x y y z z z z.

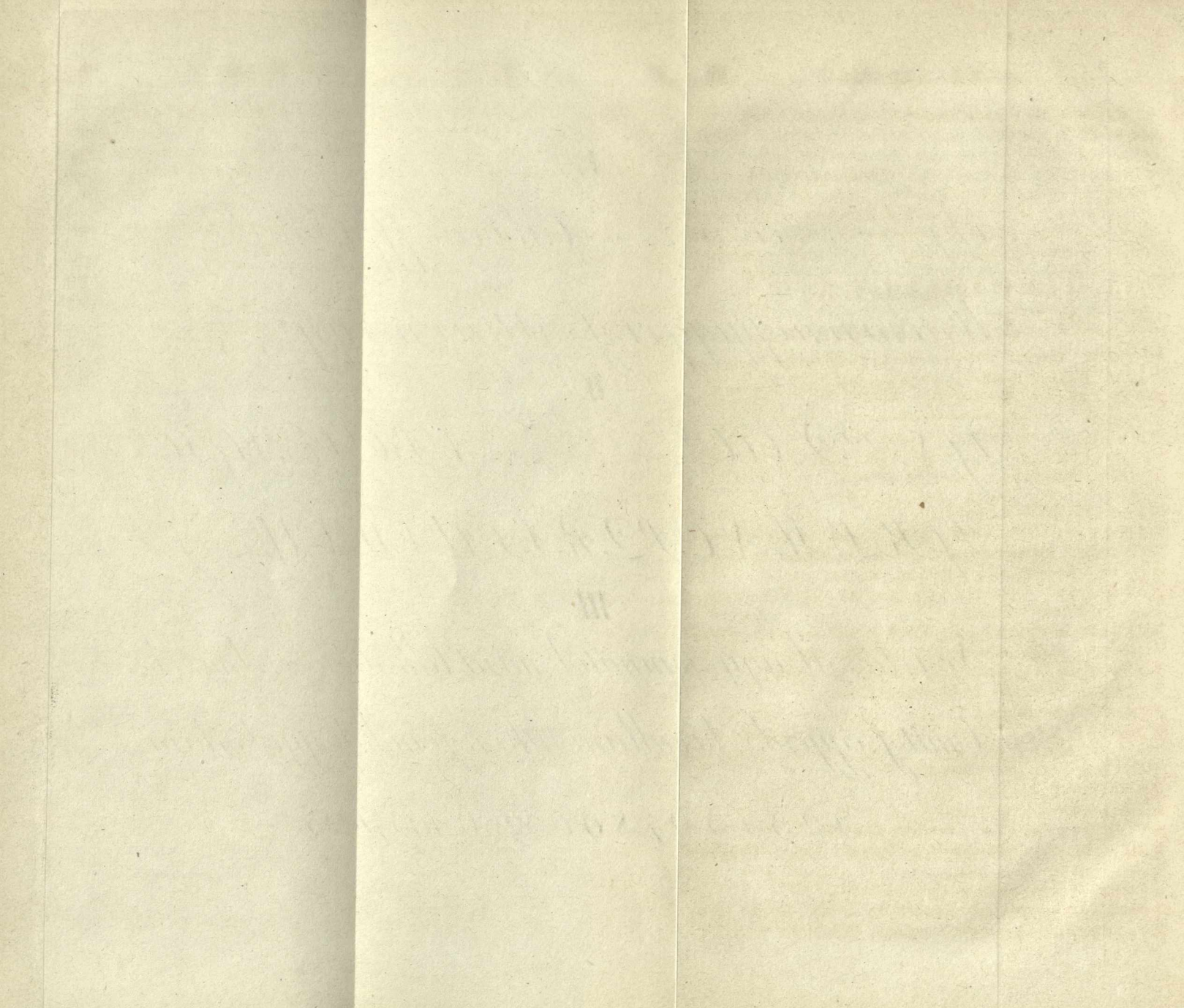
II.

Uj. v. v. v. v. v. v. v. v. v. A. B. C. D. E. F. G. H.
I. J. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. U. V. W. X. Y. Z. Z.

III.

Ne irtózzál úgy semmitől, mint lelkednek sérelmétől;
Amit szegyenlész kivallani, titkon sem kell gyakorlani.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 52 86 493 71025.

TOLDALÉK.

IDEGEN SZÓK' LAJSTROMA,
mellyek a' magyar köz-beszédben gyakorta előfordulnak,
és a' Kézi-könyvben még megmagyarázva nincsenek.

A.

Adresz: levél' czime.

Adreszálni: valakinek nevét, czimét és lak-helyét a'
levél' külsejére írni; levelet utasítani.

Ágens: fő ügyviselő Bécsben, Budán.

Akademia: valamelly tudománynak legfőbb iskolája;
tudósok' társasága.

Akczió: törvényes pörbe idéző levél; megakczió-
zni: pörbe idéző levelet küldeni valakire.

Alamizsna: adakozás szegények' számára.

Ánekdota: furcsa rövid elbeszélés.

Anno: esztendőben.

Apportérozni: mondatik az olly kutyáról, melly meg-
tanítatik egyet-mást hozzánk hozni, francziául
mondva: apportérozni.

Appetitus: evéshez, iváshoz jó kedv, étvágy.

Árestom: fogság, tömlöcz, börtön.

Artikulus: cikkely, törvény-cikkely.

Arkhivárius: becses irományok' tárára felügyelő
tiszt; levél-tárnok.

Árenda: haszonbérlet.

Armális: nemességet ajándékozó királyi levél.

Asszessor: táblánál ülő bíró, táblabíró.

- Asszekurálni:** bátorságossá tenni, biztosítani.
Asszignálni: utasítást adni, birói kézbe valamit átadni.
Attesztátum: bizonyító-levél.
Aukczio: fölfizetés, ár-öregbités, árverés, kótyavetye.
Avánzsirozni: hivatalban előre-lépni.
Audienczia: meghallgattatás király előtt.
Autentizált: igazi, nem-hamisított.

B.

- Bagázsia:** utazók' holmija.
Bakter: éjjeli őr.
Bál: táncz-multság.
Bankerott: megbukott, tönkre jutott, minden javaiból kifogyott ember.
Batallion: katona-csapat, zászló-alj.
Bigót: vakbuzgó.
Bleszür: seb; p. o. bleszürozott katona: sebbe esett, sérült katona.
Brand: üszög.
Butellia: palaczk, üveg.
Baléta: utasító czédula, barcza.

C.

- Centrum:** közös kellő közepe valaminek.
Czeremónia: innepies szokás, szertartás.
Czirkulálni: körülkerülni, forogni.
Czitálni: pörbe idézni, hívni.
Czurájkher: kézhez adogató napszámos a' köműveseknél.

D.

- Dáma:** asszonyosság.
Dátum: költ, iratott, ekkor-ekkor.
Degradálni: hivatalban alább szállítani, vagy attól megfosztani.
Dehonesztálni: megbecsteleníteni.
Dekrétum: királyi rendelés, végzés.
Delinkvens: rab, gonosztevő.

- Deputáció: tanácskozásra kirendelt személyek.
 Derogál: nem illik.
 Detto vagy dito: a' főtebb megmondott.
 Dika: képzelt mérték az adó' kivetésében; egy dika, két dika, három dika stb.
 Diktálni: fónszóval előmondani, a' mit aztán utána kell irni, mondani vagy énekelni.
 Diéta: ország-gyűlés, életmód.
 Diétát tartani: rendet tartani evésben, ivásban, életmódban.
 Direktor: igazgató.
 Diskurálni: beszélgetni.
 Diskursz: köz-beszéd, beszélgetés.
 Disputálni: szóval vitatkozni.
 Dispenzálni: fölmenteni.
 Diurnum: napdíj, napi bér.
 Dominium: urodalom.
 Donáció: nemességet és jószágot adományozó királyi levél.
 Doktor: tanító, orvos, tanár.
 Dragonyos: nehéz-vasas katona.
 Dresszirozni: tanítani kutyát, lovat 's más állatot.
 Dupla: kettős, kétszerű.

E.

- Ekklézsia: gyülekezet, szentegyház.
 Eretnek: vallási fő-igazságot tagadó ember.
 Esszenczia: erős szamatu orvossági ital, szesz, lél.
 Ekszaktor: pénz-szedő tiszt.
 Ekszámen: tanulók' vizsgálatása, próbája.
 Ekszáminálni: próbára kitenni.
 Ekszerczirozni: katonai fegyver-gyakorlást tenni.
 Ekszekúció: birói ítéletnek végrehajtása.
 Ekszpresszus: bérbe fogadott követ.

F.

- Familia: háznép, család.
 Fára: gyülekezet, ekklézsia.
 Fásli: has-kötőlék, pólya.

- Fasszio:** vallomás, jószág-bevallás.
Feldser: seb-orvos a' katonáknál.
Figura: alak, kép, ábrázat.
Filia: lány-gyülekezet.
Findzsa: csésze.
Firnájsz: olajos festék.
Formula: követni való példány írásban.
Fundáczió: alapítvány, hagyomány, testált pénz-summa.
Fundus: telek, fekvő jószág.
Furir: katonai író-diák.
Fuser: kontár, himpellér, mesterségéhez nemértő.
Futrász: takarmány barmok' számára; egyszeri étetésre való széna-rész a' katonáknál.
Fráter: öcsém, atyafi.
Franko: bér-mentes (levél).
Frisling: hizott süldő.

G.

- Gála:** disz-ruha, pompás öltözet.
Gázsi: napi bére a' katonának.
Genealogia: nemzetség' táblája.
Generál: fő hadi tiszt, vezér, tábornagy.
Gimnázium: diák iskolák.
Grácia: kegyelem, kegy.
Gratulálni: jó szerencsét kívánni.
Granát: drága gyöngy' neme, álgyu-golyó.
Granatéros: granát-czimert csákójokon viselő katonák, paradéra való válogatott szálás katonák.

H.

- Harmónia:** összehangzás, egyetértés.

I.

- Indusztria:** iparkodás.
Infámia: becstelenség, gyalázatosság.
Infantéria: gyalog-katonaság.
Inkviziczió: birói vizsgálás.
Inspektor: felügyelő tiszt.
Installálni: hivatalba beállítani.

- Instánzia: könyörgő-levél.
 Institutum: intézet.
 Instruktor: házi oktató.
 Instrumentum: szerszám, eszköz, műszer.
 Insurgens: hadra fölkelt nemes ember.
 Insurrekció: nemesek' fölkelése hadra.
 Intabulálni: valamely adóssági levelet a' vármegye'
 vagy város' jegyző-könyvébe beiratni.
 Interessáns: érdeketes.
 Interessátus: önhasznát kereső, érdekelt.
 Intimátum: királyi parancsolat, intézvény.
 Intoleráns: türedelmenten ember.
 Invalid: szolgálatra alkalmatlanná lett katona.
 Inventárium: holmik' tára, lajstroma.
 Invitálni: meghívni.
 Ispotály: szegény betegek' számára szolgáló nyilvános
 épület, kórház.

J.

- Joviális: tréfás, dévaj.
 Jurátus: jegyző a' királyi táblánál.
 Jurista: törvény-tanuló ifju.

K.

- Kadét: uri köz-katona.
 Kalamus: metszetlen toll.
 Kalkulus: számolás.
 Kamerális: a' királyi kincstárhoz való.
 Kanális: vágott víz-árok.
 Kanczellária: királyi író-szoba.
 Kanczellista: író-diák.
 Kanonok: püspöki tanácsos úr, főpap.
 Kántálni: dallani, énekelni.
 Kántor: éneklő-mester.
 Káplán: segéd-pap.
 Kápolna: kised templom.
 Kápricz: csökönyösség, fejeskedés.
 Karmazsin: király-szinü piros.
 Kassza: pénz-tár.
 Kasszálni: hivataltól megfosztani.

- Kaszárnya: katonák' lakó tanyája.
 Katalógus: lajstrom.
 Katédra: tanítói szent szék.
 Kavallér: főrangu nemes uri ember, lovag.
 Kavalléria: lovas katonaság.
 Kharakter: erkölcsi tulajdonság, jellem.
 Khirurgus: seb orvos.
 Klasszis: osztály a' tanulóknál és másutt.
 Klérus: papi rend.
 Koledálni: kéregetni, koldulni.
 Kommissió: megbizás.
 Kommisszárius: biztos tiszt.
 Konvent: egyházi gyűlés.
 Konto: portékának, vagy mesteremberi munka' árának följegyzése.
 Kollektá: szedelék.
 Kolléga: tisztí társ.
 Kollégium: tanulók' összegyülekezési helye, főbb iskolák.
 Komödia: nézni való játék.
 Komód: kényünk szerint, kényelmes.
 Kompetál: illet, neki jár.
 Kompliment: fej-hajtás.
 Kommandirozni: parancsolni, igazgatni.
 Kommandálni: ajánlani.
 Komedenczia: enni-való.
 Kommunitás: közös birtok, nemes falu.
 Komisz: hitvány, alávaló.
 Konfesszió: vallás-tétel, hitvallás.
 Konfiskálni: birói hatalommal elfoglalni, elkobozni.
 Konfúzio: zavarodás.
 Konzilium: tanács, p. o. királyi, és az orvosoké a' beteg fölött.
 Konzisztórium: egyházi törvényszék.
 Konskripczio: összeírás.
 Kópia: másolat.
 Kopulálni: összeesküttetni.
 Korámizálni: nevét aláírni bizonyoságképen.
 Korrigálni: kiigazítani a' hibákat.
 Khórus: éneklő kar.
 Kredit: hitel.
 Krida: minden javaiból kifogyás.

- Kriminális:** halálos vétek.
Kritika: könyvbíráló tudomány.
Kritizálni: bírálgatni, becsmérlni.
Kunirozni: faggatni, korholni.
Kurálni: gyógyítani.
Kurátor: gondviselő, egyház-atyja.
Kuria: nemes lakó-hely.
Kurasszier: könnyü vasas katona.
Kuriózus: kíváncsi, tudni-vágyó.
Kurázszi: bátorszivűség.
Kurszus: pénz-folyam, pénzkelet.
Kvalitás: mineműség, tulajdonság.
Kvártély: szállás.
Kviétánczia: nyugtató levél, nyugtatvány.

L.

- Lager:** tábor.
Lajtnant: hadnagy.
Laksza: has-menés.
Liczeum: nagyobb iskolák.
Liczitáció: árverés; (kótya-vetye, oláhul van.)
Löhnung: katonák' napi zsoldja.
Lotteria: koczka-, vagy sors-vonási játék.
Lukszus: fény-üzés, pompázás.

M.

- Magazin:** lerakóhely, raktár.
Málter: falrakáshoz való ragaszték mészből és fő-
 vényből, mortály, vakolat.
Marsal: fő hadi-tiszt,
Marsirozni: katonásan menni.
Mártir: vértanu; olly ember, ki a' hitért vérét
 ontotta.
Maske, maskara: álarcz.
Masina: mesterséges szerszám, gépely, mozgony.
Máter: anya, anya-gyülekezet.
Matéria: szer, tárgy, szövet, anyag.
Matrikula: anya-könyv; kereszteltek', halottak' stb
 jegyzőkönyve.

Major: katonatiszt, a' kapitány fölött, ezredes-örnagy.

Mobilia; házi butor.

Montirung: katona-ruházat.

Móres: jó erkölcs, becsület-tudás.

Mustra: mutatvány, utánozni-való példány.

N.

Náczió: nemzet, nép

Nervus: ideg, a' testnek velős szálai.

Nekszus: összeköttetés, atyafiság, ismeretség.

O.

Óbester: ezredes kapitány.

Obligáció: adós-levél, kötelezvény.

Obsitos (vagy absidos) katona: bucsu-levéllal haza bocsátott katona.

Officzir: katonatiszt.

Okulár: szem-üveg.

Ordináncz: szolgálatra-való strázsa.

Origínál: eredeti, igazi.

Ordinári: közönséges, ócska.

P.

Pádimentom: szoba' kipadlása.

Parádé: pompa, diszolgés.

Paraplü: eső ellen való, esernyő.

Paskuum: legelő.

Paróka: ál-haj, hamis haj.

Parókhia: pap-lakás.

Paraszól: napernyő.

Patvarista: prókátornál tanuló ifju.

Patrióta: hazafi.

Pátronus: uri kegyes jóltévő.

Pácziens: beteg.

Penna: toll (metszett).

Persze: úgy van, igenis.

Penzió: nyugpénz, melly adatik kiszolgált tiszteknek.

Plenipotencziárius: meghatalmazott.

Poéta: vers-költő, költész.

- Porta:** kapu.
Portás: kapun-álló őr.
Porció: rész, ételben vagy adó-fizetésben.
Praktikáns: kalmárságot, gazdaságot stb tanuló, gyakorló ifju.
Prakszis: gyakorlás.
Prefektus: előljáró, urodalmi főtitst.
Prézes: előlülő, elnök.
Princzipális: uram, gazdám, parancsolóm.
Princz: királyi főhercegei személy.
Privát: különözött, magános, egyes.
Privilégium: királyi szabadság.
Proceszszus: törvénykezés, pör, vármegyei járás.
Professor: tanító fő iskolákban.
Protestálni: ellentmondani, tiltakozni.
Protokollum: jegyzőkönyv.
Publikálni: kihirdetni.
Publikum: közönség.
Purgáció: hastisztító orvosság.

R.

- Recept:** orvosság-rendelés czédulára írva.
Reczitálni: felmondani a' leczkét.
Regiment: katonai ezred.
Regula: szabály, rendelet.
Rekommendálni: ajánlani.
Religio: hitvallás.
Reparálni: kiigazítani, kifoltozgatni.
Repetálni: ismételni, viszonttenni.
Reszerva: tartalék-sereg (t. i. katonai).
Reszignálni: lemondani, letenni.
Restánczia: hátra-levő járandóság.
Restauráció: új tiszttek' választása, tisztújítás.
Reverszális: óvó-levél, tértetvény.
Rizikó: koczkáztatás, veszedelmeztetés.
Rostokolni: nyugvó napot tartani, utazó katonáknál.

S.

- Sildvak (silbak):** katona-őrállítás.
Sekrestye: elrekesztett szoba a' templomban.
Szórolni: takarítani, meggazdálkodni.

- Spion:** kém.
Speculálni: szemlélődni, kereskedni.
Spiritus: szesz, erős részegítő folyadék.
Svadron (skadron): egy csapat katona, száz-
 ból álló sereg.
Stáb: katonai igazgatóság.
Stáczió: nyugovó hely, megállapodás, lakás, állomás.
Strapác: testi türedelem, megviseltetés.
Stipendium: segedelem-pénz.
Sublad: fiókos almáriom.
Suviksz: csizma-kenőcs.
Szála: palota, nagy szoba, terem.
Szalárium: bér, fizetés, szolgálat-díj.
Szaft: nedv.
Szátiszfakczió: elégtétel.
Szatler: nyereg-gyártó.
Szekretárius: titoknok.
Szentenczia: bírói ítélet.
Szesszió: tanács-ülés, házhely.
Szignatum: iratott, költ (t. i. a' levél).
Szimpla: egyszerű, mesterkéltnen, egyes.
Subszidium: segedelem-pénz, adakozás.
Szuczesz: utána következő.

T.

- Talentom:** lelki ajándék, tehetség.
Taksa: díja, ára valamely hivatalbeli szolgálattételnek.
Terminus: határ-idő.
Tesztimoniális: bizonyság-levél.
Teksztus: beszéd-szöveg, a' mit olvasunk.
Tiranus: kegyetlen uralkodó, zsarnok.
Toleráncia: türedelem.
Traktálni: vendégleni, tárgyalni.
Tráncsirozni: fölmetélni, szétdarabolni.
Tránzenna: át-járás.
Tránzennális hely: mellyen népes a' keresztül-
 járás.
Tripla: hármas, háromszori.
Trónus: trón, királyi szék.
Tutor: gyámatya (árváké).

U.

Uniformis: formaruha, egyenruha.

Universzítás: mindennemű tudományok' legfőbb iskolája, egyetem.

Uzus: szokás, gyakorlás.

V.

Vakánczia: üresség a' hivatalban.

Vakáció: szünetkezés az iskolai tanulástól.

Vekszálni: faggatni.

Vicze: helyettes, az elsőnek helyét viselő személy; p. o. vicze-ispán, azaz: alispán.

Vidimálni: irományokat birói hitelességgel összenézni, látomásozni.

Vivat: éljen.

Vizitálni: hivatalosan látogatni.

Votizálni: voksolni, szavazni.

Vótum: szavazat, voks.

Z.

Zseni: igen jeles elme, lángész.

Zsenirozni: tartózkodni, átallani.

1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849

1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849

1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849

1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849
 1846-1847, 1848-1849

KALAUZOLÓ BEZSÉDEK.

I.

LEGINKÁBB E' KÖNYVNEK T. CZ. BIRÁLÓIHOZ *).

A' szerző eltökélvén magát e' munkára, első meggondolással azt hitte, hogy valami olly dolgot vállal fel, melyet fontosabb hivatalos foglalkozásai mellett is kényelmesen végbevihet; de minél inkább velejére hatott tervének, annál nehezebbnek és akadályosabbnak találta azt. Ugyanis sokkal kevesebb fáradságba kerülne, iskolai kézi-könyvet írni akár pusztá elemi iskoláknak, akár városi tanulóknak: ugymint a' kik között nemcsak lépcsőnként menő osztályzatok, és azokhoz képest meghatározott iskolai év-folyamatok vannak; hanem mind a' férfiak mind a' lyányok külön szobában is tanítanak. De falu-helyen férfi és lyány, hat- és tizenkétéves gyermek, újoncz és előhaladt régi tanuló, nemes és nemtelen: mind egy szobában szorong együtt. Ehhez járul még az a' körülmény, hogy e' könyvet magyar tanuló' számára kellett készíteni, kik még eddig efféle rendes könyvnek híjával voltak, és most kapják azt kezükbe legelőször **). Ezeknek tehát azon iskolai kézi-

*) T. i. az academicusokhoz; mert egyebekhez intézett szavaimat az 1838-diki Társalkodóban tettem le a' 196. l.

***) A' Hármás Kistükör, és a' Lácza József által 1793-ban írott Iskolai tanító könyv, részint kevés kezekben forog, részint elidősült és sokképen hiányos; — nem is teljes encyclopaediák. Csonkán maradt munka az is, melyet Schlez után Böszörményi Pál fordított, és 1824. kinyomtatott Debreczenben, illy czim alatt: „A' falusi iskola-tanító' számára készült kézi-könyv. Első darab.“

könyvek, mellyek a' német külföldön már régóta divatoznak (a' francziák t. i. e' dologban még maguk is igen hátra vannak), nem-valók, — nem most legalább még. Mert a' németek, úgy látszik, mintha már a' nevelésnek végső határáig előhaladva volnának. E' széles mezőségét a' tudományoknak ők már egészen learatták; összeszedtek minden kalászt; és most már inkább azzal bajlódnak, hogy a' sok közül mit hagyjanak el; hogy a' polyva és konkoly az igaz mag-szemektől külön választassék és elégettessék. Mivel itt is a' dolog nem a' sokán válik el, hanem a' jóságán és haszon-vehetőségén. És így czélunkra, külföldi iskolai kézi-könyvet (ugy a' mint van) elővenni és lefordítani nem lehetett. — Ha pedig végre maguknak a' magyar falusi iskolatanítóknak elme-tehetségeiket veszszük: még több különbözőekre és akadályokra nyílik mező szemeink előtt.

Ennyiféle szempontokat immár előtte tartani, ennyiféle különböző elmékhez alkalmazva szólani, és mindnyájuknak nemcsak érthető, hanem érdeketes is lenni: a' szerző nehéz feladásnak találta; mellynek ha tökéletesen megfelelni nem tudott, méltányan ítélő senki sem fogja csudálhatni.

Azonban a' szent czélnak megfelelni teljes erejéből ügyekezett, azt tartván Plutarchussal (a' jelmondás szerint), hogy nincsen lélekben-járóbb dolog, mint a' gyermekek' jó nevelése. Hivatalánál fogva magának is a' föld' népével levén dolga, és annak ügyét mindenkor szíven hordozván: ugy nyult e' munkához, mint valami szentséghez, — ama' mondása szerint Senecának: „Res sacra miser.“ Nem is kímélte sem költségét sem fáradságát, hogy minél több jó kutfőkre szert tehesen; a' tökélyt mindazáltal csak idő-korunkhoz képest értvén, melly még nem engedi, hogy egyszerre többet nyujtsunk.

Egyik fő czéljául akarta pedig tenni a' szerző azt is, hogy nemcsak az iskolának, hanem a' való életnek is irjon; azaz: hogy a' falusi magyar ifjuság' kezébe egy uttal oly könyvet adjon, mellyet az, — magának tanuló-korában megszerezvén, — mind iskolában, mind utóbbi teljes életében használhasson, és embernyi emberkorában is, mint épületes házi könyvet forgathasson. Nem akart tehát e' könyvből kihagyni semmi felvilágo-

sítást, semmi észre-adást, intést és ismeretét, melyet a' magyar köznépre nézve hasznosnak és szükségesnek ítelt; — úgy hogy valami idevaló a' már ezelőtti magyar és tót, vagy a' mostan divatozó sokféle német kézikönyvekben elszórva találtatik, mindazt a' magyar iskola-tanító és növendék e' könyvbe átplántálva, együtt találhatja. És ez nagy szó.

Mivel azonban a' magyar köznépre nézve egyik tárgy csakugyan fontosabb mint a' másik: szerző tehát a' fontosabbakat hosszabban is adta elő; — legtöbb tért engedvén az olvasó-könyvnek és különösen az erkölcsre vezérlő oktatásoknak, — ugymint a' melly nélkül embernek minden egyéb tudománya hijáavaló. És jöllehet a' jutalom-tevő urtól és a' tudós társaságtól e' könyvnek mekkorasága meghatározva nincsen: mindazáltal kellett nézni a' szerzőnek arra is, hogy a' könyv szerfőlött vastagra ne terüljön. Egy tudomány-kivonat sem több pedig 3—5 ivnyinél (nyomtatásban értve): mint a' mennyit Balásházy academicusunk: Okos Gazdájának előbeszédében, gyöngé elméket nem terhelő kivonatnak ítél; de az egy-egy évi iskola-folyamatot nem deczembertől mártziusig, hanem egész éven által, vagy legalább Szent-Mihály naptól Szent-György napig tartónak értvén. A' technologia részint a' természet-, részint a' gazdaságtudományba vagy bele szöve; a' népszerű anthropologia az egészség-tudományba. A' nemzetiségre mindenütt különös tekintet vétetett. Mindaz, a' mi vallási (a' meghagyás szerint), jelen encyclopaediából kimaradott; és az egyházi nevezetességek a' földleírásban sem említetnek meg mindenütt. A' különféle köteleességek nem rendszerben egy helyre halmozva, hanem az egész munkában szerte-szét szórva adatnak elő. Nyelv-tudomány is nyújtatik, de a' mellynek első két számú cikkelyét szerző csak olly tanítványok' számára ítéli lenni szükségesnek, kik főlebbi iskolákra menendők, és idegen nyelvek' tanulásához is járulni szándékoznak.

Hogy e' könyv tökéletesen eredeti legyen, arra a' szerző készakarva nem ügyelt. Részint azért, mivel az előadott tudományokban eredetinek lenni nem is lehet; és szerző a' sok nép-iskolai könyveket vizsgálván, úgy találta, hogy a' szép darabok egyiktől a' másikba kölcsönösen vagynak általtéve; sőt a' leg-

szebbeket majdnem mindenikben feltalálta. A' mit immár a' régi vagy külföldi új bölcsek a' nép' nyelvén remek-tollal megírtak: szerző, hiúságnak tartotta volna azt fel nem venni, vagy szinte másképen (és pedig bizonyosan nem olly remekileg) megírni, — csak azért, hogy eredetinek mondassék. De általános eredetiségre más részint a' szerző még azon okból sem törekedett, mivel ezt a' jutalom-tevő úr nem kívánta *). Eredetiek mégis: a' kalauzoló beszédek, néhány erkölcsi darabok (I. 29. 30—34. 61—65); a' versek között az I. 2. II. 22. 23. 30. 32—34. 17, és a' 31 (mint fordítása); továbbá az V. VI. VII. VIII. XI. XII részek, és a' szótáracska stb. **). Mind a' többinek is pedig a' rende és szerkesztési methodusa eredeti. De a' ki tudja és próbálta, mennyi vesződséges munkába kerül csak egy-egy rendszeres tudományból a' legfontosabbakat és a' mindig megállókat velős rövidséggel kivonni, és azokat a' köznéphez, sőt még a' köznépek növendékeihez is alkalmaztatni: a' szerzőt az sem compilatornak, sem plagiatornak bizonyosan nem nevezendi. Keresni és választani tudni, már egy maga elég nagy feladás.

Itten tehát előszámlálom a' jelesebb kutfőket, melyeket régóta gyűjtegetett anyagimon és öndolgozatimon kívül használtam. Általánosak: Rochow, Wilmsen (Lánghy), Luncz (Láczai), Niemeyer, Szilassy; Mädchen-spiegel; Schulfreund Schweitzertől; Denkübungen Baumgartentől; Handbuch Wagnertől; Lesebuch Schwabetől; Lesebuch Seilertől; Csitánka (tót olvasó-könyv); Budai olvasó-könyv; Szükségben-segítő könyv Beckertől; Goldmachedorf, Zschokkétól; Schule gemeinnütziger Kenntnisse; Wurstnak jutalmat nyert württembergi iskola-könyve; Kis János' munkái, és számos folyó-írá-sok. Ezekon kívül még használtattak különösen az a r a n y a b é c z é h e z Zathureczky' versei; a' számvetéshez: Busse, Beichel, König, Maróthi, Pethe; a' természet-tudományhoz: Fábian József, Szent-Györgyi, Mokri; a' föld-

*) Lásd: Jelenkor 1833. 47. sz.; Tudom. Gyűjtem. 1833. V., és Jelenkor 1834. 39. sz., 1835. 74. sz.; Tudom. Gyűjt. 1836. IX.

**) A' harmadik kiadás szerint felidézve.

íráshoz: Magda, Czövek, (Gamauf) Staut József, Csaplovics; az egészség-tudományhoz: dr. Zsoldos és Kis József; a' gazdaság-tudományhoz Franklin és Balásházy; a' történet-tudományhoz: Bredow, Petrovics, Engel; a' nyelvtudományhoz: Közhasznu ismeretek' iskolája.

Szerzelékül nyujtatnak néhány rézre metszett képek is, ugymint: Magyarország' földképe, és ékes-írási három példány.

Végre immár a' szerző kéri az érd. olvasót, hogy ezen együgyü írásmóddal készült munkának megbirálásában legyen méltányos; annak mérlegéül ne a' maga sublimált izlését, hanem a' köznépét; ne a' legújabb literatura' kívánatit, hanem a' közrend' és gyermekeinek szükségeit tevén; és szeme előtt tartván mind azt, hogy ez az első iskolai kézi-könyvünk, mind azt, hogy köznépnek, sőt köznépi gyermekeknek számára íratott, — kiket ha oktatni akarunk, velők gyermekekké szükség lennünk.

A' szerző.

III.

AZ ISKOLA-TANÍTÓKHOZ.

Hogyan kelljen a' gyermekeket okosan tanítani, és névszerint e' Kézi-könyvvel élni.

I. **A'** legjelesebb nevelő - tudósok' megegyező itélete szerint az embert egyedül csak a' nevelés teheti azzá, a' mivé neki itt e' földön, Isten' rendeléséhez képest, lennie kell. A' most született embernek fő különözése tudniillik az oktalan állatoktól nem abban áll, hogy esze van; hanem abban, hogy észre szert tehet. Eszesen és erényesen (virtuosan) senki sem születik a' világra; de eljuthat e' célhoz, — a' szerint, a' mint jól nevelik; eleshetik attól, — a' szerint, a' mint rosszul vagy épen nem nevelik. A' nevelésnek egyik legfőbb ágozatját pedig a' nyilvános oktatás teszi, melly az iskola-tanítóknak tiszte. Miként kelljen tehát növendék-embereket, azaz: tudatlan gyermekeket, mindennemű hasznos és szép tudományokra oktatni, és a' jó erkölcsre vezérelni: azt elmulthatlanul kell tudnia minden iskola-tanítónak, ki szép nevének és fontos elrendeltetésének megfelelni akar.

II. A' tanító a' kezére bizott tanítványoknak minde- nek fölött testökre ügyeljen, hogy az épségben, egészségben megtartassék és erősödjék. Mert csak az ép testben lakhatik ép lélek, melly mindennemű oktatásra alkalmas. Gondja legyen tehát az iskola-tanítónak:

1) Hogy az iskola-szobában mindenkor tiszta levegő találtassék: melly végett az gyakorta kisöpörtessék,

megszellőztessék, és fölöttébb se hideg se meleg ne legyen.

2) Hogy a' gyermekek mosdottan, fésülten jelenjenek meg az iskolában; sőt ruháik, könyveik és irományaik is tisztán megőriztessenek.

3) Hogy az olvasás és irás, állás és ülés közben testöket okosan tartsák. Könyveiket világosság felé fordítsák mindenkor, hogy szemök ne romolják. Ne illetessenek olly büntetésekkel, mellyek miatt tagjaikban vagy érzekeikben kárt vallhatnának, p. o. arczul-csapással, fejbe-veréssel, köröm-ütéssel stb. Nagy hidegekben öket templomba menni a' tanítók ne kényszerítsék; természeti szükségéik' végbevitelétől öket vissza ne tartóztassák; és midőn az iskolában magukat roszul érzik, öket tüstént haza vezettessék. A' kimenésre kéredzésnek, sőt akármelly bajnak jelentéséül szolgálhat a' kéznek föl-emelése és feltartása.

4) Néha-néha az ülést állással, a' könyvből tanulást táblánál tanulással, a' közelről nézést messzéről nézéssel is váltassák fel; sőt ne tilalmazzassanak az ártatlan multságok is, mellyek jó testmozgásokat szerezhetnek; p. o. tavaszon a' labdázás, nyáron annak idejekor és bátorságos helyeken való fürdés stb. (Mindezeket bővebben előadja ezen kézi-könyvnek IX-dik része).

III. A' lélek' nevelésén mindig kettőt tartson szeme előtt a' tanító, t. i. az értelmet és a' szivet; vagyis: hogy tanítványait mind tudományokra mind jó erkölcsre vezesse. E' kettőnek mindenkor egyenlő lépéssel kell együtt járni és menni elő. — Az egész lelki nevelésnek mind háznál mind iskolában két fősarkalata abban áll, hogy a' gyermeket mindenre, valami körülötte van és történik, figyelmeztessük; azután, hogy őt mindenkor huzamosan foglalatostkodtassuk, — ám akár hasznos dologban, akár ártatlan játéokban és multságban. Huzamosan kell ezt tenni (mondom), azaz: a' gyermeket bele-nevelni és szoktatni a' jóba; úgyhogy az végre nem-foglalatostkodni, nem figyelni, nem-jót tenni — ne is tudjon A' közrendü gyermekeknél épen lélekbemjáró dolog, főleg a' szivre hatni törekedni. Miért a' szivnek pallérozására a' tanító külön órákat is szánhat; talán mindenkor a' hétnek végén. Illyenkor p. o. így szó-

líthatná meg növendékét: „Beszélj nekem, édes Jókám! valamit ebből az elmúlt hétből? Miben foglaltad magadat az iskolán kívül? Voltál-e valahol mulatságban? A' háznál nálatok mi nevezetes adta elő magát? Nem láttál-e e' napokban valamit, a' mi neked ujság és különös volt? Nem találkozál-e össze valaki ismeretlenel és idegennel? Mit mutathatsz elő ebből a' hétből, a' mit tanultál vagy végbevittél? Volt-e valami örömed? Vallottál-e valami kárt, vagy veszteséget? Mutattál-e valaki iránt szolgálatot?” Ha valami nevezetes történet adta elő magát a' faluban, azt beszéltesse el a' gyermekekkel a' legcsekélyebb körülményig; — vegye ki belőlök ítéletöket a' dolog felől, és hogy milyen részvétellel voltak. Használjon e' célra minden-egy ünnepies történetet; vagy menjen ki néha gyermekeivel a' szabadra, a' mezőre, vagy kertbe; és ott vegyen tárgyat a' szív-képzésre. Végre beszéljen el nekik mindenkor maga is valami szép kis történetet. — Ha valamely helységben vagy vidéken holmi oktalan visszaélések és rossz szokások volnának; azok' kiirtására is az iskolában kell törekedni; — nem egyenesen ellene kikelvén és mennydörögvén, hanem arra példázódván és kiterjeszkedvén akkor, mikor önként adja magát hozzá az alkalmatosság. Ugyan ő ajánlja a' szüléknek, sőt a' helység' akármelly lakosinak mind ezt a' Kézi-könyvet, mind az ebben felidézett népszerű könyveket megszerzés és olvasgatás végett. — Az egész lelki nevelésnek egy csillaga pedig, melly felé forduljon mindenkoron, légyen a' szent vallás; és mind házi mind iskolai nevelés vállalásos légyen, — értem: keresztyéni.

IV. A' szívnek pallérozása, vagyis a' jó erkölcsökre célzó oktatás előbbvaló levén minden tudománynál: arra irányozzon a' tanítónak mind jó rendtartása és fenyítéke az iskolában, mind saját példa-adása az életben.

Azonkívül tehát, hogy a' tanítványoktól minden rossz szokást eltávoztasson, jóra is szoktassa őket; különösen: a' tisztaságra, mint a' jó erkölcs' legelső kezdetére; a' rendre, minden dolgaikban; mindennek békével hagyására; engedelmességre; az egymással békés megférése; szolgálati készsége; becsületessége; kedveltető maga-

viseletre, és az igaz-mondóságra. Legkivált amaz igen megszokott vétkek ellen a' gyermekeknek, a' hazudás ellen, minden előadandó alkalommal kikeljen a' tanító mind megvető nézéssel, mind komor és haragos szókkal, — ugymint alávaló és utálatos vétkek ellen. Az igazmondó gyermeket pedig megdicsérni soha el ne mulasztja. Tiltva legyen keményen a' csufolódás is.

Továbbá a' szemérmességre nagy gondal ügyeljen a' tanító. E' végett férfiak és lányok külön asztalnál üljenek; és meg ne engedessék, hogy vagy férfiak a' lányokhoz átellenben ugyanazon asztalnál foglaljanak helyet, vagy hogy a' két nemen levők vegyest járjanak ki szükségökre. Ide való a' szitkozódásnak és ocsmány beszédnek 's daloknak távoztatása.

A' szorgalmatosság legbizonyosabban őrzi meg a' gyermekeket mindennemű rosza-vetemedésektől. Azért a' tanítónak gondja légyen, hogy tanítványai mind iskolában szeme előtt, mind otthon szünet nélkül legyenek foglalatosak valami hasznosban. Ezzel leginkább tarthatja fön leczkzés közben is a' csöndességet; ha p. o. míg a' kisebbek betüznak, addig a' nagyobbak számvetési példákat készítenek; vagy míg ezek helyesírás végett diktált példát irnak a' táblára, azalatt a' kisebbek az előforduló szókat közben-közben sillabizálják stb. — Ne érje be pedig az iskolai szorgalmatossággal, hanem házi szorgalmatosságra is szoktassa a' gyermekeket: melly végre adjon fel nekik otthon elkészítendő munkákat, és kérje elő tőlök.

Az iskola-tanítónak legszebb győzödelme a' tanítványok' szíven az, ha végbe tudja vinni, hogy örömmel járjanak föl elébe iskolába. Ezt pedig úgy viheti végbe, ha velök szeretettel és emberséggel bánik; ha kellemetesen tanít; ha őket hasznos és érdeklés dolgokra oktatja, és erejüket fölülhaladó leczkékre nem szorítja.

Az iskolai törvényeket (mineműek e' Kézi-könyvnek II-dik részében is találatnak) olvassa fel a' tanító az ő növendékei előtt nemcsak az iskolai leczkék' beállásakor, hanem azután is gyakorta; p. o. minden hónap első napjával. Cselekedje pedig ezt minél nagyobb fon-

tossággal és ünnepiséggel, a' helybeli (vagy illető) tisztelendő Urnak jelenlétében. A' tanítványok azoknak megtartására kézzel kötelezzék le magukat mindnyájan egytől egyig. A' törvények fölöttébb számosak ne legyenek; és a' tanító minduntalan ne feddőzzék, ne tilalmazzon, ne pirongasson; mert a' szigorúság és keménység csak félelmet gerjeszt, és képmutatókat csinál, következőleg nem jó. Ellenben a' melly kevés törvények megállapítva vagynak, azok tartassanak is meg szorosan, és egynek áthágása se hagyassék büntetés nélkül. Erre nézve használja a' tanító mind a' jutalmakat és büntetéseket, mind pedig a' maga személyes tekintetét (auctoritását). Ne is csak az iskolában, hanem azon kívül is tartsa szemmel tanítványait; látogassa meg őket néha szüléik' házánál, és azokat is serkentse a' jó istenes nevelésre. Sőt nagyon üdvös hatásu lenne, 's szebb érdemeket magának iskola-tanító semmivel nem szerezhethetne, mint ha nem kimélné fáradságát, a' helységbeli felserdült ifjakat is vasárnapi és tél-esti órákban összegyűjteni, őket olvasásban, írásban, számvetésben oktatni, előttök gazdasági vagy más hasznos, 's mulattató ujdonságokat felolvasni, szóval: velök tanulságosan társalkodni, — mint ezt Sopron és Vas megyékben német iskola-tanítók sok helyen dicséretesen és jó sikerrel gyakorolják.

A' jutalmazásban és büntetésben legyen a' tanító részrehajlatlan és igazságos; mert az igazság' vagy nem-igazság' észbevevésére senkinek sincsen olly finom érzéke, mint a' gyermekeknek. Nevezet szerint mi illeti a' jutalmakat: minden becsületbeli megkülönböztetésekkel vigyázva kell élni, hogy azok a' becsületre-vágyást vétkes indulattá ne tegyék, és hogy a' szorgalom ne váljék jutalom-keresésnek és hiúságnak eszközévé. Az ajándékok sohase adassanak úgy, mint jutalmak; hanem mint csupa emlékek, és inkább riskán, mint gyakran; — annyival is inkább, mivel minden jótét kötelesség, és önmagának jutalom. Továbbá megjegyzésre méltó:

1) Hogy nem a' talentomot (természeti tehetséget), hanem a' szorgalmat és érdemet kell, ha már akarjuk, jutalmazni.

2) Hogy ebben sem kell lenni sem részre-hajlónak, sem épen egyarányosnak: hanem mindenkor az erkölcsi érdemre figyelmezni; p. o. a' nehéz-fejű tanulónak (ha úgy tudja leczkéljé, mint a' legkönnyebben tanuló), szorgalmában sokkal több erkölcsi érdem van, mint a' könnyen tanulóban, 's erre nézve az több dicséretet és jutalmat is érdemel.

3) Ne jutalmazzuk azon jótétet, mellynek természeti következései által a' gyermek ugyis hajlandóvá tétetik annak végbevételére.

4) Ne adjunk jutalomul olyast, a' mitől a' gyermeket inkább el kellene szoktatni; p. o. csemegét és nyalánkságot.

5) Ne jutalmazunk oly munkának elengedésével, a' mellyhez inkább szoktatni kell a' gyermeket; p. o. iskolai munkákéval.

6) Azzal is megkülönböztethetni a' jeles maguk-viseletű gyermekeket, ha a' többiek között felvigyázókká (koriczeusokká), vagy szintén vezetőkké tétetnek; mindazonáltal felváltván őket ottan-ottan újakkal: nehogy elbizakodjanak, és gyermek-társaikon uralkodást gyakoroljanak.

7) A' jutalmazásban ilyen lépcsőzést tartson a' tanító. Elsőben szerényen és képesint dicsérjen. Ezután következhetik a' szorgalomjegynek (czédulának) ajándékozása, a' becsület-könyvbe beírás, előbbre-ültetés, felvigyázóvá tevés; legvégül az ajándék-osztás, melly azonban ne légyen pénz, hanem inkább egy darabka finom papiros, festett papiros könyv-borítékul, író-tábla, könyv vagy ruha. A' jeleseket vigye el magával ünnepen sétálni a' mezőre, erdőre; beszéljen nekik érdeklletes történetecskéket. A' jutalom-osztás pedig ritkán történjék, és mindenkor bizonyos ünnepiséggel, p. o. a' törvények' felolvasása' alkalmával.

A' büntetésekre nézve, bizonyos az, hogy az okos fenyíték az iskolának a' lelke. Szükséges néha, hogy a' tanító éles legyen, csak ne kemény és kegyetlen; és csak úgy büntessen, hogy a' gyermekeknek egészségében kárt ne tegyen, se a' szemérmességet meg

ne sértse. Az iskola ne tétessék épenséggel fenyték-házzá; és a' tanító magát indulatos despotává le ne alacsonyítsa.

Fő-célja a' büntetésnek: a' hibázó gyermekeknek megjobbulása, melly azonban valóságos és ne csupán csak látszó jobbulás legyen (ebben különbözik t. i. a' polgári büntetés a' nevelői büntetéstől); és a' hibázónak ne csak egyes tettet, hanem egész gondolkozása' és cselekvése' módját illesse. Mert némelly hiba olly szoros atyafiságban van az erénnyel (a' virtussal), hogy ki nem irtathatik a' másik résznek (az erénynek) is veszte nélkül; p. o. a' ki a' kevélységet a' becsületre-vágyásnak kiirtásával akarná meggyógyítani: a' tanítványt az csak átváltoztatná, de nem jobbítaná meg; — egyik hibát kiirtaná, és egy más nagyobbak engedne helyet a' gyermeki szivben. Nem kell a' dudvával együtt a' buzát is kitépni. — Mellékes célja a' büntetésnek: a' többi gyermekeknek ugyanazon megbüntetett és hasonló hibáktól megóvása.

Neme pedig a' büntetésnek leginkább kettő vagon, egyik a' természetet követő, másik az önkéntes. A' természetet követők azok, mellyek a' hibáknak mintegy természeti következései; p. o. hogy a' hazugnak többé hitelt ne adjunk, hogy a' hamis iránt bizodalmatlanok legyünk, a' resttől a' mulatságot megtagadjuk st. eff. És épen ezek azok, mellyek leginkább ajánlhatók. — Önkéntesek viszont azok, mellyeknek szabása egyedül a' tanító' önkényétől és szabad akaratjától függ; p. o. a' csevegőnek a' többtől elválasztása, lejjebb helyeztetése, megszegyenitetése st. eff.

Ezekre nézve immár általában meg kell jegyezni:

1) Hogy nem a' természeti fogyatkozást, hanem csak a' henyélést, szelességet és roszaságot kell büntetni.

2) Hogy lehetőségig ritkán kell büntetni, sőt pironogatni is ritkán. Mert a' gyakori büntetésekhez a' gyermekek ugy hozzászoknak, hogy azokat utóbb fel sem veszik többé, és így a' büntetések nem érik el céljokat, a' jobbulást. A' jó tanítónak erkölcsi tekintete a' gyermekek előtt, egyetlenegy fej-intéssel több-

re mehet, és több jót eszközölhet, mint százszori dorgálással. Csekély hibákat el kell nézni és hallgatni. Minden tanító megcsalattatik tanítványai által: de az, a' ki sokat parancsol, legtöbb izben; mert meglehet, hogy kiirtja a' vétkeket az iskolából, de nem a' szivekből. — Ijeszgetni a' gyermekeket sem okosság. — Hogy pedig a' büntetést minél ritkábban kellesen használni: a' becsületére vigyázást, és önbecsének 's emberi méltóságának érzését kell a' gyermekben ébreszteni korán és minden uton-módon. Minden gyermeki fenytéket azzal kell kezdeni, hogy a' gyermekek tudják meg, miszerint ők emberek, és sokkal becsesebbek minden más teremtettt állatoknál.

3) Hogy a' büntetések személy-válogatás és részre-hajlás nélkül, mindegyiknek természeti tulajdonságához, legyenek alkalmazva. Az érzékeny-szívűeknek és becsület-ézőknek elég egy intés és egy dorgan szó, midőn az érzéketleneknek kemény dorgálás is kevés.

4) Hogy a' tanító sohase büntessen indulatosságban, hanem egész csendes elmével és sajnálkodással. Tehát ne hirtelenkedjék, és a' bűn után nyomban ne következtesse a' büntetést. Ezt tartsa meg kivált olyankor, midőn haragra gyúlad; — melly harag egyébiránt (ha rá méltó ok van), nem becsteleníti a' tanítót. Mondathat a' bűnösre birói ítéletet (szentenciát) saját tanuló-társai által. A' gyermekkel meg kell ismertetni, hogy ő méltó a' büntetésre; és hogy ez az egyetlenegy utmód tanítójával leendő kibékülésre. Egyszersmind e' Kézikönyvből idézze fel a' tanító — vagy idéztesse fel a' gyermek által — azt az iskolai törvényt, elbeszélést, vagy erkölcsi szabályt, melly ellen a' büntetendő tanítvány vétett. Komoly legyen a' tanító a' büntetés közben és szomorú. Ne nevéssen.

5) Hogy a' tanító óvatos legyen a' büntetések' választásában; mire nézve ne büntesse az olly hibát, mellynek természeti rosz következtését a' hibázó már ugyis érzi. Továbbá: ne büntesse tanítványát ollyással, a' mit vele meg kellene inkább kedveltetni, p. o. imádsággal, prédikáció-hallgatással, adakozással; — mert másképen az illy erényeket vele megüölteti, és bűn-

tetésnek nézeti. Sőt inkább néha tagadjon meg tőle valami olyat, a' mit becsülnie és kívánnia kell; ha t. i. a' gyermek abban restelkedő; p. o. ha rosszul és rútul ír, ne hagyja egy ideig irni; ez által vele az írást megkívántatja és őt ingerli a' szép-íráásra.

6) Hogy a' tanító általában megtartóztassa magát a' testi büntetésektől, és azokat csak akkor használja, ha egyszer az intések, dorgálások, fenyegetések sikertelenek, 's akkor is csak a' tetemes vétségeknél. Akárminemü csufnév-adástól is megóvja magát a' tanító; ugymint a' mellyel a' gyermekeket, szüleikkel együtt, csak elidegeníti magától.

7) Tartson a' büntetések' osztásában bizonyos lépcsőnkénti odább-haladást, és csak lassanként nehezítse azokat, hogy tanítványainak mind becsület-érzése épen, mind félelme fön maradjon. Elsőben csak intse meg a' gyermeket; azt is pedig szeretettel, szelidséggel és csupán négy szem között. Másodszor intsen nyilván és fenyegetődzve. Csak harmadszor következék a' büntetés. De még ebben is lépcsőnként kell odább menni; következtetvén majd büntetési bélyeg-jegyet (czédulát, táblát), — de a' melly csak az iskola-falak között, és nem azokon kívül találhat helyet; majd szégyen-helyre, szégyenpadra állítást; majd a' fekete könyvbe beírást, mellyből csak akkor töröltetik ki, ha egy másik kerül bele; megmutatását a' pálcának, a' pálczával megérintést; és végre a' fájos testi büntetést. Testi büntetésül pedig egyedül csak a' vessző hagyatik fön, az is eltéve félre, és csak ritka esetekben elővéve; p. o. ha a' gyermek többszöri hazudásban tapasztaltatik. Számüzve maradjanak minden iskolákból: a' térdeltetés, tenyér- vagy köröm-verő fa (plága), iskolában megrekesztés, és ebéd-től megfosztás, annal inkább az ólba-zárás. A' büntetést mindenkor maga a' tanító vigye végbe személyesen, és ne tésesse a' gyermekekkel, kölcsönösen egymásnak. Megköszöntetni sem kell a' büntetést.

A' gyermekek' erkölcsi nevelésére, és szívök' pal-lérozására szolgáljon és czélozzon a' tanítónak saját példája is. Szükség pedig, hogy minden iskolatanító legyen béketűrő, gyermekekhez lebecsátkozó, de a' mellett komoly. Az illendőség, tisztos okos maga-

viselet kitéssék minden mozdulatjában, arcvonásai-
ban, beszédében, tetteiben, ruházatjában. Ne feszeske-
déssel, harsány kiáltozással, vagy uralkodói hanggal
akarjon magának szerezeni tekintetet: hanem szeretet és
valóságos szép tulajdonságok által, mineműek p. o. a'
csekélyes hibák' és megbántások' elnyögése, önmér-
séklés, nemes maga-tartás, önhasznának nemkere-
sése. Ezekkel adhat magának igazi tekintetet. Mellyek-
hez ha járul a' hivatalában való jártasság és buzgóság:
akkor bizonyosan végbeviheti, hogy tanítványai szeres-
sék is, de féljék is *).

Mivel pedig az iskola gyermekekre nézve az, a' mi
öregekre nézve a' templom: tehát a' tanító mindenkor
a' hely' méltóságához illendően jelenjék meg abban. Feje
födetlen legyen. Ne pipázzék. Az iskola-szobát, elren-
deltetése' czélján kívül, másra ne használja. Szóval: min-
den maga-viseletével az iskolát úgy becsülje, mint szent
helyet, gyermekek és szülék előtt.

V. A' tanítás-módnak, vagyis a' tudományok-
ra vezérlő oktatásnak szabályai általában im e' követke-
zőkben állanak:

1) A' tanító arra ügyekezze, hogy a' tanítványok-
nak bizodalmit és szeretetet megnyerje. Mert ez meg-
nyerve levén, a' tanítványok örömetst fognak tanulni;
és ők is viszont ügyekezni fognak, hogy a' tanítónak
becsülését és szeretetét maguknak megnyerhessék. Erre
nézve a' tanító az ő növendékeivel igazán, barátsággal,
szeretettel és emberséggel bánjék (mint már fönebb meg-
jegyeztük). Kezdessék minden iskolai tanítás imádság-
gal (sőt énekkel is), mellyet a' mester maga mondjon
elő, a' gyermekek csöndesen utána; mindnyájan térdre
esve, — a' mester is velök. — Iskolában uralkodjék ha-
lotti csöndesség. Még az éneklés is szende hangon in-
tétessék, mint a' méh-döngés. Csak a' tanítónak vagy
felmondónak szava halljék.

*) Ajánltatik megolvasásra minden isk. tanítónak az az érteke-
zés, melly az 1835-diki Tudományos Gyűjteménynek kilen-
czedik kötetében a' 35 — 53 lapokon találhatik e' czim
alatt: „Tükröcskék.“

2) Ügyekezék tanítványainak a' tanulást könnyüvé tenni. Erre nézve semmit ne tanítson, a' mi tehetségüket fölülhaladja. A' könnyüről nehezebbre, ismertről ismeretlenre lépcsőnként vigye által őket. Egyszerre sohasem adjon fel nekik sokat*). Mindazáltal nem kell nekik a' tanulást épenséggel játékká is tenni. — Fontos dolog az is: hogy a' gyermekek, midőn leczkéiket felmondják, azt jó főnszóval tenni szoktassanak; nem pedig szunyátolva és alant hangon.

3) A' tanító az ő előadását a' tanítványokra nézve tegye minél kellemesebbé és érdeklőbbé. Azon légyen minden kitelhető erejével, hogy velök a' tanulást és iskolába-járást megszerettesse. Adja eleikbe gyakorta az iskolába-járásnak boldog következéseit, és a' tanulatlanul felnövésnek veszedelmeit, példákban is; p. o. az osaczkiaikéban. Tudassa velök, milly nagy fontosságú dolog az iskolába-járás, ugymint a' mellyre még a' felső hatalmasságnak is nagy gondja van; és hogy királyi parancsolat rendeli azt minden gyermekre nézve hatodik esztendejétől a' tizenkettődikig bezárólag. Ha az iskolát mulatságnak és gyönyörűségnek helyévé tudja tenni, akkor abba a' gyermekek örömetst mennek, a' szülék is jó kedvvel küldik oda őket. Azonban a' szüléket okos tanító még különösen is törekedjék arra birni, hogy gyermekeiket szívesen és szorgalmasan bejárassák az iskolába. Mi végett legyen a' szülék iránt nyájas, és minden ártatlan utón-módon nyerje meg magának bizodalmukat és jókedvöket. — Meg fogja kedveltetni növendékivel a' tanulást:

a) Vig és élénk előadás által, mellyhez eleven-ség mind beszédben mind indulatban, lelki vidámság, jó kedv, és a' szózatnak célirányos modulálása kívántatik;

b) A' tárgy' előadására szabott időnek pontos megtartása által;

c) A' gondolkozásnak ébresztése és versenyzés, vételkedés által;

d) Mindannak eltávoztatása által, a' mi a' tanulni-vágyást elfojthatná, és unalmat okozhatna: minemü vol-

*) Lásd alább, ugyan itt a' 9-dik számot.

na p. o. a' tanító' részéről a' kényszerítés, kedvellenség, türelmetlenség és komorság.

e) Csináljon kedvet a' tanuláshoz figyelem-gerjesztő dolgok által is. Közben-közben holmi rövid anekdotával, historiácskával, elbeszéléssel kedveskedjék. Majd mutasson nekik valamely érdeketes képet és rajzolatot. Vigyen be magával néha valamely jeles könyvet, és olvasson nekik abból. Beszéljen az ujság-levelekből, midőn van bennök gyermekeknek való. Mindig készüléssel menjen be iskolájába; és tudjon mindennap valami újjal előállani. Az elő-készülethez való, hogy: α) a' magyarázandó leczkét maga jól betanulja, és könyv nélkül előadhassa; β) az iskola-óra előtt (ne pedig alatta) vigye végbe mindazt, a' mi táblára vagy papiros-füzetekbe a' gyermekek elébe irni való; γ) tollat se a' tanítás-közben igazítson, mire azonban nagyobb gyermekeket megtaníthat. — Továbbá mutasson mindnyájokhoz nyájas arcot; járdalván közöttük fel és alá, — kezében írást vagy könyvet tartván, nem pedig vesszőt vagy pálczát. Mikor fenyeget, ne legyen szava' járása: „várj, majd megtanítlak!“; — mert az ilyen beszéd roszt ideát gerjeszt a' tanítás felől a' gyermek' elméjében.

f) Figyelem-ébresztés és függőben-tartás végett: ne hagyja a' gyermekeket, olvasás és tanulás közben, semmivel játszani, babrálni; de ellenben maga a' tanító se tegyen nem oda-valót semmit. Kérdés-támasztáskor hagyja bizonytalanságban mindeniket; és előbb mondja ki a' kérdést, azután nevezze meg a' felelendőt. Gyermekek előtt más tárgy ne is legyen, mint az, a' mellyel épen foglalatos. Azért könyveik és más tanuló-eszközök közül mindenkor csak azt vigyék el velök iskolába, a' mellyre azon leczkében szükségök vagon.

g) Végre és legkivált ajánlandó e' czélokhöz, a' latin iskolákban divatozó felszólítás (provokálás) és levettetés; nemcsak a' leczkék' felmondása körül, hanem a' tanulmányokban is; p. o. a' számvetésben, midőn a' tanulók önmaguktól támasztanak egymásnak kérdéseket. A' felszólításnak gyakorlati szabályait mindenik tanító maga állapítsa meg iskolájában, ennek szükségeihez képest; p. o. hogy a' felszólítani vágyó keze' feltartásával adja jelét akaratjának; — hogy egyszerre nem szabad

főlebb-ülőt felhívni, mint 5-diket; — hogy midőn a' felszólított nem tudott megfelelni, neki viszont szabad légyen felhívni az őt felhívót, és, ha ez nem tudna megfelelni, akkor amaz megmaradhasson ülőhelyén stb. Jó sikerrel használtathatik egyszersmind a' felszólításnak megengedése némi jutalmazásul; ideigleni megtagadása pedig csekélyebb büntetésül.

Általában tanulónál a' figyelmezni-tudás igen fontos dolog, és nem olly könnyű, mint gondolnók, melyre tehát lassanként kell szoktatni a' gyermekeket. Figyelmezzzen egyféle tárgyra eleintén csak néhány perczig, utóbb egy negyed, végre fél óráig. Ha tovább is tud figyelmezni, jó szerencse; de ez nehezen megy — felnötteknél is. Azért a' gyermek' figyelmét annál inkább kifárasztani nem kell.

4) Ha csak lehet, a' tanító azon tárgyat, mellyről tanít, mutassa meg természeti mivoltában is, vagy csak adja eleikbe a' gyermekeknek rajzolatban és érzékileg. Sőt még célirányosabb lesz, ha a' tárgynak előadását mindjárt annak rajzolatjával kezdi; és azután mondja meg a' szókat, mellyek által azon tárgy ki szokott fejeztetni. Így reménylhetni, hogy a' tudatlan növendékek előtt egy állítás és egy szó sem lészen üres hanggá. Kivált a' szokatlanabb és idegen szókat körülírni és felvilágosítani sehol el ne mulasztssa: — mint azoknak lajstromát e' Kézi-könyv' toldalékában is feltalálhatja.

5) Ügyekezék a' tanító a' nagyobb résznek használni, a' nélkül hogy az egyiket vagy a' másikat szemelől elveszítse. Általában azon mesterkedjék, hogy az iskolai órákban minden tanítvány egyaránt és huzamosan foglalatostkodtassék; és míg egyik osztálylial dolgo van, addig a' többi osztályok foglalatosság nélkül ne hagyassanak. P. o. míg az első osztálybeli gyermekekkel vallási és olvasási leczkét tart, addig a' második osztálybeliek memorizáljanak a' jövő vallási leczkéhez tartozó mondalékokat; a' 3-dikbeliek pedig a' fekete falitábláról, a' mik rá írva vannak (versek, mondások, szók, betük, irás-jegyek stb), azokat másolgassák a' maguk' táblájára. Mikor mind a' 3 osztály együtt-foglalatostkodtatik, dictálhatni olly tárgyakat, mellyek mindnyájo-

kat érdeklík, p. o. mérges növényekről 's más természet-históriai tárgyokról, földleirási különösségekről stb — mellyeket aztán könyv nélkül megtanuljanak. — De ez az együtt-foglalatatoskodtatás valami jóban és hasznosban, nagy mesterség. És erről, hogy azt miként tegye a' tanító, mindenkor magának kell előre gondolkodni. A' legczélszerűebb bánásmód itten alkalmasint im ez volna. A' tanító, mielőtt az iskolai óra beállana, írjon fel a' nagy táblára valamely feladatot; onnét aztán a' foglalkoztatandó gyermekek által saját kőtbláikra leirandót és azokon meg is fejtendőt. Az iskolai órák' végzése előtt a' tanító a' feladatokon végig megy, felmutattatja néhány gyermeknek dolgozatját; ezen igazításokat tesz, és a' szerint a' többi is munkáiban a' hibákat kijavítja. Némi újjmutatásul szolgálandnak immár az itt következő feladások.

1) Hányadik betű ábéczé-ben: a' c, f, i, e, b, l, a, d, n, u, x? 2) Az ábéczé-ben mellyik a' 2-dik betű, 4. 8. stb? 3) Irassék le tizenkét szó, egytagu! — Kéttagu! — Háromtagu! stb. 4) Rendezd el az itt álló szókat, kezdő betűik szerint, ábécze' rendén: gaz, tinta, arany, lud, czérna stb. 5) Rendezd-el az itt álló szókat, kezdő betűik szerint, ábécze' rendén, de visszafelé, és a' v betűn kezdve: irás, nehéz, papiros, betű, munka, könnyü, alszom stb. 6) Ird-le helyesen e' rossz szul ejtett szókat: nem tom, borgyu, koács, hun vótál, há méssz, meggyüttünk, mi kő, mesztélláb, puóka, ettzer, iftyasszon, aszongyák, kaszányi, jó dugos, agygya Isten, óma, szóma, tikok, Isten ucsse sta. 7) Irjatok főneveket, mindenegy betűre egyet, p. o. a-ra: asztal; b-re: bárány stb. 8) Mellékneveket szintén ugy! 9) Főneveket, mellyeknek végbetűje a-ra, b-re stb megy ki! Mellékneveket szintén ugy! 10) Csinálj összetett szókat ezekből: héj, bőr, mag, ló, szál, hus stb. (Halhéj, szemhéj stb). 11) Változtassanak el többesre im ez egyes mondatok: a' bárány ugrál, a' féreg mász, a' madár repül, a' tanuló ir, az éretlen alma ártalmas, a' rest gyermek megbüntettetik stb. 12) Kellenek rimek (kaden-cziák) im e' szókra: fal, por, kéz, ir, határ, egér, orsó, piros, szalad, terem, fekszem, talál stb. 13) Mi különbség van e' szók között: bor, por; pap, bab; zár,

szár; hal, hall; holt, hold stb? 14) Más ugyan azon értelmű szókkal fejezd ki im ezeket: templom, pap, mester, vallás, ház, tömlöcz; szép, rút, szomorú; lát, megy, dicsér, öl, éhezik stb. 15) Mit jelentenek e' két-értelmű szók: török, szám, barát, író, fog, nem, vékony, derék, mérő, fogó, furó; hal, sir, nyul, ér, hány, vet, hajt, gyűjt stb. 16) A' betűk elrakása által alkossatok más szókat im e' szókból: zár, rám, döre, savó, mese, szék, kereszt, Miklós, erény, cél, fűrész stb. 17) Betűkkel irjátok ki e' számokat: 14, 29, 81, 47, 106 stb. 18) Számjegyekkel irjátok ki e' számokat: kilenczvenkilencz, harminczhárom, százegy, ötvennégy, kétszázhuszonkettő stb. 19) Egy évben tizenkét hónap van: január, február stb; hányadik hónap a' mártzius? junius stb? 20) Minek neveztetik a' 6-dik hónap? 8-dik stb? 21) Rendezd-el nagyságuk szerint im ez állatokat, a' legnagyobbikon elkezdve: egér, nyul, ló, macska, tehén, patkány, juh stb. 22) Más állatokat szintén ugy, de a' legkisebbiken kezdve. 23) Ird fel im ez állatok' hímjeit: jércze, emse, tehén stb. 24) Az állatok hatfélék levén: szoptatók, madarak stb, rendezd el osztályuk szerint az itt megnevezett állatokat: hörcsök, csiga, fűrj, kácsa, ponty, méhe stb. 25) Nevezz néhány szoptató állatot; madarat, férget, házi és vad állatot, baromfiat stb. 26) Felelj meg e' kérdésekre: mellyik kézműves készít asztalokat? fazékakat? mellyik készít kést? patkót stb? 27) Felelj meg e' kérdésekre: melly kerti-eszközök vannak vasból? Melly állatok ártalmasok a' kertnek? Mi kell mindenféle az íráshoz? Mellyik állat' husa megehető? Mi módon juthatsz egyik helyről a' másikra? Mi a' te neved? (kereszt, vezeték); — atyádé? anyádé stb? — 28) Mi munkák és természeti tünemények fordulnak elő nyáron? ősön? télen? tavaszon? 29) Ird össze, mi találtatik fel minden az iskolában? 30) Jegyezd fel részeit a' háznak, templomnak, ablaknak, kertnek, szekérnek, asztalnak, rokkának, szőlőtőnek, napnak, fejednek stb. 31) Vedd számba nemeiket a' gyümölcsfáknak; bokrokknak; mezei, kerti virágoknak; gabonának; gaznak; színeknek; asszonyi és férjfi öltözeteknek stb. 32) Millyen tulajdonságai vannak: a' késnek, méznek, eczetnek, tűnek, viznek stb? 33) Melly dolgok savanyuak, édesek, hidegek, melegek, kövérek, hegye-

sek, sulyosak, nedvesek stb? 34) Válaszd külön a' termékeket és kézműveket im e' szók közül: répa, lakat, tinta, szőlő, késnyel, vessző, könyv stb. 35) Mi az ellentét e' szókhöz: hosszú, ártalmas, rest, vastag, rend, barátság, igazság, hegy, tréfa, nyeremény, aluszom, éhezem, neszezek, örülök stb? 36) Írd körül az asztalt, ládát, rózsát, tulipánt, kutyát, ludat, macskát, réczét stb. 37) Tégy fel árjegyzéket: szabóét, kalmárét stb; nyugtatóványt 35 ftrol; adóslévelet 100 ftrol stb. (Még több feladatokat nyujtanak: Tudom. Gyűjtemény 1826. IX. k. 64 l.; e' Kézi-könyvnek I. V. részei, és a' XIII-ban: az I. 2) az első czikk; 5) az utolsó czikk; és IV. utolsó czikk.)

6) Ügyekezék a' tanító az önkéntes munkásságot is a' gyermekben előmozdítani. Foglalkozzanak tehát a' gyermekek otthon is valami hasznosban. E' végett adjon fel nekik otthon elkészítendő szorgalom-írásokat és munkákat, — aztán magának bemutatandókat. A' magán-szorgalmat tudniillik ébreszteni kell az emberben korán, és ápolni minden módon; — mert az embernek pallérozásában annak kell végbevinni többet, az egésznek felénél.

7) Ügyekezék ugyanazon tárgynál többféle czélokat is összekötni és elérni, p. o. az olvasásban és írásban közöljön velök egyszersmind hasznos tárgyakat is.

8) Előadásaiban a' tanító felváltva éljen a' szakadatlan folyó beszéddel és kérdésekbe foglalt tanításmóddal. Ne kívánja, hogy a' tanítvány örökké csak figyelmező és hallgató fél legyen: hanem úgy intézze a' dolgot, hogy közben-közben az is bele-szóljon és beszélő fél is lehessen.

9) Hogy az emlékező-tehetség (memória) a' gyermekben élesítessék, az iránt im ezekhez szabja magát a' tanító. Az elvégzett leczkéket szorgalmasan ismételve, melly czélra szánhatja hetenként különösen a' szombati órákat. Mikor pedig valamelly tudományt elvégezett, csináljon a' táblán a' gyermekek' szemelátára az egészből egy olly tabellát, melly az egész studiumot recapitulálja és kimeríti. Irja oda a' fel- és al-osztályokat, csak egy szóval, élvén () zárje-

lekkel is. Utóbb törölje ki a' szokat, azoknak kezdő be-tüit hagyván csak meg; és azokról találtassa el a' dol-got. Végre törölje el még a' betüket is, és csak a' még meghagyott zárjelekből találtassa el a' gyermekekkel az oda-valót. — Majd azt tegye a' tanító, hogy dictálja le a' gyermekeknek az elbeszélések alatt álló verseket; és találtassa el, mellyik elbeszéléshez tartozandók. — Majd a' következő elbeszélést és historiát előbb maga beszélje el a' gyermekek előtt; azután olvassa el előttük önmaga; azután olvastassa el a' gyermekekkel; végre beszéltes-se el viszont övelök is, és tétesse velök írásba. — Még azáltal is nagyon élesül a' gyermek' értelme, ha a' ta-nító az elbeszéléseket vele olvastatván, egyikét perio-dus után megállapodik, és az olvasottból annyi kérdést tesz a' gyermekekhez, valamennyit csak abból tenni le-het; p. o. a' 9-dik szám alattinak első pontjaiból: „Mit értesz a' Bánát alatt? Mi neve volt egy derék méhes gazdának Bánátban? Miről volt nevezetes az az Ősz Pé-ter? Hány gyermekei voltak? Hogyan hívták őket? Hány volt a' fi, hány a' lány? Mellyikféle gyermek volt több? Egyszer valami tréfát akart tenni a' gyermekeknek: az esztendőnek mellyik részében volt az idő akkor? Mit ígért akkor Ősz Péter stb?“ Igen jó ezt cselekedni, — ha nem épen mindenik felolvasandó vagy felolvasott el-beszéléssel is, de — gyakorta.

A' könyv-nélkül tanultatásra nézve: a' gyermek so-ha ne kényszeritessék olyast tanulni, a' mit jól nem ért; és a' mi neki előre megmagyarázva nincsen. Az elő-ször feladott leczkék csak kicsinykék legyenek, ugy adhatni fel idővel mind-mind nagyobbakat. Aztán tani-tsák meg a' gyermekeket, mint kellessen okosan tanulni könyv-nélkül; p. o. hogy a' tanulandó leczkét minden-kor halkkal olvassák és középszerű hangu fõnszóval; hogy egyszerre csak kétszer háromszor olvassák meg a' leczkét, 's aztán kevesig nyugodjanak. Akkor ismét olvassák meg, jól megjegyezvén a' szokat és sorokat, hol és miként állanak a' könyvben. Ha pedig hosszú a' leczke, akkor egyszeri megtanulásra ne az egészét ve-gyék fel, hanem csak annak egy-egy részét, és így egymás után a' többit is végig. A' betanulandókat leírni vagy átírni könyvből papirosra, is nagyon ajánlandó. A' leghathatósabb módszer pedig az emlékezet' segélésére

az, hogy feladott leczkéjét a' fiú tanulgassa estve, közvetlen lefekvés előtt, és felköltekor mindjárt ismételje. Ekkor a' leczke megmarad fejében még a' gyöngé-tehetségü fiúnak 's lányának is.

10) A' tanító oszsa fel tanítványait bizonyos osztályokra (classisokra), p. o. betűzőkre, olvasókra, béltéve-tanulókra, írókra, énekesekre, számvetőkre, főlebb-készülőkre stb. És ezen osztályokat, ha a' hely engedi, külön seregben is ültesse együtt. Mindenik osztálybeli sereget aztán egyszerre leczkéztessen, vagy vezetésőkre rendelt repetitor-gyermek' segítségével, vagy ő személyesen, maga eleibe kiállitva; még pedig nem mindenkor olly renddel, a' mint állanak, hanem (figyelem-ébresztés végett) néha a' rendet megzavarva. Kisebb iskolákban a' gyöngéket az öregebbek közé lehet elrakni és megosztatni, kik őket tanitgathatják is.

11) A' lánykák' tanítását a' mi illeti: bizonyos dolog, hogy czélszerűebb volna, őket külön véve, és hozzájuk hasonnemű, azaz: lányzó vagy asszony-tanító által oktatni; — mivel ők 14 — 15-dik évökig a' férfiktól idegenkednek, és örömebb ragaszkodnak asszonyokhoz. De ez még külföldön sem vétethetett eddigelé gyakorlásba; annál kevésbé hazánkban. Csak Horvátországban, Zágrábban vagyon példa, hogy 1836 óta nyilvános iskolában a' lány-tanulókat rendes tanítóképen asszony-személy tanítja. A' férfi-tanító tehát őrájuk nézve azt tegye, hogy velök (mint gyöngé edényekkel) lehetőségig kimélve bánják, és a' szemérmességet meg ne sértse.

VI. Nevezet szerint az ábéczére, sillabizálásra és olvasásra tanítás körül, az a' jó tanács a' szüléknek és minden iskola-mesternek, ki tanítványaival hamar boldogulni kíván: hogy azokat oktassa mindenek előtt a' betűk' és szótagok' (sillabák') ismeretére előszóval csak neveik és hangjaik szerint, — minden könyvet, írást és betüformákat még most szem elől félretéve. Vegyen fel tehát a' gyermek' hallatára eleintén két betüből, utóbb háromból álló rövid és egytagu szókat: azután kéttaguakat és ugy tovább; — és mondja el a' gyermek előtt maga, minemű betűkből állanak azok. Az-

után adjon fel szókat viszont gyermeknek is, és próbálja általa megmondadni, micsoda betükből van összerakva a feladott szó. Azután tagoljon fel szókat a gyermek előtt, és utóbb tagolgasson szókat magával is. Most mondja el a gyermek előtt egész szónak betűit egyszerre, 's találtassa el, micsoda szó az, — hogy így a gyermek tanulja a betűket egy egész szóba összefoglalni is. Végre mondjon a gyermek elébe több szóból álló rövid mondásokat, és tagoltassa azokat széllyel egyes szókra, a szókat viszont betűikre. Mindezen gyakorlásokat addig ismétlje a tanító, valameddig a gyermek puszta tactusból jól bele nem jött a betűk ismeretébe és összerakásába, könyv nélkül és élőszóval.

Csak mikor már a gyermek így tudja praxisban az élőszókat betűkre és szillabákra feltagolni, 's viszont az élőszóbeli betűket szókká összerakni: akkor kell őt teoriában is betűkre, azaz a betűk formáira, és olvasásra tanítani. Így örömmel fogja tapasztalni a tanító, hogy a gyermek, — mihelyt a betűket jól megismerte, és akárhol és akármelly renddel gyorsan nevezni tudja, — azonnal össze is tudja azokat foglalni, azaz: tud olvasni hamarjában és egyszerűben.

A betűk nyomtatott írásbeli formáiknak ismertetésére pedig a gyermekeket vagy írott vagy nyomtatott betű-táblán *) vezesse a tanító, — kiállítván a tábla elébe egyszerre többeket is. Kezdje ne az öreg, hanem az apró betűkön. Egyszerre csak 2—3 betűt vegyen fel,

*) Az efféle tábláknak közös költségen eszközlendő meghozatásuk által sok szegény szülék megkíméltetnek az ábéczés könyvek vásárlásától; sok ábéczés könyvek viszont a hamar történni szokott elszaggatástól. Kaphatók pedig Pesten a könyv-árusoknál mindenkoron. Czime az illy régiebb táblának: „*Betűket összefoglaló teljes tábla*“; — az újabbé (melly amannál tökéletesebb is): „*ABC. iskola*. Pest, 1826.“ Áll tiz táblából. Ára egy for. c. p. — a legújabbé: Fali ábécze, és olvasó táblák, számszerint öt. Varga János professortól, Pesten, 1837. Ára 20 kr. c. p.

és nem is az ábécze' rende szerint, hanem elsöbben a' magánhangzókat. Vegyen fel egy olly szót, mellyet a' gyermekek élöszóval elbetüzni tudnak, p. o. fa, és mutassa meg a' táblán, mellyik az f, a. Azután veheti e' szót: fal, erre: falu. A' tanult betüket könyveikben is yelök kerestesse fel, és mutattassa meg több helyen is. Mindenkor olly betüket válaszszon a' tanító tanultatásra, mellyek egybevéve valami affélet jelentenek, a' mit a' gyermek is ért. Az újonan tanult betükhez az előbbieket mindig ismételni kell, hogy azokat a' gyermek el ne felejtse. Az öreg betüket csak utóljára kell tanítani. Szükség pedig, hogy a' gyermek a' betüket ne csak ábécze' rende szerint fel tudja mondani, hanem azokat átabotában is ismerje; és akárhol 's akármelly soron gyorsan megnevezni tudja.

Nagy kedvet és ösztönt ad gyöngö tanulóknak az, ha a' tanító néha-néha előttük könyvből valami szépet olvas, — a' mit értenek; p. o. e' Kézi-könyvből. A' XIII-dik résznek elején találkozó oktatás is épen itten használandó.

VII. A' szótagolásnak (szillabizálásnak) tanítása és tanulása iránt megjegyyezhetni im e' következőket, ugymint:

1) Az ab, eb, ib, ob, és más efféle értetlenségek helyett jobb fölvenni egész és értelmes szókat olly renddel, hogy eleinten egytaguak és könnyen kimondhatók (p. o. fü, fa, ág, tű, ut stb), azután a' többtaguak és nehezebb kimondásuak (p. o. alma, ángy, enyv, nyelv, trombita stb) vétessenek elő.

2) Ugy kell a' szókat eltagolni, a' mint kimondatnak; következőleg:

a) Ha egy mássalhangzó van két magánhangzó között, azt a' második magánhangzóhoz kell kapcsolni; p. o. ásó, á-só; gabona, ga-bo-na; haszon, ha-szon.

b) Ha a' magánhangzók között két mássalhangzókat találtnak, ezek közül egyiket az első, másikat a' második magánhangzóhoz kell kapcsolni; p. o. olló, ol-ló; semmi, sem-mi; dolmány, dol-mány; asz-tal; hör-csög.

c) Ha a' magánhangzók között három vagy négy mássalhangzók vagynak, az utólsót az utóbbik magánhangzóhoz kell kapcsolni, a' többit pedig az elsőhöz; p. o. körtvély, kört-vély; nyolcz-van; farsang-ban.

d) Az összetett szókat úgy kell eltagolni, hogy minden szó külön választassék; p. o. husevő, hus-evő; borivó, bor-ivó.

3) Ügyeljen arra kiváltképen, hogy a' növendékek szükségesen kívül ne nyujtogassák a' szótagok' kimondását, és a' több tagu szókbán az utólsót érthetőképen kimondják; — valamint arra is, hogy a' szók a' gyermek' szá-jában ne váljanak éneklökké, vontatósokká, kiáltókká vagy sivitókká; el ne haraptassanak, és lélekzet-vevés-sel el ne nyelessenek. Végre, hogy a' gyermek mindenkor oda mutasson ujjával, a' hol betüz, szótagol és olvas.

VIII. Az olvasáshoz csak akkor kell kezdetni, mikor a' növendékek a' betüzésben és szótagolásban már eléggé jártasak. Erre nézve azon legyen a' tanító:

1) Hogy a' tanítványok mindent úgy, a' mint nyomtatva van, igazán olvassanak, tisztán és egészen kimondjanak, semmit benne (csak egy betüt is) ki ne hagyjanak; ha pedig e' részben hibáznának, hibáikat önerejükből hozzák helyre. Kezdőkkel eleintén csak olly darabokat kell olvastatni, mellyeket már előre könyv-nélkül tudnak; p. o. előre már betanult kis verseket, miatyánkot, hiszek-egyistent, smeff.

2) Hogy ne csak hibátlanul, hanem illendő hangváltoztatással és értelmesen is olvassanak; ügyelvén a' választás-jelekre és a' fő szavakra. Versenyt is lehet olvastatni, többeket egyszerre és ugyanazon textusból. Néha pedig maga a' tanító vegye ki szájukból az olvasást, maga olvasván előttök, és nekik a' helyes olvasásban példát mutatván.

3) Hogy az olvasott darabot élőszóval is maguk előbeszélteni gyakoroltassanak.

4) A' hibás nyelvüekre (selypekre, pöszökre, nyifákra, hebegőkre) különös figyelem legyen; és azok min-

denek fölött gyakoroltassanak a' nyelvnek forgatásában és a' világos tiszta kimondásban. Erre szolgálhatnak a' XIII-dik résznek V. és VI. számai.

5) A' növendékek jókor megtanuljanak különféle kézírásokat is olvasni, és ismerni a' néha előforduló szokatlan betűket is; p. o. a' németesen írott f -t, β -t, ζ -t, 4 -t, κ -t.

A' textusban, olvasás-közben előforduló választás-jeleket a' tanító imiggy magyarázza meg a' gyermekeknek: „A' ki értelmesen akar olvasni, az vigyázzon a' jelekre, és olvasását azok szerint alkalmaztassa. Állapodjál meg a' kommánál (,) , mig egyet számlálhatsz; a' pontos kommánál (;) , mig kettőt; a' kettős pontnál (:), mig hármat; a' pontnál (.) , mig négyet számlálhatsz. A' pontnál hangodat is lejebb ereszd. A' kiáltás-jelnél (!) szavadat vidd fel, és erősebb hangon olvass. A' kérdés-jelnél (?) ugy olvass, mint szoktál szólani akkor, midőn valamit kérdezesz. A' sor' végén állani szokott kapcsoló-jelnél (-) nézz szemekkel a' következő másik sorra előre, és meg ne állapodjál. A' zár-jelben [] () foglaltakat valamennyire alantabb hangon és gyorsabban olvasd, mint a' többi textust. A' más' szavai' felhozásának jelénél (,, ') is a' hangot változtassad. A' hol csillagocskára vagy keresztre (* †) találsz, ott a' legközelebbi pontnál megállapodván, olvasd oda azt, a' mi alatt a' lapon a' csillag- vagy kereszt-jelnél vagyon*).

IX. Az írásra, névszerint a' szép-írásra (calligraphiára) és helyes-írásra (orthographiára) vezérlő oktatás körül im ezeket javaljuk az iskola-tanítónak. Gyermekeket nagyon korán (azaz: mig még olvasni nem tudnak és kezeik gyöngék), írásra nem kell fogni. Ráfogván pedig őket a' tanító, mindenek előtt mutassa meg nekik, mi módon kelljen testöket tartani az asztalnál, hogy t. i. az asztalra rá ne bukjanak, hanem írás-közben is egyenesen üljenek; — aztán, miképen kellessék a' tol-

*) Olvastatási leczkékben gyakran kell hivatkozni a' cikkelyre, és ezt megolvastatni a' tanulókkal. Ide valók a' XIII. résznek III. V. VIII-dik számai.

lat kezökbe venniök és forgatniok, t. i. hogy azt három első ujjak közé vegyék, gyöngén tartsák, és író kezekkel kis-ujjokra támaszkodjanak. Tanítsa meg őket papiros-füzetkéket összevarrni helyesen.

Kezdő írónak táblára krétával próbálgatni az írást jobb, mint tollal papirosra. Ha pedig a' gyermek elébe papiros adatik, akkor is tanácsos, eleintén a' gyermek' kezét vezetni, sőt elébe a' vonásokat és betűket czeruzával (plájbászszal) kirajzolni, mellyeket aztán ő ténst tollal írjon ki. Sőt ugyis tehetni kezdőkkel eleintén, hogy deszkára hintett finom homokban formálgassák ki a' betűket ujjakkal.

Tábla legyen az iskolában több is, mint egy, legalább kettő. Egyik a' végett, hogy irassanak rá betűk, szók, mondások, mellyeket a' kezdők az ő kötőablákra utánozzanak. Másik: mellyen számok, egyszeregy, sőt számvetési példák álljanak, utána-írás, könyv nélkül tanulás vagy kidolgozás végett.

A' ki jól akar írni, annak szükséges, hogy legyen jól metszett tolla (pennája), tollkése (penicillusa), jó papirosa, egyenes lineálja, plájbásza, és jó ténstája. Jól metszett toll az, mellynek metszése deli hosszukás, és — lefektetve hátára, nézvén — a' jobbik szálkája valamennyire vékonyabb, mint a' balog. Legyen kéznél mindig itató-papiros is, a' tollnak kitörlésére és az elcsöppenhető ténstamocsoknak felitatására, mellyet tudniillik nem úgy kell felnyalni; mivel ez veszedelmes az egészségnék*).

* A' ténst- (vagy tinta) készítéshez száz meg száz-féle receptek, módok, utasítások vagynak: olcsóbb, drágább; hamar és késedelmesen készülő, kevésből és sokféléből álló ténstához. A' legegyszerűbb, olcsóbb és hamar megkészíthető receptek közül való p. o. im ez a' három: 1) A' szelid gesztenye-fának héját főzd meg jól, és elég fekete ténstát ad. 2) Vedd a' fagyal-fának jól megérett bogyóit, főzd meg folyói vízzel és kevés gáliczkövel; levét szüred le, és leszürotten forrald mindaddig, mignem sötét-kék színűnek látszik. Most tégy bele egy kevés timsót,

Irni-kezdő tanítványnak a' tanító először csak azon különféle egyenes és görbe, vékony és vastag, rövid és hosszú vonásokat írja elébe vizirányos lineára, melylyekből a' betűk formáltatnak. Névszerint (mivel a' tojásdad-gömbölyű betűk szépek) az o-nak vagyis a' karikalineának rajzolásában kell az irni-kezdőket sokáig gyakorolni. Csak akkor, — ha egyszer ezen alap-voná-

és egy darabka szilvafa-mézgát (u. n. macska-mézet). Keverd fel jól, hogy a' folyadékban mind ez felolvadjon; és azonnal kész a' szép 's olcsó ténta. 3) Vásárolj a' fűszeres boltban hat lat gubacsot, mellyet (mintán közölök a' lyukacsosakat kidobáltad) törj meg porrá; szitáld meg ritka szitán; tégy hozzá ugyan a' fűszeres boltban vásárolt gáliczkövet másfél latot apróra törve, tölts rá fél itczényi vizet (vagy hó- vagy eső-levet); tartsd meleg helyen; rázd fel napjában többször, huszonnég óra múlva kész a' ténta, melly minél tovább tart, annál feketébbé válik. — Többecskébe kerülő, de tökéletes jó téntához végre, im ez a' legjobb receptek' egyike, kiirva a' Tudományos Gyűjteményből, 1829. VI. köt. Egy itczéhez: végy berzsenfát (campeche-fát) hét latot, főzd fél óráig elég tiszta vizben, hogy a' főzés után egy itcze legyen. Hült szüredékéhez tégy örege tört alepói gubacsot öt latot. Áztasd közönséges melegben, legfőlebb 24 óráig. Szüredékét töltsd tiszta üvegbe; és még tölts hozzá gummit két latot, egy latnyi eczetben felolvasztva. Így össze-rázzván a' téntát, olvaszsz el benne egy latnyi kékkövet (Kupfervitriol), és calcinált, azaz: fejerre égetett gáliczkövet (Eisenvitriol) hét latot. Rázogasd fel; hagyd néhány napig dugatlan, csak a' por ellen fődve; közönséges mérsékletű melegen. Végre a' penész ellen csurrants bele egy kevés borszeszt (Weingeist), vagy a' helyett vess bele egy darab krispánt.

Egyébiránt patikákban és fűszeres boltokban mindenütt találhatni nemcsak téntához való szereket (ténta-speciest), hanem kész téntát is. Ugyan ott tudnak készíteni, — fekete' téntán kívül, — kéket, pirosat, zöldet és mindenféle színűt.

soknak irásában a' gyermekek már eléggé gyakorlottak, — vezettethetnek valóságos és egész betük' irására, t. i. az aprókéra elsöben. Ha az apró betüket már tudják, akkor irassanak elejökbe, ugyan apró betűkkel, egész szók; utóbb egész mondalékok. Végre következzenek az öreg betük. És akkor nyujthatni a' gyermek elébe nyomtatott írás - formát is, melly után írjon, a' tanító rá nézven; és a' melly utánirott hibás példányt a' tanító szorgalmasan kijobbítsa; — sőt magával a' gyermekkel is a' hibákat találtassa el és igazítsassa. Erösödven a' tanítvány az írásban, még azután is leginkább csak az apró betűkkel való folyó-írásban kell őt gyakorolni; minden haszontalan czifraságokat és mesterségeket eltávoztatván. (Lásd ide az e' könyv' végén található szép-írasi példányokat). Nagy fractur-betük' irására és festésére gyermekeket általában nem kell oktatni, mert az sok időt elromboló, szüléknek költséget okozó és haszonvehetetlen foglalatosság. Csak az legyen a' főczél, hogy olvasható, egyszerű, tiszta írásuk legyen; melly végre a' cursiv (azaz: apró, egymásból folyó) betük' és szók' irásában gyakoroltassanak kiváltképen. Ez rájuk nézve leghasznosabb.

Az apró betük' irásához szükség megmagyarázni a' gyermeknek, hogy az efféle betük leginkább négyfélék, ugymint: rövidek, mellyeket a' lineában egyirányos nagyságra írunk, mineműek az *a*, *i*, *u*, *m* stb; hosszúk, mellyeket majd a' lineán fölül nyujtunk meg, mineműek a' *k*, *l*, *b*, *d*, *h*; majd a' lineán alul, millyenek a' *g*, *p*, *j*; majd pedig fölül és alul is, p. o. *s*, *f*. Az ide tartozó szabályok immár ezek:

1) Minden rövid betük egyenlő nagyságuk, úgy a' hosszúk is egyenlők legyenek a' lineára nézve; p. o. az *a* akkora legyen, mint az *u*, a' *k* mint az *l* stb.

2) Azon egy szóhoz tartozó betük egyarányos távolságra legyenek egymástól.

3) Hasonlóképen az egész szók között is a' hagyott üres közök egyarányuk legyenek. Mikor pedig a' szók között valamely olvasási jel fordulna elő, akkor az üres köz valamivel nagyobb is lehet.

4) A' pontok és ékek illő távolságra tétessenek a' betük fölé; se ne igen magasra, se ne félre: hanem egyenesen föléjük.

5) A' sorokat is egyarányu távolságra kell írni egymástól; és a' fel- 's alájáró betük' szárait annyira meg nem nyújtani, hogy egymásba ütközzenek, vagy szintén összezavartassanak.

6) Írásban is (mint mindenben) el kell távoztatni a' kétértelműséget, és tisztán kell írni mindenik betüt. P. o. z helyett ne írjuk r, nagy *Z* helyett ne írjuk

Z, a' melly betü *Sz* is jelenthet. Ne írjunk német t-et, magyar helyett stb.

X. A' helyes-írásnak (orthographiának) megtanulására legelőbbit tesz az, ha a' gyermekek elébe diktálunk és velök iratunk. Az írni-tanulók kövessék a' helyesen és tisztán beszélő embereket és a' jó könyveket. Írás közben oszszák fel a' szókat tagokra, és úgy írják le, mint azokat sillabizáljuk és szájunkon kieresztjük. A' diktált szók' leírásában a' gyermekek először is táblán gyakoroltassanak, úgy azután papiroson. Vagy: míg némellyek a' táblán gyakoroltatnak, addig a' többiek ugyan azt írják le papirosra. Végre az egész mondalékok' irásában az írási jeleknek használására és elrakására is oktattassanak a' gyermekek. Ez legczélirányosabban példák által eszközölthetetik; midőn t. i. könnyü értelmű mondalékokat, periodusokat vagy verseket diktálunk nekik, azután velök leiratunk fejből, már azelőtt betanult valamelly darabokat; végre elejökbe adunk mondalékokat, készakarva hibásan és jelek nélkül írottakat, — mellyeknek kirakását és igazítását rájuk magukra hagyjuk, és velök is tétetjük a' mi felvigyázásunk alatt. (Bővebb utmutatást nyújt e' tárgybn a' XIII-dik résznek harmadik és negyedik czikkelye. Praxisban pedig a' helyesírásra például nyújtatik ez az egész Kézikönyv átálján: ugymint a' mellyben a' magyar helyesírásra kiváltképen nagy gond fordítatott).

XI. Írásbani jártassághoz tartozik végre, hogy a' fiú olvasni is tudja a' mindennemű írásokat. Ezt pedig a' maga tulajdon írásain kezdje tanulgatni. Azért a' mit írt, azt szokják mindenkor meg is olvasni. A' tanító vétesse elő-elő a' fiúnak régibb írásait is, és

olvastassa vele azokat. Így az igazítások eszébe jutnak, és azokon tanul. Aztán adjon elébe idegen kéz-iratokat; p. o. a' melly tanító egyszersmind jegyző is, hozzá érkező eredeti okleveleket. Vagy: a' német paedagogok' példája szerint *) szerkesztessen különféle kéziratokból készült könyvecskét a' tanító maga.

XII. Következnek most már annak felszámolása, minemű szabályokra kelljen a' tanítónak figyelnie, minden egy-egy tudománynak előadásában külön-külön: de a' sok szabályok helyett a' szerző jobbnak találta, inkább mindenik tudományt a' maga valóságában készen és kidolgozva közölni e' jelenvaló Kézi-könyvben.

Nyujtjuk itt t. i. hazánk' érd. iskola-tanítóinak és tanítványaiknak egy könyvben mind azon tanulmányok' gyűjteményét, mellyeket falusi magyar iskolákban tanítani szükséges és hasznos. Az iránt, hogy minemű tudományok illenek falusi nép-iskolákba, e' könyv' szerzője megolvasta és megértette a' legbölcsebb nép-nevelők' véleményeit; különösen megolvasta amaz országos tekintetű könyvet is: Ratio educationis; és összevizsgálta a' külföldi nép-iskolákban divatozó legújabb Kézi-könyveket. A' melly tudományok' közlésében immár, ezen vizsgálódásai után megállapodott: azokat kívánta rövid kivonatokban és egy könyvben összeírni a' honi kedves magyar köznép' számára — olly renddel, mint mutatja e' könyv' foglalatjának lajstroma.

Két fő részre oszlik el pedig ez a' Kézi-könyv. Az első magában foglalja az olvasó-könyvet, mellyhez kapcsolandók: a' X. és XI. részek' szerzélékei; úgy nemkülönben a' XIII. résznek III. V. VI. és VIII. számai alatt találkozó cikkelyek is még. A' második a' kivont tudományok' összeségét adja elő. Amaz csak naponkénti belöle-olvasásra való: emezt — ha nem szóról szóra is, de értelmére nézve — nagyobbbrészt könyv-nélkül szükség megtanultatni a' gyermekekkel.

A' könyv-nélkül tanultatandó tudományok' előadásában a' szerző arra ügyelt, hogy azokat lehetőségig a'

*) Illyen elmés, kömetszetű könyvecske p. o. Blätter zur Übung im Lesen verschiedener Handschriften. Ein Anhang zu jedem Lesebuche in Volksschulen. Herausgeg. von Chr. Fr. Lang. Leipzig, b. Fleischer, 1839. 96 lap, kis 8-adrét.

növendék - tanulók' elméjéhez alkalmaztassa, mire nézve azok közül több is, kérdésekben és feleletekben vagyon kidolgozva. Azonban mindent általán, káté-formában adni nem lehetett, nehogy a' könyv szerfölött nagyra terüljön. A' kérdés nélkül előadott tudományokat tehát kérdésekre kicsinálni, és azokat a' tanítványoktól kikérdezni: magára hagyatik a' tanítóra. Rá utmutatás és példa találtatik a' VI. és IX. résznek elején. Sőt készarva sincsen adva minden tudomány katechizmusi alakban. A' legújabb nevelők' ítélete szerint tudniillik a' rövid szententiák és czikkek általi tanítás a' katechetika-formának elébe teendő. Részint azért, mivel emebben a' dolog' tartalma megoszlik a' tanuló és tanító között; — úgyhogy a' gyermek mindenkor csak megszakasztott czikket kap; egészet és teljes értelmüt sohasem. Részint pedig azért, hogy az így megtanult felelet — nem képezhetvén egy magában megérthető egész czikket, — nem marad meg állandóul az emlékezetben, legalább nem érdeklertes; hanemha a' feleletben a' kérdés' tartalma mindenkor ismételtetik. De akkor viszont a' kérdéseket tanulatni fölösleges. Ehhez járul, hogy a' kérdések inkább csak a' tanítóknak valók levén, igazságtalanság és haszontalan elme-gyötrés gyermekkel a' tanító' szerepét (rollját) is megtanulatatni. Végre a' katechizmusi forma a' tunya iskola - tanítók' restségét is nagyon ápolja. — Arra is van tekintet minden tudomány - kivonatban, sőt az egész könyvben, hogy az nemcsak férfiaknak, hanem lányoknak is érdeklertes légyen. Azonkivül a' tudományokat, közbe - közbe szövött elbeszélésekkel, versecskékkel és érdeklertes fordulatokkal is ügyekezett a' szerző kellemetessé tenni, és az unalmas egyformaságot el távoztatni.

E' könyv' használásának módját mi illeti: általában a' tudományok közül a' számvetés egymaga olyan nemü, hogy azt esztendőnként szükség tanítani: ellenben a' többi tudományokat bizonyos számu esztendőkre lehet elosztlatni és kiszabni, — többre, hol a' gyermekek több esztendeig bejárnak iskolába; kevesebbre, hol őket csak két-három télen járattják be. Valami részletesebb és bizonyos heti rendet a' szerző azon okból nem nyujthatott, mivel iskoláinkban sok órákat (a' mint méltó is!) a' ker. vallási tárgyak foglalnak el, mellyeket meghatározni és órákra ki-

szabni nem az ő dolga. Mind a' tudományoknak esztendőkre való kiszabását, mind a' tanítási órák' kicsinálását el fogja rendelhetni minden iskola-tanítónak illető egyházi kormánya. Akár egy, akár több tudományt végez pedig a' tanító egy téli időn, tartsa meg azt, hogy leczkerendje minél kevesebbféléből álljon, és egyszerre egy tudománynál többre ne kapjon; hanem, ha egy elfogyott, akkor kezdjen utána másodikat. Azt az egyet aztán hetenként több órában folytathatja, és így el is végezheti könnyü móddal; — minden tudomány csak olly kiterjedésü levén, hogy egy évi iskola-folyamatban végezni lehessen. Sőt a' rövidebb tudományokból elvégezhetni egy iskolai esztendőben kettőt, hármat is egymás után. Egy leczke pedig ne tartson tovább fél, vagy legfőlebb egy egész óránál, hogy meg ne unják. Önmagától ide értetik, hogy a' Kézi-könyvet ne csak az iskola-tanító, hanem minden tanítvány (vagy legalább közölök több is) birja.

A' jól elrendelt falusi iskolákban a' gyermekek nemcsak téli hónapokban (decembertől mártziusig) járnak iskolába; hanem egész őszen, télen és tavaszon is. Olly iskola-tanítók tehát, kiknek elejökbe a' gyermekek csak épen télen járnak fel, és azért e' tudomány-kivonatokat hosszszalnák: gondolják meg, hogy a' szabályozottabb iskolát-tartó hivatal-társaikra is kellett tekintettel lenni, kik viszont azokat inkább keveselni fogják; mint sokalani. A' ki az időnek rövidsége miatt a' hosszszabb tudományokat egy folyamatban el nem végezheti, végezze el a' másikon.

A' tudományok' rendére nézve: azokat legczélirányosabb lészen ugy következtetni egymásra, mint itten állnak; mivel az utóbbiak az előbbieket sok helyen már föltételezik. Azonban ez nem változhatatlan szabály.

Az oktatás' módjára nézve, a' tanítótól megkivántatik, hogy maga e' könyvben járatos és mindenképen otthon legyen; melly végett ő e' könyvet előre át- és kifestődirozza szorgalmatosan. Azonfölül minden leczke-tartás előtt maga el ne mulasztja megolvasni, a' mi következik, és magyarázatjára jól elkészülni, — mellyhez itt új meg új ideákat és minden lapon elegendő anyagszereket (materiálékat) talál. Ne is adjon fel leczkét soha, mig nem azt előbb megmagyarázta. A' hol e' könyvben kér-

dés fordul elő felelet nélkül: ott a' tanító állapotjék meg, és találtassa el a' feleletet a' gyermekkel. Így tegyen olly helyeken is, hol valamely mondás még hijával van hagyva (a' mit egy-egy vizirányos vonal, mint gondolatjel jegyez); p. o. az első részben több helyeken. A' felmondandó leczkében ne kívánja a' tanító szorosán, hogy a' gyermek mindent szóról szóra mondjon el a' könyv szeriut: hanem mondassa vele készakarva a' maga tulajdon (gyermeki) szavaival. Hol a' felelet hosszú, ott azt tagolja fel és szaggassa el két vagy három kérdésre és feleletre is. A' mit az előforduló tárgyakból az ő természeti valóságában megmutathat a' gyermekeknek: azt megmutatni el ne mulassza; p. o. a' mérges füveket, a' faoltást és plántálást a' maga kertjében stb. A' versek a' IV-dik részben és másutt részint arra szolgálnak, hogy betéve megtanultatva, a' gyermek azokat elszavalja (declamálja); részint pedig eldalolásra is használhatók, — tudván, hogy a' költészet (poézis), az éneklés és ártatlan dalolás nagyon szelidíti a' sziveket. — Nyilvános próbálatot a' tanító ne egy kiszakasztott darabból adjon, hanem azon télen tanított egész tudományból, — mint erre a' VIII-dik résznek végén példát láthat. Szerzelékül és kedveskedésül vagyon adva e' könyvhöz néhány kép, ugymint: egy a' földleiráshoz, és egy példány a' szépiráshoz: hogy így a' tanuló e' könyvet birván, semmi' hijával ne legyen.

Ezek' megemlítésével immár e' Kézi-könyvet az érd. iskola-tanítóknak kezeikbe átadom; szivem szerint óhajtván, hogy az ő hiv fáradozásuknak ehhez járulásával, a' növendékeknek mind sziveikre mind értelmökre nézve áldott gyümölcsöket hozhasson; és általa minél több értelmes, iparkodó, csöndes és jámbor polgárai neveltesenek a' hazának.

des fordul elő felelet nélkül: ott a tanító diákoknak meg-
és találással el a felelet a gyermekkel egy-egyben oly-
belviken is, hol valamilyen mondat meg hízával van
hagyva (a) "ott egy-egy vitatásos vonal, mint gond-
latfeljegyzés); p. o. az első részben több helyeken. A
felmondandó feleletben ne kívánja a tanító szorosán, hogy
a gyermek mindent szóról szóra mondjon el a könyv-
szorint; hanem mondassa vele késkakára a maga in-
látban (gyermeki) szavával. Hol a felelet hosszu,
ott azt foglalja föl és szagassza el két vagy három kör-
désre és feleletre is. A mill az előforduló tárgyakból
az a formázott válaszokban megmutatja a gyermek-
nek: azt megmutatja el ne mutassza; p. o. a méréss-
füvet, a faoltat és pánálást a nagy kertjében stb.
A verset a IV-dik részben és másutt részint arra szol-
gatnak, hogy belőve megmutatassa a gyermek azokat
elzavajja (declinatio) a tanító által előadott szavak-
nálálók, — továbbá a tanító által előadott szavak —
és az általa előadott szavak —
Nyilvános előadások, amelyek a tanító által előadott szavak-
rabból adtak, hanem azon felek tanult egész tudomány-
ból, — mint erre a VII-dik részben végezték példát lá-
tak. Szavakból és képekkel való végzők a könyv-
hoz néhány kép, egymint: egy a földleírásról, és egy
példány a szövegéről; hogy így a tanuló a könyvet
hízza, semmi hízával ne legyen.
Hozz megemléssel, immár a Kéz-könyvet az első
iskola-tanítóknak kezükbe ártak; szíven szorint ősi-
ván, hogy az ő hír tárgyszavaknak ehhez járásával,
a növényeknek több szövegre mind értékre néve
áldott gyümölcsöket hozasson; és állás mind több ér-
telmes, igazodó, csöndes és jámbor polgári nevelés-
senek a háznak.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

TIZENHARMADIK RÉSZ.

Magyar nyelvtan és írásmód.

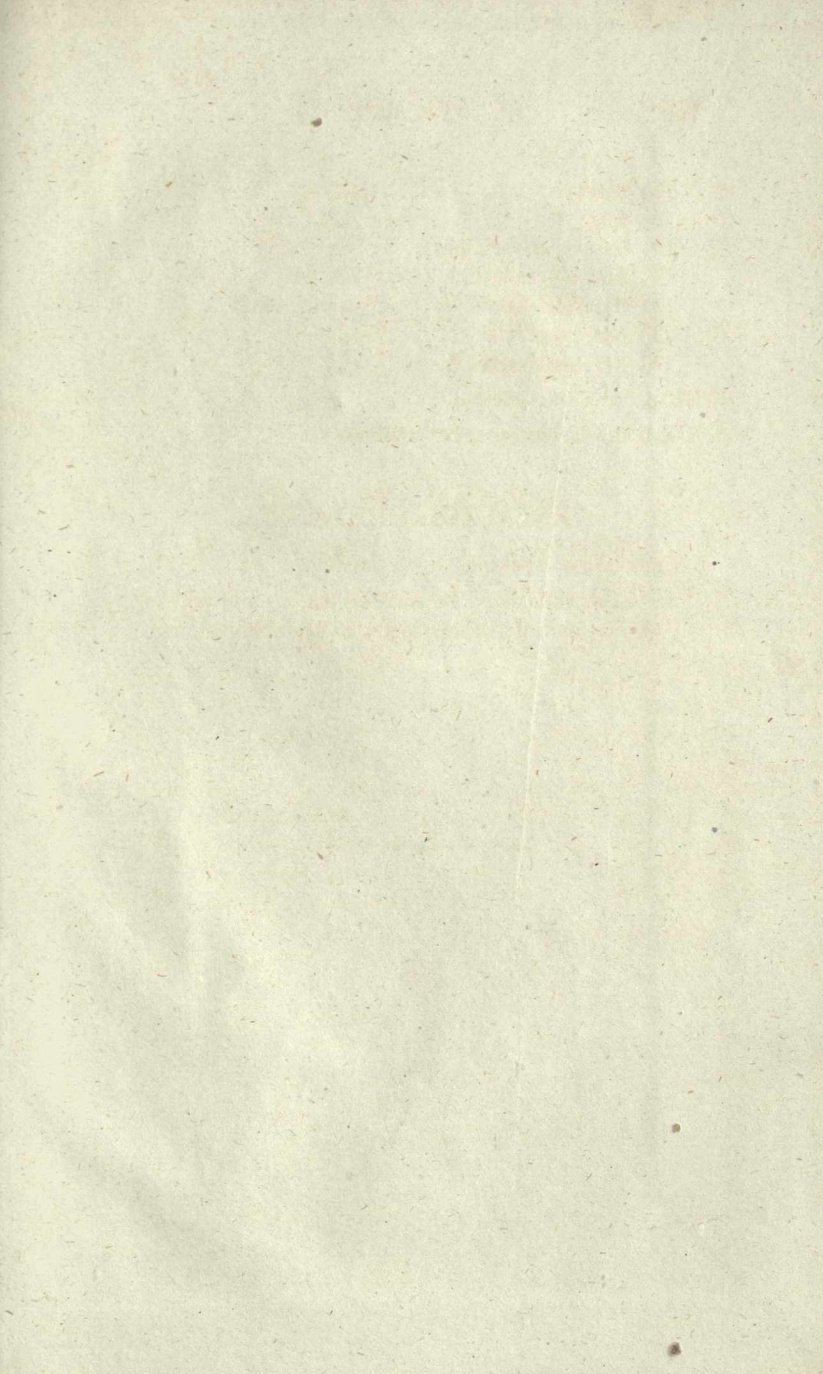
	Lap.
Előismeretek	3
I. A' beszédnek nyolcz részéről.	
1) A' névmutatóról	6
2) A' névről	7
3) A' névmásról	9
4) Az ígéről	11
5) Az ige-határozókról	23
6) A' névhatározókról	24
7) A' foglalóról vagy kötszóról	25
8) Az indulatszóról	—
II. A' szókötésről és mondásról	26
III. Az elválasztó jelekről, vagy az olvasás' és pontozás' jelei és használása	31
IV. A' helyesírásról	34
V. Az olvasási hangjelekről	37
VI. Olvasási gyakorlatok selypek' és pöszék' számára	38
VII. Az írásmód, különösen a' levelek	39
1) Egy vándorló mesterlegény' levele szüléihez	43
2) E' levélre küldött válaszuk a' szüléknek	44
3) Szerződő-levél	45
4) Árjegyzék, vagyis: kontó	46
5) Adósság-levél	47
6) Nyugtatóvány	48
7) Ellen-nyugtatóvány	—

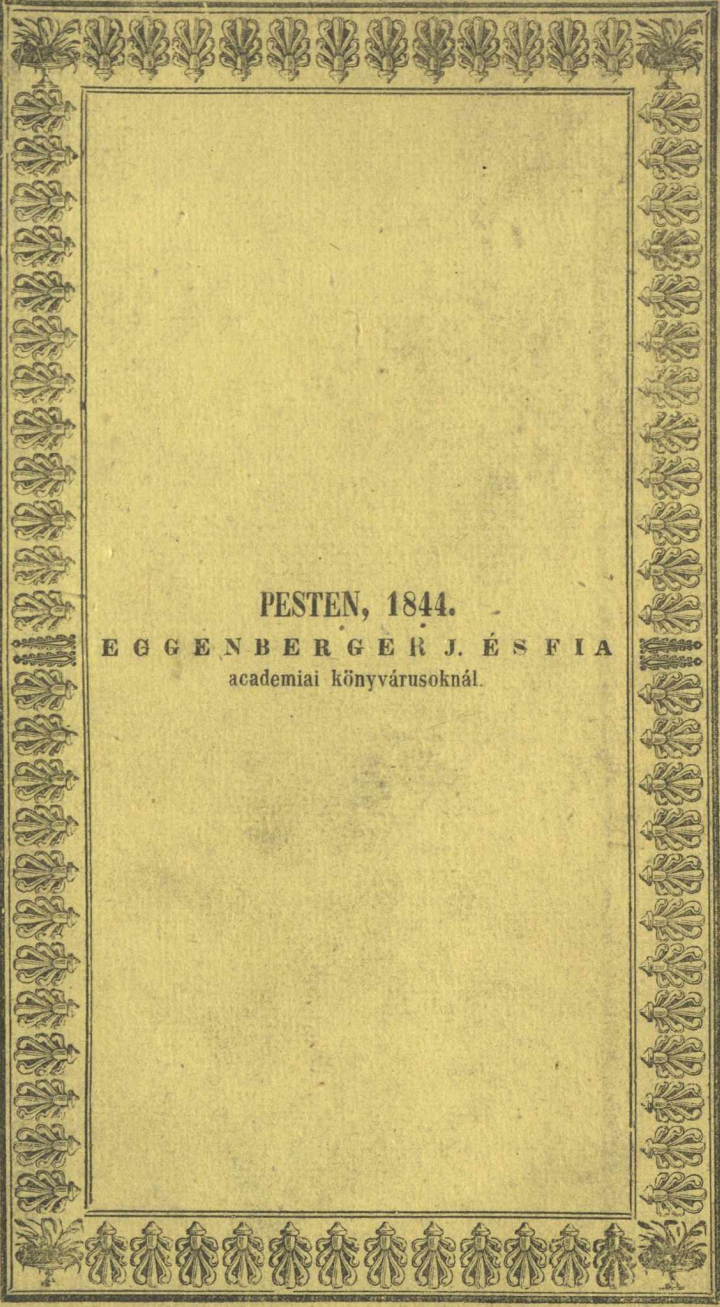
	Lap.
8) Térítvény	49
9) Engedvény	—
10) Haszonbérleti kötés	—
11) Hirdető-czédula házasulandók felől	52
12) Házassági szerződés, vagy móríng-levél	—
13) Gyász-czédula	54
14) Kérelem-levelek	—
VIII. A' rövidítés-jelekről	56
TOLDALÉK. Idegen szók' lajstroma	59

KALAUZOLÓ BESZÉDEK.

I. Leginkább e' könyvnek t. cz. bírálóihoz	73
II. Az iskolatánítókhöz: Hogyan kelljen a' gyermekeket okosan tanítani, és névszerint e' Kézi-könyvvel élni	78

6	(1) A' névnapokról
7	(2) A' névnapokról
9	(3) A' névnapokról
11	(4) A' névnapokról
23	(5) A' névnapokról
24	(6) A' névnapokról
26	(7) A' névnapokról
—	(8) A' névnapokról
28	II. A' névnapokról és mondásokról
31	III. A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
34	IV. A' névnapokról
37	V. A' névnapokról
38	VI. A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
39	VII. A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
41	(1) A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
44	(2) A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
45	(3) A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
46	(4) A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
47	(5) A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
48	(6) A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról
—	(7) A' névnapokról, vagy az oktatás és tanításról

PESTEN, 1844.

EGGENBERGER J. ÉS FIA
academiai könyvtárosoknál.